

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี
จังหวัดร้อยเอ็ด
Sangha's participation on archaeological places
Management in Roi-Et province

โดย

ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

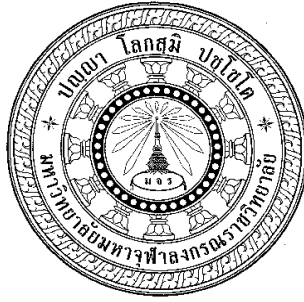
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU.RS 610758032

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี
จังหวัดร้อยเอ็ด

Sangha's participation on archaeological places
Management in Roi-Et province

โดย

ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

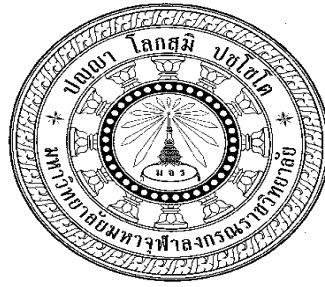
วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

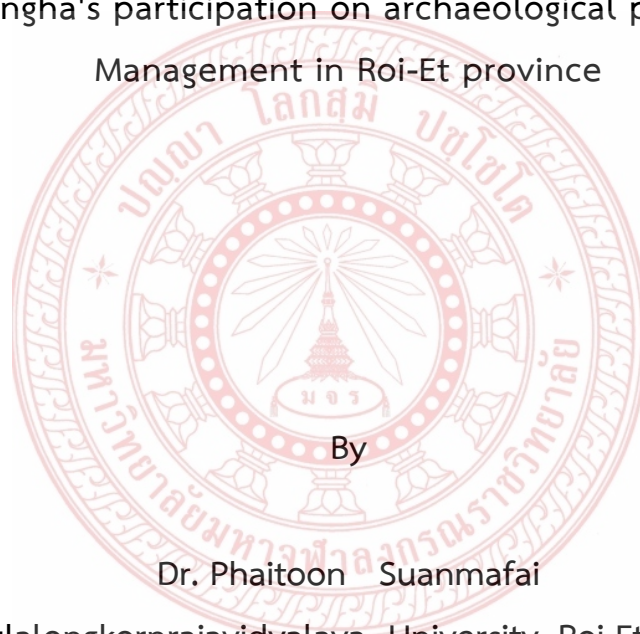
MCU.RS 610758032

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sangha's participation on archaeological places
Management in Roi-Et province

By

Dr. Phaitoon Suanmafai

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi-Et class room

B.E. 2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU.RS 610758032

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด
 ผู้วิจัย : ดร.ไพฑูริย์ สนวนมะไฟ
 ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
 ปีงบประมาณ : ๒๕๕๘
 ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัย เรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด และเพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัยคือ แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มเป้าหมาย ๓๐ รูป/คน เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์เนื้อหาโดยอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

๑) **ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม** พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณคดีน้อย ทั้งกฎหมายอนุรักษ์โบราณคดีมีลักษณะเป็นข้อห้าม ไม่ได้ระบุการมีส่วนร่วมของชุมชน งานการมีส่วนร่วมจึงไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ขาดการปรับสภาพภูมิทัศน์และการจัดการความรู้ เช่น คู่มือการศึกษาโบราณคดี ๒) **ด้านบุคลากร** พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในงานบุคคลแต่อย่างใด เพราะเป็นงานราชการ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ บุคลากรในที่นี้หมายเอาการทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นตัวแทนหรือเป็นส่วนหนึ่งของกรมศิลปากร พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับกรมศิลปากรน้อยมาก เป็นแต่เพียงผู้ดูแลโบราณคดีเท่านั้น มีส่วนร่วมในระดับเสนอความคิดเห็นเพื่อขออนุญาตกรมศิลปากรบูรณะซ่อมแซมโบราณคดีเท่านั้น ๓) **ด้านวัสดุและงบประมาณ** วัสดุที่มุ่งศึกษาในงานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการซ่อมแซมโบราณคดีเท่านั้น ไม่ใช่งานวัสดุของหน่วยงาน การจัดซื้อวัสดุด้วยงบประมาณแผ่นดิน พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม เพราะเป็นหน้าที่ของสำนักศิลปากร แต่การจัดซื้อหรือจัดหาวัสดุด้วยเงินบริจาคพระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ แต่ไม่ได้เป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เพราะการกำหนดและการออกแบบพัสดุต้องได้รับความเห็นชอบจากช่างผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากร พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหารงบประมาณแผ่นดิน แต่มีส่วนร่วมในการใช้แสวงหาและใช้จ่ายงบประมาณในการดูแลรักษาโบราณคดีเฉพาะการบูรณะซ่อมแซมด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านเท่านั้น ๔) **ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา** ลักษณะของการอนุรักษ์โบราณคดีของพระสงฆ์คือดูแลรักษาไม่ให้เสียหาย เมื่อเห็นว่าชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหายก็แจ้งกรมศิลปากร ไม่ซ่อมแซมเองโดยพลการ

เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อโบราณคดีได้ หรือทำให้โบราณคดีลุดคุณค่าลงเพราะใช้วัสดุ อุปกรณ์ไม่เหมาะสม ไม่รู้ลักษณะของสถาปัตยกรรมหรือศิลปะ พระสงฆ์ไม่ได้มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของ ดังนั้นจึงไม่มีแรงจูงใจให้ชวนชาวบ้านจัดการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าของโบราณคดี ปัญหาสำคัญของงานอนุรักษ์โบราณคดีและการสร้างความร่วมมือกับชุมชนคือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไม่ค่อยได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การแบ่งปันข้อมูลและการทำงานร่วมกันจึงเกิดขึ้นได้ยาก

ขั้นตอนและกระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานที่และสิ่งแวดล้อม มีแนวทาง ดังนี้คือ สำนักศิลปากรที่ ๘ ควรได้จัดทำโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อม และโครงการจัดการความรู้ แหล่งโบราณคดีในสังกัด เช่น คู่มือศึกษาภูมิ โบราณ เป็นต้น, การมีส่วนร่วมในด้านบุคลากรมีแนวทางเกี่ยวกับขั้นตอนการทำงานดังนี้คือ สำนักศิลปากรที่ ๘ ควรจัดทำโครงการ โดยกำหนดให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณคดีร่วมกับเจ้าหน้าที่สำนักศิลปากร รูปแบบของโครงการ/กิจกรรม ควรให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร นักกฎหมาย เป็นผู้อธิบาย/ชี้แจงระเบียบการอนุรักษ์และหลักการพัฒนาโบราณคดี พระสงฆ์และผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของโบราณคดีประจำชุมชนแก่เยาวชน ควรจัดกิจกรรม เช่น นิทรรศการ งานประจำปี โดยมีการประชุมร่วมวางแผนการดำเนินงาน เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแสดงความคิดเห็น นำเสนองานสร้างสรรค์ที่เป็นผลงานของคนในชุมชน และจัดให้มีการประกวดและตัดสินรางวัลแก่ผู้มีผลงานดีเด่นด้านการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดี กิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือที่ควรทำ เช่น หลักสูตรการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดี เป็นต้น

ขั้นตอนและกระบวนการในการจัดทำงบประมาณและจัดซื้อวัสดุในกรณีเป็นงบรายได้ มีแนวทางปฏิบัติดังนี้ เมื่อพบโบราณคดีชำรุดหรือเสียหาย ก็ให้แจ้งเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมาตรวจสอบเพื่อประเมินและอนุมัติการซ่อมแซม เมื่อได้รับอนุมัติให้ซ่อมแซมแบบเงินบริจาคแล้ว พระสงฆ์ควรประชุมร่วมกับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรเพื่อปรึกษาหารือหาแนวทางการซ่อมแซม การได้มาซึ่งงบประมาณดำเนินงาน และแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินโครงการ การจัดทำงบประมาณดำเนินการที่เป็นเงินบริจาคของชาวบ้าน เช่น ทอดผ้าป่า จัดงานกุฐิน จัดโครงการปฏิบัติธรรม จัดงานพุทธาภิเษก เป็นต้น ควรหลีกเลี่ยงการออกเรียไรตามหมู่บ้านต่างๆ เมื่อได้ปัจจัยมาก็ควรดำเนินการตามที่ได้ตกลงกัน นอกจากการระดมปัจจัยก่อสร้าง (เงิน) แล้ว จะระดมวัสดุก่อสร้างก็ได้ ซึ่งเป็นการได้ป้องกันการทุจริตเงินได้อีกด้วย เกี่ยวกับรายรับรายจ่ายควรจัดทำบัญชีและเก็บหลักฐานการเงินไว้เป็นอย่างดี เพื่อรองรับการตรวจสอบหรือป้องกันปัญหาการร้องเรียนเรื่องการเงิน ในภายหลัง ส่วนการให้ความร่วมมือดูแลรักษาควรทำกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การประชาสัมพันธ์ การสัมมนา การศึกษาดูงาน การสร้างเครือข่าย การจัดงานประจำปี

Dissertation Title: Sangha's participation on archaeological places
Management in Roi-Et province

Researchers: Dr. Phaitoon Suanmafai

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya Roi-Et Buddhist
College

Fiscal Year: 2015

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya

Abstract

Research report on " Sangha's participation on archaeological places Management in Roi-Et province" was aimed at studying the state of archeological sites in Roi-Et province, To promote the participation of monks in the management of archeological sites in Roi-Et Province, and to propose ways to manage archeological sites by the participation of monks in Roi Et. The research model is qualitative research. Research area is Archeological sites in Roi Et The target audience is 30 images / person.

The research found that :

1) Location and environment Monks have a role in conserving archeology. The law of archeology is prohibited. No community involvement. Participation is not a clear goal. Lack of landscaping and knowledge management, such as archaeological guidebooks.

2) Monks do not participate in personal affairs. It is official, not related to monks. The staff here means working together as agents or as part of the Fine Arts Department. The monks are very involved in working with the Fine Arts Department. It is only an archaeologist. Participated in the proposed level to request permission of the Department of Fine Arts, Restoration, Archeology.

3) The materials to be studied in this research relate only to archaeological repairs, not the agency's job. Purchasing materials with the mainland budget, the monks did not participate. It is the duty of the Fine Arts Bureau, but the purchase or supply of materials with donations can be involved. But not all decision

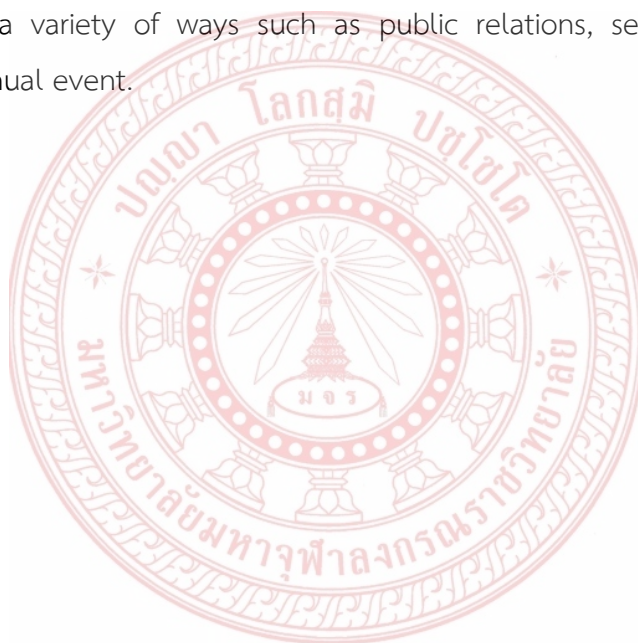
makers. The design and design of the package must be approved by the specialist of the Fine Arts Department.

4) The budget of the monks is not involved in the management of the budget. However, they are involved in the pursuit of and use of budgets for archaeological maintenance, especially for renovations with the donation of villagers. The nature of the archaeological conservation of the monks is to preserve the damage. When it is damaged or damaged, the Department of Fine Arts. Do not repair yourself arbitrarily. This may cause damage to archeology, or make archeology worth less because of improper materials. Do not know the nature of architecture or art. Priests do not feel like they own. Therefore, there is no incentive to seek development to increase the value of archeology. The important issue of archaeological conservation and community collaboration is that the staff of the Fine Arts Department rarely build relationships with the community. Information sharing and collaboration are rare.

Procedures and procedures for participation in site and environmental management. The approach is: The 8th Arts Office should develop a project for the environment, and the knowledge management project archaeological sites such as the study guide Ku Simim, etc., the participation in personnel, there are guidelines on the work process as follows. The Fine Arts Department 8 should prepare the project. The villagers are required to participate in archeological conservation with the officials of the Fine Arts Department. Project / activity format The lawyer should explain the conservation rules and principles of archeology. Monks and elders are the people who convey knowledge about the history and importance of archeology to the youth. Organize activities such as annual exhibitions and conferences. Allows all parties involved to comment. Presentation of creative works of people in the community. Contests and awards are also given to outstanding performers in the field of archeology conservation and development. Other activities that should be done, such as archaeological conservation and development.

Process and process of budgeting and purchasing materials in the case of income statement. There are guidelines. When archaeological finds are damaged or damaged. The Department of Fine Arts will check to evaluate and approve the

repair. When approved for donation repairs. Monks should meet with villagers and Fine Arts Department officials to discuss ways to repair. Acquisition of operating budget And appoint a committee to carry out the project. The budget for the donation of the villagers, such as Buddhist monks, organized the Kathin project. Should work on the issue should be avoided to collect the village. When it comes to factors. It should be done as agreed. In addition to mobilizing construction factors (money), they will mobilize construction materials. This is to prevent fraud as well. It should be done accounting and financial evidence as well. To support the investigation or prevent further financial complaints. Collaboration should be conducted in a variety of ways such as public relations, seminars, study tours. Networking Annual event.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดีก็เพราะได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัยเพื่อบูรณาการคำสอนพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ นำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ขอขอบคุณเจ้าของพื้นที่การวิจัยคือผู้ดูแลโบราณคดีทั้งที่เป็นพระสงฆ์และชาวบ้านที่เมตตาอนุเคราะห์ติดต่อประสานงานกลุ่มเป้าหมาย และให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ทำให้สามารถดำเนินวิจัยไปได้ด้วยความราบรื่น สำเร็จตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ขอขอบคุณแหล่งข้อมูลในการค้นคว้าวิจัย กล่าวคือ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด เว็บไซต์หนังสืออิเล็กทรอนิกส์และวิทยานิพนธ์ออนไลน์ของมหาวิทยาสีลากร ขอขอบคุณสำนักกรมศิลปากรที่ ๘ ผู้ดูแลโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด และวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ดที่เปิดโอกาสให้บุคลากรได้ทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพวิชาการของตนเอง สาขาวิชาและการเรียนการสอน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการบริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม คุณงามความดี และประโยชน์ที่จะพึงเกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขออุทิศบูชาคุณบูรพาจารย์ผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและผลิตผลงานวิชาการให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนารุ่นหลังได้ค้นคว้าวิจัยด้วยความเคารพยิ่ง

ดร.ไพฑูรย์ สนวนมะไฟ

๒๙ ธันวาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ญ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ.....	๘
๒.๑.๑ ความหมายของโบราณคดี โบราณสถานและโบราณวัตถุ.....	๘
๒.๑.๒ กำเนิดและพัฒนาการพุทธศิลป์ในพระพุทธรูป.....	๑๔
๒.๑.๓ กำเนิดและพัฒนาการพุทธศิลป์วัตถุหลังพุทธกาล.....	๒๐
๒.๑.๔ สถูปเจดีย์ในประเทศอินเดีย.....	๒๑
๒.๑.๕ สถูปเจดีย์ในประเทศไทย.....	๒๒
๒.๑.๖ พุทธศิลป์ในประเทศไทย.....	๒๔
๒.๑.๗ พระสงฆ์กับงานช่างพุทธศิลป์.....	๒๕
๒.๑.๘ คุณค่าของแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ.....	๒๕
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี.....	๒๗
๒.๒.๑ ความหมายของพระสงฆ์.....	๒๗
๒.๒.๒ ความหมายบทบาทของพระสงฆ์.....	๒๗
๒.๒.๓ ประเภทบทบาทของพระสงฆ์.....	๓๐
๒.๒.๔ ความหมายของการจัดการ.....	๓๖

	๒.๒.๕ ความสำคัญของการจัดการ.....	๓๗
๒.๓	แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม.....	๔๒
	๒.๓.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม.....	๔๓
	๒.๓.๒ รูปแบบการมีส่วนร่วม.....	๔๕
	๒.๓.๓ ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม.....	๔๖
๒.๔	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๘
	๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งโบราณคดี.....	๔๘
	๒.๓.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการมีส่วนร่วม.....	๔๙
บทที่ ๓	ระเบียบวิธีวิจัย.....	๕๔
๓.๑	รูปแบบการวิจัย.....	๕๔
๓.๒	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๕๔
	๓.๒.๑ พื้นที่ในการวิจัย.....	๕๔
	๓.๒.๒ การเลือกพื้นที่วิจัย.....	๕๕
	๓.๒.๓ ประชากร.....	๕๖
	๓.๒.๔ กลุ่มตัวอย่าง.....	๕๖
๓.๓	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๕๗
๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๗
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๘
บทที่ ๔	ผลการศึกษาวิจัย.....	๕๙
๔.๑	สภาพทั่วไปและการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด.....	๕๙
	๔.๑.๑ แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์.....	๕๙
	๔.๑.๒ โบราณสถานสมัยทวารวดี.....	๖๓
	๔.๑.๓ โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม.....	๖๔
	๔.๑.๔ โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์.....	๗๐
๔.๒	การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่ง โบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด.....	๗๓
	๔.๒.๑ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม.....	๗๔
	๔.๒.๒ ด้านบุคลากร.....	๗๕
	๔.๒.๓ ด้านวัสดุและงบประมาณ.....	๗๗
	๔.๒.๔ ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา.....	๘๐
๔.๓	วิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดี.....	๘๔
	๔.๓.๑ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม.....	๘๔

๔.๓.๒	ด้านบุคลากร.....	๘๕
๔.๓.๓	ด้านวัสดุและงบประมาณ.....	๘๖
๔.๓.๔	ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา.....	๘๗
๔.๔	แนวทางการจัดการโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ จังหวัดร้อยเอ็ด.....	๙๑
๔.๔.๑	ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม.....	๙๑
๔.๔.๒	ด้านบุคลากร.....	๙๓
๔.๔.๓	ด้านวัสดุและงบประมาณ.....	๙๔
๔.๔.๔	ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา.....	๙๗
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๐๖
๕.๑	สรุปผล.....	๑๐๖
๕.๒	อภิปรายผล.....	๑๑๔
๕.๓	ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๕
บรรณานุกรม.....		๑๑๖
ภาคผนวก ก	บทความการวิจัย.....	๑๒๒
ภาคผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๔๐
ภาคผนวก ค	ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๔๒
ภาคผนวก ง	ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์/ หนังสือขอความอนุเคราะห์เข้าสัมภาษณ์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล/ รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....	๑๔๖
ภาคผนวก จ	รูปภาพประกอบงานวิจัย.....	๑๕๘
ภาคผนวก ฉ	ประวัติผู้วิจัย.....	๑๖๗
	แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๖๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ขอ/หนา หลังคำย่อ ชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๗๘/๓๑ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๒๕ ขอที่ ๗๘ หนา ๓๑ , (ขุ.ธ.)ไทย) ๒๕/๒๑๗/๑๐๐ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒๕ ขอที่ ๒๑๗ หนา ๑๐๐

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	จุฬวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนธวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มชฌิมนิกาย	มชฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มชฌิมนิกาย	มชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
สั.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สัยุตตนิกาย	สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สัยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุก.ก . (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุก.ก . (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.สตุทก. (บาลี)	=	สตุตตฺตปฏก	องคฺตฺตรนิกาย	สตุตกนิปตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตุทก. (ไทย)	=	สตุตตฺตปฏก	องคฺตฺตรนิกาย	สตุตกนิปต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	=	สตุตตฺตปฏก	องคฺตฺตรนิกาย	ทสกนิปตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สตุตตฺตปฏก	องคฺตฺตรนิกาย	ทสกนิปต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	=	สตุตตฺตปฏก	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเตสปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สตุตตฺตปฏก	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเตส	(ภาษาไทย)

ข. ค่ายเกี่ยวกับบรรณภค

รายงานวิจัยฉบับนี้ ใขอรรณภคภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารัฐภคในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ขอ /หนา หลังค่าย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคฺล วิลาสินี สীগฺกขณชวคคอรฐภค ภาษาบาลี เล่ม ๑ ขอ ๒๗๖ หนา ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬารัฐภค

อรรณภคพระสตุตตฺตปฏก

ที.สี.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี สীগฺกขณชวคคอรฐภค(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการเกื้อกูลต่อชุมชนจึงทำให้สถาบันสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมโดยรวม และมีหน้าที่ต้องปฏิบัติเชิงปฏิสัมพันธ์กับสถาบันอื่นในสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง ดังนั้น ความเป็นพระพุทธรศาสนาแบบจารีตนิยมกับความเป็นพระพุทธรศาสนาแบบพัฒนาสังคมจึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขต่อสังคมเช่นเดียวกัน พระพุทธรองค์ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาซึ่งเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้วก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรมทรงเกี่ยวข้องกับชนชั้นทุกชนชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง แม้จะปริณิพพานไปแล้ว ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของชาวบ้านโดยพื้นฐาน พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่สังคม เรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^๑

พระสงฆ์ในอดีตมีหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามที่บัญญัติ คือเป็นผู้ให้ธรรมเป็นทานคือการให้ธรรมะโดยชี้แจง และนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม โดยหลักการแล้ว พระสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระสงฆ์รุ่นแรกนับแต่ประกาศพระศาสนาว่า ให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย^๒ แม้ในสมัยปัจจุบันบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีก็ไม่ได้หายไปจากสังคมไทย ยังคงมีส่วนร่วมในการจัดการเป็นที่พึงของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือแม้แต่สังคมชนบทก็ตาม การดูแลศาสนสถาน วัด เจดีย์ แหล่งโบราณสถานอื่นๆ ส่วนมากจะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของชุมชน พระสงฆ์กับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวพันอยู่กับพระสงฆ์ ตั้งแต่เกิดไปจนตาย สถาบันสงฆ์ จึงเป็นสถาบันใหญ่ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งอันสำคัญของประเทศที่มีบทบาทในทางสังคมมาก พฤติกรรม กิจกรรม และกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กระทำ มีผลกระทบต่อสังคมไปด้วย ความเป็นไปในสังคมก็มีผลต่อสถาบันสงฆ์ จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระธรรมคำสอนก็ตาม หรือพระสงฆ์ในรูปสถาบันหรือวัดจะไม่เกี่ยวข้องกับสังคมไทย

^๑ พระราชวรมณี, บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^๒ พระราชวรมณี, สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐.

จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยแหล่งโบราณคดีทั้งที่เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมกระจายตัวอยู่ในวัดและสถานที่ต่าง ๆ ทั่วจังหวัด โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่มีความหลากหลาย ซึ่งล้วนแล้วเป็นผลสะท้อนมาจากภูมิสัมพันธของมนุษย์ในอดีตที่เกิดการถล่มทลายและสรรค์สร้างจนกลายเป็นวิถีการดำรงชีวิตวิถีคิด ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงศิลปกรรมและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในวัดและสถานที่ต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มชน ถ่ายทอด จากกลุ่มคนรุ่นหนึ่งไปสู่กลุ่มคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบัน ดังนั้น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี แหล่งโบราณคดี ที่กระจายตัวอยู่ในวัดและสถานที่ต่างๆในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดมีความสำคัญและมีบทบาทต่อจังหวัดในแง่ของวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจทั้งในด้านวิชาการ การท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น สามารถสร้างประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ต่อระบบเศรษฐกิจ ของประเทศ รวมไปถึงกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีที่สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวให้เกิดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น และความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นอย่างดี ตลอดระยะที่ผ่านมา การดำเนินงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดยังคงมีปัญหาเนื่องจากการให้ความสนใจหรือการให้ความสำคัญกับแหล่งโบราณคดีได้จำกัดอยู่ในวงแคบ ไม่มีการส่งเสริมการให้ความรู้แก่ชุมชนอย่างเพียงพอ ทำให้ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาและขาดการตระหนักถึงความสำคัญรวมถึงไม่กล้าเข้าไปทำการจัดการด้วยตนเอง ส่งผลให้การจัดการแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่ถูกจำกัดอยู่ในการดูแลของทางภาครัฐ ในส่วนของทางภาครัฐเองก็ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง เนื่องด้วยปัจจัยทั้งทางด้านระยะเวลา และบุคลากรที่มีจำกัด ไม่เพียงพอต่อจำนวนแหล่งโบราณคดีที่มีจำนวนมาก ส่งผลให้การจัดการแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่จำกัดอยู่เฉพาะแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและสังคมในระดับประเทศเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ละเลยการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีในระดับท้องถิ่นแหล่งโบราณคดีขนาดเล็กในบริเวณพื้นที่ห่างไกล จึงถูกละเลย และเริ่มเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดบางแห่งยังขาดการจัดการอย่างเหมาะสม ทั้งในด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งการดูแลรักษา การอนุรักษ์และการพัฒนา ด้านกายภาพของแหล่งโบราณคดีให้มีสภาพเหมาะสมแก่การศึกษาเรียนรู้ และแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นยังไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างเต็มที่

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาในเรื่องของ “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด” ในกิจกรรมตามความสามารถของพระสงฆ์ และสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้เกิดงานด้านการจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อสะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ว่า มีความเป็นรูปธรรม มีระบบการจัดการชัดเจนเพียงใด เมื่อพบอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทราบยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดีและการมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา และการพัฒนาแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดได้อย่างยั่งยืน และมีส่วนผลักดันนโยบายในการจัดการแหล่งโบราณคดี ให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและของรัฐบาลได้อีกด้วย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพการณ์การบริหารจัดการและปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๒.๒ เพื่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ สภาพการณ์การบริหารจัดการและปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ เป็นกรอบในการอธิบายการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี แล้วเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์เชิงลึก (Dept.-Interview) และแบบสอบถาม (Questionnaire) จากกลุ่มตัวอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี กล่าวคือพระสังฆาธิการ และพระสงฆ์ผู้ดูแลแหล่งโบราณคดี งานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาเฉพาะแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีขอบเขตในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาเนื้อหาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและตำราทางพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเรื่องเสนาสนะซึ่งถือว่าเป็นกำเนิดพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนา สังกวณีสถาน ๔ แห่ง งานวิจัยนี้มีขอบเขตการวิจัย แบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

- ๑) ศึกษารวบรวมข้อมูลแหล่งโบราณคดี ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดเฉพาะที่พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการ มุ่งศึกษา ๒ ด้าน คือ การมีส่วนร่วมในด้านกายภาพ และการมีส่วนร่วมในด้านจิตภาพ
- ๒) สภาพทางกายภาพแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านบุคลากร ด้านวัสดุและงบประมาณ และด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา
- ๓) ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะที่เหมาะสมในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ที่พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการ โดยเลือกศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดี แบ่งออกเป็น ๔ สมัยๆ ละ ๓ แห่ง รวมเป็น ๑๒ แห่ง ประกอบด้วย ๑) สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ๒) สมัยทวารวดี ๓) สมัยสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ๔) สมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์

๑) แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย (๑) แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย (๒) แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอหนองฮี (๓) แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด

๒) โบราณสถานสมัยทวารวดี ประกอบด้วย (๑) คูเมืองร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด (๒) บ้านเมืองไพร ตำบลเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ (๓) เจดีย์เมืองหงส์ ตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน

๓) โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ประกอบด้วย (๑) กู่พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ (๒) กู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย (๓) ปรางค์กู่ ตำบลมะขาม อำเภอธวัชบุรี

๔) โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย (๑) สิมวัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด (๒) สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ บ้านหนองหมื่นถ่าน ตำบลหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ (๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ บ้านตากแดด ตำบลหัวโชน อำเภอสุวรรณภูมิ

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ชั้นปกครอง เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่จังหวัดร้อยเอ็ด พระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑) กลุ่มนโยบาย ได้แก่ พระสงฆ์ชั้นปกครองจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่จังหวัด ร้อยเอ็ด จำนวน ๑๐ รูป/คน

๒) กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี โดยกำหนดเลือกเอาจากพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีเลือก แบบเจาะจงจากแหล่งโบราณคดี ๑๒ แห่ง จำนวน ๑๐ รูป

๓) กลุ่มประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีเลือกผู้ตอบแบบสอบถามและสัมภาษณ์แบบเจาะจงจากแหล่งโบราณคดีกลุ่มเป้าหมาย ๑๒ แห่ง จำนวน ๑๐ คน รายละเอียดจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงในตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ แสดงจำนวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

หน่วยงาน	กลุ่มเป้าหมาย	หมายเหตุ
กลุ่มนโยบาย พระสงฆ์ชั้นปกครอง กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่จังหวัดร้อยเอ็ด	๑๐	
กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี	๑๐	
กลุ่มประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด	๑๐	
รวม	๓๐	

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้การให้ความหมายของการศึกษามีความชัดเจน ผู้วิจัยจึงได้นิยามศัพท์ในการวิจัย ดังนี้

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้เข้าไปร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม เช่น การร่วมเสนอปัญหา การร่วมหาแนวทางแก้ไข การเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และร่วมพัฒนา เป็นต้น เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม

พระสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุที่พำนักอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ดที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

การจัดการ หมายถึง การที่พระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วม มีบทบาทในกระบวนการนำทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนการบริหารจัดการแหล่งโบราณคดี

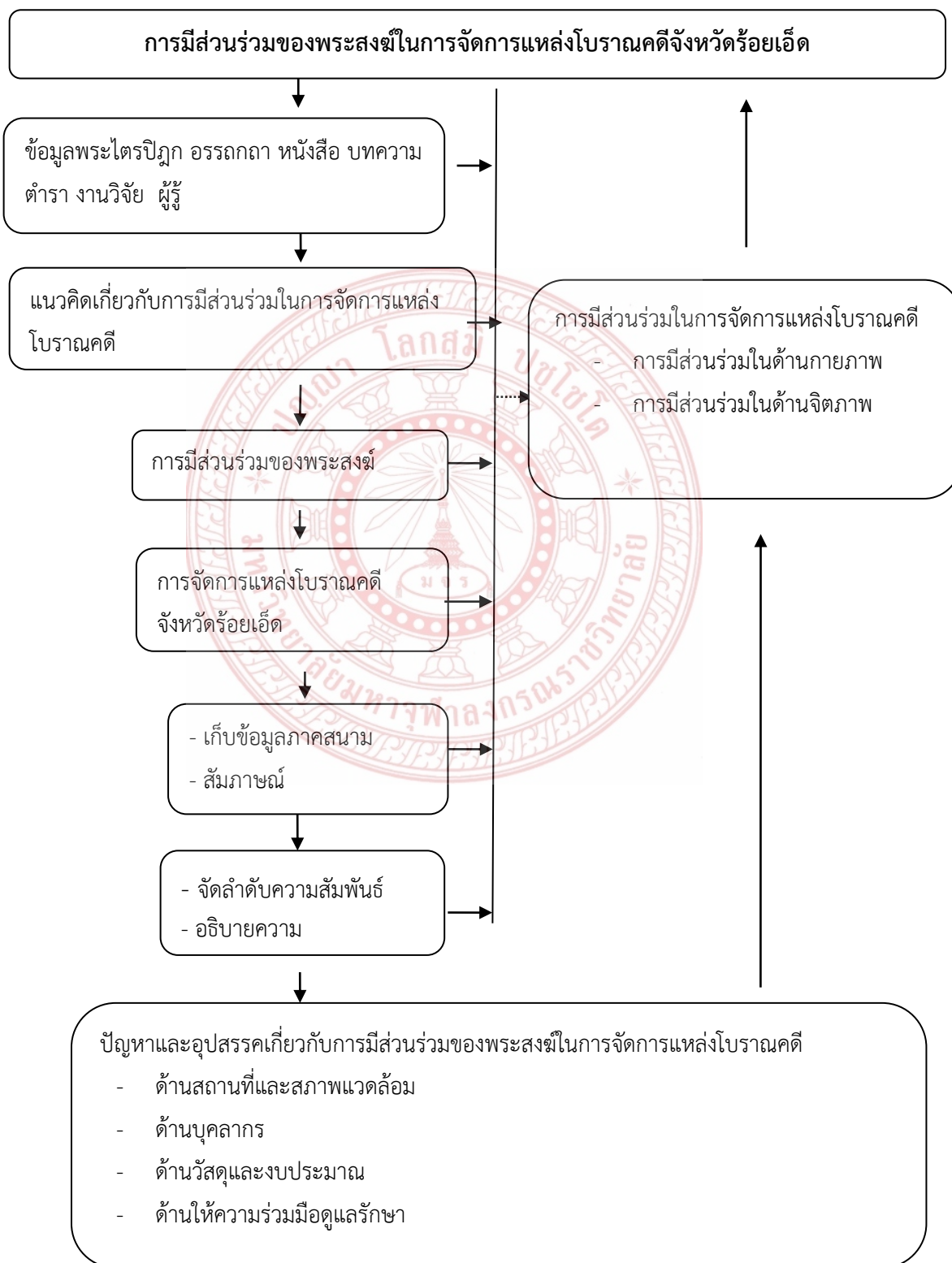
แหล่งโบราณคดี หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานของพฤติกรรมมนุษย์ในอดีต ทั้งที่อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด เช่น ที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน หรือสถานที่ประกอบอาชีพ เป็นต้น

โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ที่เป็นโบราณสถานในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด เช่น โบสถ์ วิหาร ปรางค์กู๋ เป็นต้น ซึ่งมีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป เป็นอสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือเป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้ เป็นโบราณวัตถุในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลจารึก เป็นต้น ซึ่งมีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป เป็นสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ

ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประติษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นประโยชน์ ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบแนวคิดเกี่ยวกับโบราณคดีในทางพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ได้ทราบสภาพการณ์การบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๗.๓ ได้ทราบแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์
ในจังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีหัวไร่เอ็ด เพื่อศึกษาสภาพการณ์การบริหารจัดการและปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด และเพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้จัดกรอบในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นหัวข้อ ดังนี้ แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โบราณสถานและโบราณวัตถุ กำเนิดและ พัฒนาการพุทธศิลป์วัตถุในพระพุทธศาสนา กำเนิดและ พัฒนาการพุทธศิลป์วัตถุหลังพุทธกาล วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมในอินเดีย สถาปัตยกรรมในประเทศไทย แนวคิดบทบาทของพระสงฆ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งโบราณคดีและเกี่ยวข้องกับบทบาทการมีส่วนร่วม มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ

๒.๑.๑ ความหมายของโบราณคดี โบราณสถานและโบราณวัตถุ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ระบุความหมายไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป หรือเป็นอสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์

คำว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลปจารึก มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไปหรือเป็นอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

คำว่า ศิลปวัตถุ คือ วัตถุอันเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ที่ประกอบด้วยศิลปะลักษณะ เช่น ภาพเขียน รูปปั้น เครื่องลายครามเครื่องถมหรือเป็นสิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ^๑

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๒.

“โบราณสถาน” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) ได้ให้ความหมายไว้ใน มาตรา ๔ ว่า “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย”

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น การที่จะถือว่าสิ่งใดเป็นโบราณสถานประกอบด้วยหลักเกณฑ์ดังนี้

๑. ต้องเป็นอสังหาริมทรัพย์

ความหมายคำว่า “อสังหาริมทรัพย์” ได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๙ ว่า “อสังหาริมทรัพย์ได้แก่ ที่ดินกับทรัพย์อันติดกับที่ดินนั้น หรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นหรือคำว่าการอสังหาริมทรัพย์ที่ห้ามหมายรวมถึงสิทธิทั้งหลาย อันเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินด้วย”

ดังนั้น จึงอธิบายความหมายของคำว่า “อสังหาริมทรัพย์” ได้แก่ทรัพย์ดังต่อไปนี้

๑) ที่ดิน ทั้งที่เป็นที่ดินที่เจ้าของมีกรรมสิทธิ์ เช่น ที่ดินมีโฉนด โฉนดแผนที่ โฉนด ตราจอง และยกรวมถึงที่ดินที่มีผู้มิสิทธิครอบครอง เช่น ที่ดินที่มี ส.ค.๑ น.ส.๓ น.ส.๓ ก. เป็นต้น

๒) ทรัพย์อันติดกับที่ดิน ได้แก่ (๑) ทรัพย์ที่เกิดหรือติดกับที่ดินโดยธรรมชาติ เช่น ไม้ยืนต้น (๒) ทรัพย์ที่ติดกับที่ดินโดยมีผู้นำมาติด เช่น ดึก อนุสาวรีย์ เจดีย์ เป็นต้น

๓) ทรัพย์ซึ่งประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดิน เช่น แม่น้ำ ลำคลอง เป็นต้น

๔) สิทธิอันเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยตรง เช่น กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง สิทธิใช้สอย และได้มาซึ่งดอกผล สิทธิที่จะจำหน่าย สิทธิที่จะโอน และสิทธิที่จะติดตามทางคืนจากผู้ไม่มีสิทธิจะยึดถือไว้ เป็นต้น (๒) สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยอ้อมเป็นสิทธิซึ่งไม่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ ที่ดินโดยตรงแต่เป็นสิทธิที่เกี่ยวข้องกับอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่นซึ่งติดอยู่กับที่ดินอีกทอดหนึ่ง

๒. โดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี องค์ประกอบนี้จะต้องพิจารณาถึงหลักการสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใดใน ๓ ประการคือ

(๑) อายุของอสังหาริมทรัพย์

(๒) ลักษณะการก่อสร้างของอสังหาริมทรัพย์

(๓) หลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์

ทั้งนี้ จะต้องเป็นประโยชน์ต่อศาสตร์แขนงหนึ่งแขนงใดใน ๓ แขนงนี้ คือ ศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

โบราณวัตถุ ตามความหมายทั่วไปที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ระบุว่า “สิ่งของโบราณที่เคลื่อนที่ได้ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลปจารึก มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป”

หากย้อนไปดูพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ ให้ความหมายของคำว่า “โบราณวัตถุ หมายถึงของโบราณ”

ความหมายของคำว่า “โบราณวัตถุ” ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ บัญญัติว่า

โบราณวัตถุ หมายความว่า สंहาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถานซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสंहาริมทรัพย์อันเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี” จะเห็นได้ว่า ความหมายของคำว่า “โบราณวัตถุ” ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งถ้าหากแยกองค์ประกอบของความหมายในปัจจุบันของ “โบราณวัตถุ” แล้วจะเป็นดังนี้

๑. ต้องเป็นสंहาริมทรัพย์ คำว่า “สंहาริมทรัพย์” ประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา ๑๔๐ ให้ความหมายว่า ทรัพย์สินนอกจากอสังหาริมทรัพย์ และให้หมายความถึงสิทธิอันเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นด้วย

๒. สंहาริมทรัพย์นั้นต้องเป็นของโบราณ (มิได้มีการกำหนดว่าอายุเท่าใด)

๓. สंहาริมทรัพย์นั้นไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ (สิ่งที่มนุษย์ทำขึ้น) สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์

๔. สंहาริมทรัพย์ดังกล่าวในข้อ ๓ นั้น โดยอายุ โดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้คำจำกัดความว่า

สถาน หมายถึง ที่ตั้ง เช่น สถานเสาวภา สถานพยาบาล สถานพักฟื้น สถานบริการทารก หรือถ้าใช้ประกอบกับคำอื่น หมายถึง ที่ แหล่ง เช่น โบราณสถาน ศาสนสถาน ปุชนียสถาน

ศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง สิ่งที่เชื่อถือว่ามียานาจบันดาลให้สำเร็จดังประสงค์ เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัตถุมงคลศักดิ์สิทธิ์

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์^๒ หมายถึง สถานที่อันได้แก่ โบราณสถาน ศาสนสถาน ปุชนียสถานที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือเพราะเชื่อว่ามีอำนาจบันดาลให้สำเร็จดังประสงค์ได้ จะเห็นได้ว่า ความหมายของคำว่า “สถานที่ศักดิ์สิทธิ์” ไม่มีการบัญญัติความหมายที่ครอบคลุมไว้แต่อย่างใด มีเพียงแต่คำจำกัดความที่มีความหมายใกล้เคียงเท่านั้น

ดังนั้น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงหมายถึง บริเวณ หรืออาคาร หรือสิ่งก่อสร้างใดๆ ที่อยู่ในบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรืออยู่ในเขตขึ้นทะเบียนโบราณสถาน อาทิ พระพุทธรูป วิหารวัดมงคลพิตร

^๒ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕-๕๖.

และพระราชทานสุริย์พระเจ้าอุทอง เป็นต้น^๓ และโบราณวัตถุ รวมทั้งมีได้เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ แต่ตั้งอยู่ในพื้นที่มรดกโลก

แต่พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕) ไม่ได้มีการบัญญัติความหมายของคำว่า “สถานที่ศักดิ์สิทธิ์” เอาไว้เพียงแต่บัญญัติความหมายรวมไว้กับคำว่า “โบราณสถาน” ไว้ในมาตรา ๔ ดังนั้น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงรวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ และ แหล่งโบราณคดี เท่านั้น

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในเขตโบราณสถาน และโบราณวัตถุต้องได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) ด้วย

กรมศิลปากร ได้ให้ความหมายของ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ดังนี้

คำว่า โบราณสถาน หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่มีความเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี นอกจากนี้ยังรวมถึงสถานที่หรือเนินดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ปรากฏอยู่ ส่วนคำว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สันหาปริมาตรพ์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือเป็สิ่งทีเก็เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือทีเป็ส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสันหาปริมาตรพ์นั้นเป็ประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และคำว่า ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งทีทำด้วยฝืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ^๔

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้ระบุความหมาย โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ความว่า^๕

โบราณสถาน หมายถึง อสังหาปริมาตรพ์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาปริมาตรพ์นั้นเป็ประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมไปถึงสถานที่ทีเป็แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

โบราณวัตถุ หมายถึง สันหาปริมาตรพ์ทีเป็ของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งทีเก็เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็ส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุ หรือ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๕๖.

^๔ กรมศิลปากร, การอนุรักษ์โบราณสถาน: การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑

^๕ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕.(อ็ดสำเนา)

โดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสิ่งหาทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

ศิลปวัตถุ หมายถึง วัตถุ สิ่งของ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่สร้างขึ้นด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูง ในทางศิลปะ ตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในกาดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน)การรักษาพยาบาลและการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ เช่น ภาพเขียน รูปปั้น เครื่องลายคราม เครื่องถม

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างอยู่ติดที่เคลื่อนย้ายไม่ได้ เช่น เนินดินที่มีหลักฐานเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ถ้า เพิงผา สถานที่ที่มนุษย์เคยใช้สอยในอดีตหรือยังใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ ศาลา วัง พระราชวัง ป้อมปราการ กำแพงแก้ว ค่ายแหล่งฝังศพโบราณ ตะแลงแกง ศาลหลักเมือง เต่าเผาเครื่องสังคโลก คูเมือง กำแพงเมือง บ้าน โกดัง ท่าเรือ คลอง เมืองโบราณ เป็นต้น

โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ หมายถึง วัตถุต่างๆ เช่น หิน ดินเผา ไม้ เขาสัตว์ หนัง ใยพืชใยสัตว์ ซึ่งในสมัยโบราณได้นำวัตถุเหล่านี้มาทำเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เครื่องมือหิน เครื่องประดับ พระพุทธรูป สมุดข่อย หนังสือ ศิลาจารึก ตัวหนังสือเครื่องดนตรีต่างๆ เป็นต้น^๖

สายันต์ ไพรัชญาจิตร^๗ ได้ให้ความหมายของโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ดังต่อไปนี้

(๑) **โบราณสถาน** หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เกิดจากคนทำขึ้นโดยใช้วัสดุต่างๆทั้งที่คงทนถาวร เช่น หิน อิฐ ดินเผาไฟ และวัสดุที่ผุสลายได้ง่ายเช่น ไม้ไผ่ ไม้จริง ดินเหนียว สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (ป็นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะทำลูกปัด ตีเหล็ก ข่าแหล่สัตว์ โรงสีข้าว ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ สนามกีฬาอ่างเก็บน้ำ สระ เชือกั้นน้ำ ฝาย ลำเหมือง ถนน คู คลอง สะพาน กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ สุสานฝังศพ ป่าช้า เผาศพ สวนป่าสมุนไพร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักร้อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดคล้องช้างโบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรางค์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสาอินทขิล เสาใจบ้าน

^๖ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

^๗ สายันต์ ไพรัชญาจิตร. **การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน** โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น, (วิทยาลัยพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑-๑๔.

มัสยิด โบสถ์คริสต์วัดอินดู ปราสาทหิน คุก ตะแลงแกง เสาชิงช้าพราหมณ์ อนุสาวรีย์ ส้วมพระ(ถาน) ฯลฯ ที่มีสภาพดีที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้

(๒) **แหล่งโบราณคดี** มีความหมายในทางวิชาการโบราณคดีสากล หมายถึง สถานที่ที่เคยมีคนในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ และมักจะเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวิชาการเหมาะสมแก่การศึกษาค้นคว้าในทางโบราณคดี เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) แหล่งผลิตแก้ว-หล่อลูกปัด หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่าโรงสีข้าว ท่าเรือ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดี มักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของคนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัดเครื่องมือหิน อิฐ กระจุกสัตว์ เปลือกหอย ถ้ำถ่าน ชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น ๆ อยู่ตามผิวดิน หรือทับถมอยู่ในดินระดับต่างๆ ในบางพื้นที่อาจจะมีกระจุกสัตว์ หรือกระจุกคนที่มีสภาพกลายเป็นหินหรือซากฟอสซิลที่ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียนภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่งโบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ เรือสินค้าเรือประมงหรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อมาน้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำเรียกกันว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ในแม่น้ำ-ลำคลองหนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ และในทะเลสาบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ กำหนดให้ แหล่งโบราณคดีทุกชนิดทุกประเภทเป็นโบราณสถานด้วย

(๓) **โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ** หมายถึง วัตถุ สิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ(การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่าง ๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคลในช่วงวัยและช่วงเวลาต่าง ๆ และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชยกรรม การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง การขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพร้าอาวุธและเครื่องมือการเกษตรทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับด้วยโลหะสำริด ทองเหลือง ทองแดง เงินหรือทองคำเครื่องมือจับหรือดักสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผักภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะหนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์

ใบลาน สมุดข่อย หนังสือปี่สา สมุดธรรมปี่ปล้นเงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รูปเคารพในศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ธรรมาสน์ อาสนะ ยานพาหนะและเครื่องจักรกล เครื่องยนต์กลไกส่วนประกอบรถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิดต่างๆ เกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลียง ครกตำข้าว โกร่งบดยา แท่นบดยา เครื่องชั่ง ตวง วัด เพอร์นิเจอร์ ตู้ โต๊ะ เติง เก้าอี้ มุ้งหมอน ที่นอน เสื้อ สาด วัสดุก่อสร้าง เครื่องดนตรี กล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด วิทยุ โทรทัศน์ ขวดเหล้า ไหสาโท เครื่องมือและอุปกรณ์ อาวุธยุทโธปกรณ์ในการทำสงคราม ปืนใหญ่ ปืนสั้น ปืนยาว ลูกกระเบิด เครื่องกระสุน หน้าไม้ หอก ดาบ โล่ แหวน หลาว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็กเล่น และอุปกรณ์การศึกษาที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ในอดีตทั้งที่มีอายุเก่าแก่มากและที่มีอายุไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้มีความหมายรวมถึงวัตถุสิ่งของที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์อีกด้วย

สำนักโบราณคดี ได้แบ่งประเภทของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ ๒ ประเภทตามคุณค่าและความสำคัญเพื่อการบริหารจัดการ ดังนี้

๑) โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ระดับชาติ ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้น ในระดับชาติ ไม่เฉพาะชุมชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเท่านั้น

๒) โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ระดับท้องถิ่น ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งมีความสำคัญผูกพันอย่างแน่นแฟ้นในระดับชุมชน หรือเฉพาะท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง^๔

๒.๑.๒ กำเนิดและพัฒนากการพุทธศิลปวัตถุในพระพุทธศาสนา

สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการก่อสร้างพระพุทธรูปหรือสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์แต่อย่างใด มีเพียงศิลปกรรมที่เกิดจากอิทธิพลคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เป็นสถาปัตยกรรม ที่สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์สำหรับการใช้สอยเท่านั้น

ในบรรดาพุทธศิลปวัตถุทั้งหมดนั้น วัตถุถือว่าเป็นพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นก่อนพุทธศิลปวัตถุทั้งหมด โดยที่หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงแสดงพระธรรมเทศนาชื่อว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ จนพระอัญญาโกณฑัญญะได้รู้แจ้งเห็นจริงตามธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน และทูลขออุปสมบทเป็น ”ปฐมสาวก” องค์แรกในพระพุทธศาสนา ต่อจากนั้นวันต่อ ๆ มาพระพุทธเจ้าทรงแสดงปกิณกเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ที่เหลือจนทุกรูปได้บรรลู่เป็นพระโสดาบัน จากนั้นพระพุทธรูปทรงพิจารณาเห็นว่าอินทรีย์ของพระภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นแก่กล้าแล้ว จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาชื่ออนัตตลักขณสูตรโปรดพระภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้งหมดเหล่านั้น เมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบแล้ว

^๔ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, **คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี : โรงพิมพ์วารสารส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖.

ท่านเหล่านั้นทั้งหมดจึงได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ในพรรษาแรกแห่งการตรัสรู้พระพุทธเจ้าและพระภิกษุปัญจวัคคีย์ทรงจำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงแสดงอนุพุทธิกถาโปรดพระยสะจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และพระธรรมเทศนานี้เองทำให้บิดา มารดาตลอดจนภรรยาของยสะกุลบุตรได้บรรลุเป็นพระโสดาบันประกาศตนเป็นอุบาสกและอุบาสิกาคนแรกในพระพุทธศาสนา ต่อจากนั้นสหายของพระยสะอีกจำนวน ๕๔ คน เมื่อทราบข่าวการบวชของพระยสะจึงเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์หลังจากฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วท่านเหล่านั้นได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ หลังจากออกพรรษาแล้วพระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกจำนวน ๖๐ รูปเหล่านั้นไปประกาศพระศาสนา และตรัสสั่งภิกษุเหล่านั้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และเพื่อความสุขแก่ชนเป็นจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาว เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้นมีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเลื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม^๙

หลังจากที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกที่พระองค์ทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาไปประกาศพระพุทธศาสนาไม่นาน ได้มีผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมาก ต่อมาพระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการพร้อมทั้งประชาชนชาวมคธจนได้ดวงตาเห็นธรรม ครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายสวนไผ่ซึ่งเป็นพระราชอุทยานของพระองค์ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก ด้วยพระดำรัสว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถวายสวนเวฬุวันนั้นแต่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขพระเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงรับอารามนั้นแล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาถวายพระเจ้าพิมพิสารอาจหาญรื่นเริงแล้วทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม”^{๑๐}

หลังจากที่พระเจ้าพิมพิสารถวายสวนเวฬุวันให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าพระอารามแห่งนั้นไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ เป็นพื้นที่ประกอบไปด้วยป่า ต้นไม้และภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าละเมาะและลอมฟาง ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ได้อาศัยอยู่ในที่นั้น ต่อมาเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์จึงได้สร้างวิหารให้เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ในสมัยตอนต้นแห่งการตรัสรู้ยังมีพระภิกษุจำนวนไม่มากนัก และพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมิได้ทรงบัญญัติเสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย การอยู่ของพระภิกษุทั้งหลายในสมัยนั้นจึงอยู่ตามป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง หรือลอมฟางวันหนึ่งเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ได้เดินทางไปสวนเวฬุวันแต่เช้าตรู่ ได้เห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกมาจากที่อยู่ของตน จึงเกิดความศรัทธาเลื่อมใสและเรียน

^๙ วิ.ม.(บาลี) ๔/๓๒/๓๓: วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๐} วิ.ม.(บาลี) ๔/๖๓/๕๕: วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๙/๗๑-๗๒.

ถามว่าหากตนจะสร้างวิหารถวายให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์จะได้หรือไม่ พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นจึงแจ้งให้ เศรษฐีผู้นั้น ทราบว่าพระพุทธรูปเจ้ายังมีได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษาในวิหาร เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ผู้นี้ จึงเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าและกราบทูลความประสงค์ของตนให้พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบ พระพุทธรูปเจ้าจึง ทรงอนุญาตให้ให้พระภิกษุสามารถอยู่จำพรรษาในเสนาสนะได้ ดังพระดำรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเรา อนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือวิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้นเรือนโล้น และถ้ำ”^{๑๑} ภายหลังจากที่ พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิดให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุแล้ว คฤหบดีชาวเมืองราชคฤห์ผู้นี้ได้ สร้างวิหารถวายแด่พระภิกษุสงฆ์อีกเป็นจำนวน ๖๐ หลัง จึงนับได้ว่าวัดแห่งนี้เป็นต้นกำเนิดของพุทธศิลป์ ในพระพุทธศาสนาภายหลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่วัดแล้ว ต่อมาจึงมีบุคคล อื่นๆ ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสและเห็นความจำเป็นที่พระภิกษุจะต้องมีวัดเป็นที่อยู่จำพรรษาอีกหลายท่าน เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้สร้างวัด พระเชตวันมหาวิหาร นางวิสาขาได้สร้างวัดบุพพารามในเมืองสาวัตถี เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วเมื่อครั้งที่พระพุทธรูปเจ้าทรงพระชนม์มยุ่นั้นมีวัดอีกหลายแห่งที่ผู้มีจิตศรัทธาถวาย เช่น วัดชิวกัมพวัน สร้างถวายโดยหมอชิวโกโกมารภักจ วัดโฆสิตาราม สร้างถวายโดยโฆสกเศรษฐีชาวเมืองโกสัม พี และวัดนิโครธาราม สร้างถวายโดยพระประยูรญาติชาวศากยวงศ์และวัดที่ปรากฏเป็นวัดสุดท้ายคือวัดอัม พาลีวัน ซึ่งสร้างถวายโดยหญิงโสเภณีชาวเมืองเวสาลีชื่ออัมพาลี จากการศึกษาหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนาคือพระไตรปิฎกนั้น วัดในสมัยที่พระพุทธรูปเจ้าเริ่มประกาศพระพุทธศาสนานั้นเป็นสถานที่ สร้างเพื่อการใช้สอยตามความจำเป็น ซึ่งเป็นอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติสมณธรรม ไม่มีความหรูหรา หรือวิจิตรพิสดารแต่อย่างใด เป็นสถานที่สร้างด้วยความเรียบง่าย มุ่งประโยชน์ในการใช้สอยเป็นสำคัญ เช่น เป็นที่ป้องกันความหนาว ความร้อนจากลม ฝน และแสงแดดตลอดจนสัตว์ร้ายชนิดอื่นๆ ที่จะมาเบียดเบียนทำ ร้าย การถวายที่อยู่แก่พระสงฆ์จัดเป็นประโยชน์สูงสุด เพื่อเป็นที่หลีกเลี่ยงในที่อันสงัดเพื่อการเพ่งพิจารณาและ เพื่อความเห็นแจ้ง พระพุทธองค์ทรงตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ...^{๑๒}

จากการศึกษาความเป็นมาของวัดในพระพุทธศาสนานั้นจะเห็นว่ามิ่วพัฒนาการมาเป็นลำดับและ ต่อเนื่อง โดยเริ่มแรกจากพื้นที่เป็นป่าอันเงียบสงัด ต่อมาจึงมีการเพิ่มเติมก่อสร้างสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับการ ใช้สอยเพื่อสะดวกในการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุ การก่อสร้างวัดจึงความสวยงามวิจิตรพิสดารมาก ขึ้นตามลำดับและถือว่าการสร้างวัดอันเป็นศาสนสถานเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ คือทานมัย ได้แก่ บุญอันสำเร็จด้วยการบริจาคทานที่ประกอบด้วยจิตศรัทธาอันเป็นกุศล พรั่งพร้อมด้วยสติปัญญาและฝีมือ เชิงช่างของบุคคลดังกล่าวเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและฝากฝีมือไว้ในแผ่นดินให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและถือ เป็นแบบอย่าง วัดจึงกลายเป็นที่รวมของศิลปวัฒนธรรมของชาติที่ได้รับการทำนุบำรุงและรักษาสืบสานด้าน วัฒนธรรมมาเป็นเวลาช้านาน และเป็นบ่อเกิดแห่งความศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วไปตั้งแต่อดีต จนกระทั่งปัจจุบันนี้

^{๑๑} วิ.จ. (บาลี) ๗/๒๐/๕๕.

^{๑๒} วิ.จ. (บาลี) ๗/๒๐๒/๕๖.

ในครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้นมีหลักฐานที่แสดงว่าพระสฤปหรือเจดีย์เกิดขึ้นแล้วคือหลังจากที่พระพาหิยะทวารุจิริยะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าขณะที่พระองค์กำลังเสด็จบิณฑบาตอยู่จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว พระพาหิยะทวารุจิริยะได้ทูลขอการอุปสมบทกับพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสให้ พระพาหิยะทวารุจิริยะหาบาตรและจีวรให้ครบเสียก่อนพระองค์จึงจะประทานการอุปสมบทขณะที่พระพาหิยะทวารุจิริยะกำลังหาบาตรและจีวรอยู่นั้นเองท่านถูกวัวบ้าวิดเป็นเหตุให้ท่านต้องปรีนิพพานครั้งแรกไม่มีใครทราบท่านเป็นพระอรหันต์ แต่หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่หมู่พระภิกษุที่ทูลถามถึงคติภพที่เกิดของท่านว่าพระพาหิยะทวารุจิริยะเป็นพระอรหันต์ หลังจากที่ทำกรรมापนกิจศพของท่านเรียบร้อยแล้วพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้สร้างสฤปหรือเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิของท่านไว้ที่ทางสี่แพร่ง เพื่อให้พุทธบริษัทได้สักการบูชา^{๑๓} นอกจากนั้น พระสารีบุตรซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและพระโมคคัลลานะพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เมื่อรู้ว่าจะต้องนิพพานก็มากราบทูลลาพระพุทธเจ้า ภายหลังจากปรีนิพพานและฉาปนกิจศพเรียบร้อยแล้ว พระพุทธเจ้าทรงให้นำอัฐิธาตุของพุทธสาวกทั้งสองบรรจุไว้ในเจดีย์ที่ขุมประตูประเซตวันมหาวิหาร

ส่วนพุทธศิลป์วัตถุที่เป็นปฏิมากรรม เช่นพระพุทธรูปนั้นที่ปรากฏในครั้งที่พระองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบพญาคะเดียรถีย์ในเมืองสาวัตถีโดยการเนรมิตรูปของพระองค์อยู่ในอิริยาบถต่างๆ เป็นคู่ๆ แล้ว^{๑๔} หลังจากนั้นทรงใคร่ครวญว่าพระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลายเมื่อทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์แล้วจึงทรงเสด็จเข้าจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาตลอดเวลา ๓ เดือนโดยไม่มีการหยุดพักเลย ในช่วงเวลาที่เสด็จบิณฑบาตทรงเนรมิตพระพุทธรูปอีกพระองค์หนึ่งซึ่งเรียกว่าพระพุทธรูปเนรมิตแสดงพระอภิธรรมปิฎกแทนพระองค์ เมื่อทรงกระทำกตกิจแล้วจึงเสด็จขึ้นบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และแสดงพระอภิธรรมปิฎกต่อจากที่พระพุทธเนรมิตแสดงค้างไว้^{๑๕}

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้พระนิพนธ์ไว้ในเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ความว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลมีความคิดถึงพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง จึงรับสั่งให้ช่างนำไม้แก่นจันทน์มาแกะสลักเป็นพระรูปของพระพุทธองค์ตั้งไว้บนอาสนะที่พระองค์เคยประทับ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว พระแก่นจันทน์ได้ลุกขึ้นมากระทำปฏิสนธารต่อนรับพระพุทธเจ้าพระองค์ได้ตรัสสั่งพระแก่นจันทน์กลับไปประทับที่เดิมเพื่อให้พระแก่นจันทน์นั้นเป็นแบบของการสร้างพระพุทธรูปหลังจากพระองค์ปรีนิพพานแล้ว^{๑๖} หลักฐานสำคัญที่ปรากฏต่อมา คือ ก่อนที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเจ้า

^{๑๓} ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๔๗-๕๐/๕๗-๖๐: ขุ.ธ.อ.(บาลี) เล่มที่ ๔๔, หน้า ๑๒๔-๑๖๐.

^{๑๔} ขุ.ปฎิ.(บาลี) ๓๑/๑๗๗/๑๗๙., ขุ.ป.(ไทย) ๓๑/๒๘๔/๑๐๐.

^{๑๕} ขุ.ธ.อ.(บาลี) เล่มที่ ๔๔ หน้า ๘๒-๘๘.

^{๑๖} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕), หน้า ๔๒

เสด็จดับขันธปรินิพพานระหว่างต้นสาละ ณ สาละวันเมืองกุสินารา หมู่เทวดาและมนุษย์ต่างพร้อมใจกันบูชา พระพุทธองค์ด้วยเครื่องสักการะต่าง ๆ เพราะคิดว่านับแต่นี้ต่อไปจะไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าอีกต่อไปแล้ว พระอานนท์ได้กราบทูลถึงความรู้สึกเช่นนี้ของหมู่เทวดาและมนุษย์ให้พระองค์ทรงทราบพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า สังฆเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ

- ๑) สถานที่พระตถาคตประสูติ
- ๒) สถานที่ทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
- ๓) สถานที่ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
- ๔) สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

สังฆเวชนียสถานทั้ง ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ที่พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ควรไปสักการะบูชา^{๑๗}

หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสถานที่อันเป็นสังฆเวชนียสถานทั้ง ๔ แก่พระอานนท์แล้ว พระเถระได้กราบทูลถามถึงเรื่องพิธีการถวายเพลิงพระบรมศพและจุดมุ่งหมายของการสร้างสถูปพระพุทธเจ้าตรัสว่า

“พวกเขาใช้ผ้าไหมห่อพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิเสร็จแล้วจึงห่อผ้าด้วยสำลีบริสุทธิ์แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและสำลีได้ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กที่เต็มไปด้วยน้ำมัน ครอบด้วยรางเหล็กอื่นอีก ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปไว้ที่หนทางสี่แพร่งพวกเขาพึงปฏิบัติพระบรมศพตถาคตเหมือนที่เขาปฏิบัติพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิชนเหล่าใดจักยกมัลลย์ของหอมหรือจุนขึ้นอภิวัต หรือทำจิตให้เสื่อมใสในพระสถูปนั้น การกระทำเช่นนั้นจักเป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเหล่านั้น สิ้นกาลนาน”^{๑๘}

ลำดับต่อมาพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการสร้างพระสถูปถวายแก่บุคคล ๔ จำพวก ว่า อานนท์ ญูปารหบุคคล คือผู้ควรสร้างสถูปถวาย ๔ จำพวก คือ

- ๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นญูปารหบุคคล
- ๒) พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นญูปารหบุคคล
- ๓) พระสาวกของพระตถาคตเป็นญูปารหบุคคล
- ๔) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นญูปารหบุคคล^{๑๙}

^{๑๗} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๑/๑๑๓., ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑.

^{๑๘} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๓/๑๑๕., ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๕๒

^{๑๙} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓., ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๓/๑๑๕.

บุคคลดังกล่าวนี้เป็นบุคคลพิเศษ สมควรแก่การสร้างพระสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้สำหรับการสักการบูชากราบไหว้ของผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส เพราะเป็นมูลเหตุนำไปเกิดในสุคติภพได้ดังที่ตรัสว่าชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใส ด้วยคิดว่า นี่เป็นสถูปของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น... นี่เป็นสถูปของพระปัจเจกสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น...นี่ เป็นสถูปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในพระสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์...^{๒๐}

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๗ วัน พวกมัลลกะษัตริย์ได้ทำพิธีถวายเพลิงพระบรมศพของพระองค์จนสำเร็จเรียบร้อย ระหว่างที่มีการฉลองพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าอยู่นั้น ข้าราชการปรินิพพานและการถวายเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าได้แพร่ไปยังบรรดาเมืองต่างๆ อันประกอบด้วย

- ๑) กรุงราชคฤห์ ซึ่งมีพระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตร เป็นกษัตริย์
- ๒) เมืองเวสาลี มีกษัตริย์ลิจฉวีปกครอง
- ๓) เมืองกบิลพัสดุ์ มีกษัตริย์ศากยวงศ์ปกครองอยู่พร้อมทั้งพระประยูรญาติ
- ๔) เมืองอัลลกะปปะ มีเจ้าอุลุปปกครอง
- ๕) เมืองรามคาม มีกษัตริย์โกลิยะปกครอง
- ๖) เมืองเวฐฐทีปกะ มีพราหมณ์เวฐฐทีปกะปกครอง
- ๗) เมืองปาวา มีมัลลกะษัตริย์ปกครอง

เมืองเหล่านี้ต่างส่งทูตและกองทัพไปยังเมืองกุสินาราเพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า โดยกล่าวเป็นทำนองเดียวกันว่า พวกตนต้องการพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เพื่อจะได้สร้างพระสถูปบรรจุและทำการฉลอง พวกเจ้ามีลละเมืองกุสินาราได้ตรัสตอบทูตเหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในเขตบ้านเมืองของตน พวกตนจะไม่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ผู้อื่น เมื่อพวกเจ้ามีลละตรัสตอบแก่ทูตเมืองต่าง ๆ เช่นนี้แล้ว ทำให้ทูตต่างเมืองเหล่านั้นเกิดความไม่พอใจ โทณพราหมณ์เห็นเหตุการณ์ซึ่งส่อเค้าว่าจะเกิดความไม่สงบขึ้นจึงกล่าวกับคณะทูตเหล่านั้นว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โปรดฟังคำชี้แจงของข้าพเจ้าหน่อยหนึ่งเถิด พระพุทธเจ้าของพวกเราทรงถือหลักขันติธรรม ไม่ควรที่จะประหัตประหารกัน เพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุคคลขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกันแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน พระสถูปจะได้กระจายไปยังทิศต่าง ๆ มีประชาชนจำนวนมากผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีจักขุ^{๒๑}

^{๒๐} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.-๑๕๔., ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๓/๑๑๕

^{๒๑} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๕๘/๑๓๒., ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๗/๑๗๘.

คณะทูตต่าง ๆ เมื่อได้ฟังคำของโทณพราหมณ์เช่นนี้แล้ว จึงตกลงให้โทณพราหมณ์เป็นผู้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน และได้ขอพระนางที่ดวงพระบรมสารีริกธาตุนั้น เพื่อจะนำไปบรรจุในพระสถูปสำหรับสักการะบูชาภายหลังเจ้าโมริยะแห่งเมืองปิพลีวันส่งทูตมา ขอแบ่งส่วนพระบรมสารีริกธาตุบ้าง แต่เมื่อมาถึง การแบ่งพระบรมสารีริกธาตุได้เสร็จสิ้นไปแล้ว เจ้ามัลละเมืองกุสินาราจึงมอบพระอังคาร (เถ่าถ่าน) ให้ไป เจ้าโมริยะจึงนำไปบรรจุในสถูปที่ทรงสร้างไว้ สำหรับสักการะบูชาที่เมืองของตน^{๒๒}

๒.๑.๓ กำเนิดและพัฒนากการพุทธศิลป์หลังพุทธกาล

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พุทธศิลป์ต่างๆ ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สิวา หอไตร ศาลาการเปรียญและกุฏิเป็นต้นเหล่านี้ มีวิวัฒนาการทางลักษณะศิลปกรรมตามรูปแบบเฉพาะ โดยขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยเป็นพื้นฐาน โดยพุทธศิลป์เหล่านี้มีต้นกำเนิดควบคู่ไปกับพุทธประวัติ พุทธศิลป์ต่างๆ เริ่มมีวิวัฒนาการมากยิ่งขึ้นตามความสำคัญของแต่ละประเทศ ที่มีพระพุทธศาสนาแพร่ไปถึง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆ ก็ตามแต่จะยังคงเค้ารูปแบบเดิมจากต้นกำเนิดนั่นเอง^{๒๓} บรรดาพุทธศิลป์ต่างๆ เหล่านี้ เจดีย์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก สามารถแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑) ธาตุเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังจากที่เสด็จดับขันธปรินิพพานและมีการถวายเพลิงพระพุทธรูปแล้ว และกษัตริย์ลิจฉวีได้มอบให้โทณพราหมณ์ทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่กษัตริย์เมืองต่างๆ จำนวน ๘ เมืองที่ส่งทูตมาขอ และกษัตริย์เหล่านี้ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการะบูชาต่อไป

๒) บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งที่พระพุทธองค์ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน ต่อมาได้เพิ่มสถานที่ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเช่น สถานที่พระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์ ที่บรรจุพระอังคาร (เถ่า) สถานที่ถวายเพลิงพระพุทธรูปที่บรรจุพระนางโลหะ ที่ดวงพระบรมสารีริกธาตุ ตลอดจนนันทารับพันธุพระศรีมหาโพธิ์ไปปลูก ณ ที่ต่างๆ ก็จัดเป็นบริโภคเจดีย์ด้วย นอกจากนี้แล้วยังนับบริหารเครื่องใช้ของพระพุทธเจ้า เช่นบาตร จีวร ฆมกรก เสนาสนะ เตียง ตั่ง กุฏิ วิหาร เป็นต้น

๓) ธรรมเจดีย์ ได้แก่ การจารึกข้อพระธรรมไว้บูชา แต่เดิมจะเลือกเพียงเฉพาะหัวข้อพระธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงอริยสัจ ๔ มาจารึกไว้บูชาเท่านั้น ต่อมาภายหลังเมื่อมีการจารึกพระธรรมเป็นตัวอักษรแล้ว จึงนับพระไตรปิฎกเข้าเป็นธรรมเจดีย์เช่นเดียวกัน

^{๒๒} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๖๐/๑๓๒., ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๘/๑๗๘-๑๗๙.

^{๒๓} กรมศิลปากร. วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕.

๔) อุเทสิกเจดีย์ ได้แก่ พุทธเจดีย์อย่างอื่นที่นอกเหนือจากเจดีย์ ๓ อย่างข้างต้น และสิ่งที่สร้างอุทิศต่อพระพุทธเจ้าได้แก่พระพุทธรูป รวมถึงปฏิมากรรมต่างๆ ที่สร้างด้วยถาวรวัตถุที่มีค่าหรือน้อยก็ตามเช่นสิ่งที่สร้างด้วยเงิน ทอง แก้วมณี ศิลา โลหะ ดิน ปูน หรือไม้^{๒๔}

การสร้างพระสถูปหรือเจดีย์นั้นจากหลักฐานที่ปรากฏ พบว่ามีก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานหรือแม้แต่ศาสนาอื่นก็มีการสร้างขึ้นมา ลักษณะพระสถูปที่สร้างขึ้นมานั้นแต่เดิมจะสร้างเพียงแต่พูนดินขึ้นเป็นโคกบริเวณที่ฝังอัฐิธาตุแล้วลงเขื่อนรอบ ๆ สถูปที่สร้างเพื่อกันดินพัง บนโคกจะปักร่มหรือฉัตรให้เป็นเกียรติยศ หรือเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นที่ฝังอัฐิธาตุของผู้ใด ถ้าไม่ใช่อัฐิธาตุคนที่สำคัญก็จะทำเพียงแต่พูนดินขึ้นมาเท่านั้น^{๒๕}

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอการศึกษาวิวัฒนาการการสร้างสถูปเจดีย์ในประเทศอินเดียและสถูปเจดีย์ในประเทศไทย พร้อมทั้งอุเทสิกเจดีย์ ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

๒.๑.๔ สถูปเจดีย์ในประเทศอินเดีย

สถูปเจดีย์ในประเทศอินเดียนั้น จากหนังสือวิวัฒนาการพุทธสถานไทย ได้กล่าวไว้ว่า ...สถูปเจดีย์นั้นเดิมมิใช่เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นตามความเชื่อในทางศาสนา แต่เป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อให้มหาชนได้สักการบูชา ระลึกถึงผู้ตายเป็นรูปแบบสิ่งก่อสร้างที่สัมพันธ์กับการฝังศพ โดยเฉพาะการฝังอัฐิธาตุ ซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล เป็นความเชื่อที่จะทำให้วิญญาณผู้ตายบริสุทธิ์ พิธีนี้จะจัดทำเฉพาะแก่บุคคลสำคัญเท่านั้น เพราะพราหมณ์เองซึ่งเรียกว่าสันยาสี เมื่อตายก็จะไม่ฝัง แต่จะโยนศพลงแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์คือแม่น้ำคงคา ศพของพวกพราหมณ์หรือฮินดูที่ต้องเผานั้น คือ ๑) ตายด้วยโรคฝีดาษ ๒) พวกอารยันรุ่นแรก ๆ ที่อพยพเข้าไปอยู่ในอินเดียแล้วเสียชีวิตก็จะมีการเผาศพก่อนแล้วนำอัฐิมาฝังเครื่องหมายไว้บนหลุมศพ ด้วยแท่นบูชา และต่อมาได้พัฒนาที่ฝังศพออกเป็นสถูปโดยทำเป็นเนินดิน แล้วใช้อัฐิถ่อรอบกั้นดินทลาย...^{๒๖} สถูปมีการพัฒนาจากเนินดินฝังศพหรืออัฐิธาตุคนสำคัญของคนอินเดียในสมัยโบราณมาเป็นสัญลักษณ์พระพุทธเจ้า โดยการพัฒนารูปแบบจากเดิมด้วยการเพิ่มฐานที่บัวรององค์สถูปให้สูงขึ้น เพิ่มจำนวนฉัตรปักเหนือแท่นบูชาหรือหรรหมิกา เพิ่มความสูงซึ่งแต่เดิมเป็นรูปครึ่งวงกลมขึ้นเป็นทรงกระบอก มีการประดับลวดลายที่เป็นสัญลักษณ์แห่งปรัชญาต่าง ๆ ต่อมาเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้น จึงมีการสร้างพระพุทธรูปประกอบที่องค์สถูปนั้นด้วย^{๒๗} คำว่า “สถูป” พบครั้งแรกในจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชว่าทรงสร้างสถูปถึง ๘๔,๐๐๐ องค์^{๒๘} คำว่า สถูป ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า “อุป” ภาษาสันสกฤตว่า “สตูป” และภาษาอังกฤษว่า Stupa ซึ่งมี

^{๒๔} พระมหาสมชาย ทีปภาโส(บุญเกลี้ยง), ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๒๕} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธเจดีย์, หน้า ๖.

^{๒๖} กรมศิลปากร. วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, หน้า ๕๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

รากศัพท์มาจากคำว่า Stupa แปลว่า การสะสม รวบรวมเข้าด้วยกันหมายถึงสิ่งทีก่อสร้างไว้สำหรับบรรจุของควรรบูชา เช่นกระดูกของผู้ที่นับถือ เพื่อเป็นสิ่งเตือนใจก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในกุศลธรรมอื่น ๆ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ อัฐธาตุพระสาวก หรือกระดูกของบุคคลที่นับถือ เช่นพระมหากษัตริย์ เป็นต้น เมื่อเมืองและประเทศต่างๆได้รับพระบรมสารีริกธาตุไปแล้วต่างนำไปบรรจุไว้สถูปที่สร้างขึ้นตามลักษณะสถาปัตยกรรมชาติของตน แต่เมื่อก้าวโดยรวมแล้วสถูปจะมี ๓ ลักษณะ คือ

๑) สถูปรูปโดม เป็นสถูปที่เกิดขึ้นในยุคแรก ๆ ของอินเดีย แพร่ไปยังประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาในยุคต่อมาคือ ศรีลังกา พม่า และไทย ต่อมารูปลักษณะของสถูปได้เปลี่ยนไป เช่น สถูปในทิเบตและสถูปที่เรียกว่าประภูตรตันสถูปหรือพระสถูปอัญมณีในประเทศญี่ปุ่น

๒) สถูปฐานระเบียง มีลักษณะคล้ายรูปพีระมิดลดระดับเป็นชั้นๆ ตั้งอยู่บนแท่นพบทั่วไปในทิเบต เนปาล พม่า และชาวคือสถูปบรมพุทโธ

๓) สถูปทรงหอบปราสาท เป็นสถูปที่มีลักษณะลดหลั่นหลายชั้น เรียกกันว่า “พาคอกดา (Pagoda)” มีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ

(๑) สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน มีรูปแบบที่แสดงให้เห็นชั้นต่างๆ ด้วยชุดลาดบัวแบบเรียบที่สัมพันธ์กัน

(๒) สร้างด้วยไม้ แสดงให้เห็นชั้นต่าง ๆ โดยคั่นด้วยหลังคาที่ทำเป็นปล้องรูปแบบสถูปประเภทนี้จะมีสถูปองค์เล็กตั้งอยู่บนยอดสุด ตัวอย่างของสถูปแบบที่ ๑ ที่ปรากฏอยู่ในเวลานี้คือสถูปที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย และเจดีย์อิฐในประเทศจีน สำหรับสถูป ประเภทหลังเคยมีอยู่ประเทศจีน แต่ปัจจุบันสามารถพบได้ทั่วไปในประเทศญี่ปุ่น^{๒๙}

๒.๑.๕ สถูปเจดีย์ในประเทศไทย

สถูปเจดีย์ในเมืองไทยนั้นมีหลายลักษณะ หลายสมัย มีลักษณะเช่นเดียวกับสถูปเจดีย์ครั้งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งได้ส่งพระเถระ ๒ องค์ คือ พระโสณะและพระอุตระมาประกาศพระพุทธศาสนาในแคว้นสุวรรณภูมิ ดังปรากฏหลักฐานอยู่ที่เจดีย์พระประโทน หรือองค์พระปฐมเจดีย์เดิม^{๓๐} แต่เมื่อก้าวตามลักษณะแล้วสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๑) ชนิดที่มีองค์ประกอบใหญ่แบบอินเดียโบราณ เรียกว่า กลอง โดม บัลลังก์และฉัตรได้แก่เจดีย์ที่สามารถพบได้ในจังหวัดสุโขทัย จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดอยุธยา เจดีย์ชนิดนี้ ได้รับอิทธิพลจากลังกา

๒) ชนิดที่มีลักษณะเป็นพระปรางค์ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวัดเขมร มีเค้าเดิมมาจากปรางค์เล็ก ๆ ของวัดทางภาคเหนือของอินเดีย^{๓๑}

^{๒๙} พระมหาสมชาย ทีปภาโส(บุญเกลี้ยง), ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย, หน้า ๔๙-๕๓.

^{๓๐} ป.ณ. ปากน้ำ. สถูปเจดีย์ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑.

^{๓๑} พระมหาสมชาย ทีปภาโส(บุญเกลี้ยง), ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย, หน้า ๕๓.

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่า ประเทศอินเดียในยุคพุทธกาลหรือยุคอุปัชฌาย์นั้นมีวัฒนธรรมทางจิตใจหรือศาสนาที่สูงส่ง ขนาดที่ประณามรูปเคารพ (IDOL) คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีเนื้อหาสาระอยู่ที่การบังคับตนเองหรือบังคับกิเลส ทรงมุ่งเน้นเรื่องการทำสมาธิเพียรเพื่อเป็นที่พึ่งของตนเองโดยไม่หวังพึ่งพาผู้อื่น แม้ว่าพระองค์จะทรงปฏิบัติพุทธกิจต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเหล่าเวไนยสัตว์ก็ตาม พระองค์มิได้ประสงค์จะให้ผู้ใดผู้หนึ่งนับถือพระองค์ว่า เป็นพระเจ้าผู้ช่วยเหลือสัตว์ใหนอกเหนืออำนาจธรรมชาติ ทรงให้ทุกคนมอง “ผู้นำ” ที่ตัวธรรม และมีตนเองเป็นที่พึ่ง แม้แต่ก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ทรงสั่งสอนพุทธบริษัทมิให้ยึดติดอยู่กับพระองค์เองซึ่งเป็นรูปธรรม จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ตามหินสลักต่าง ๆ บริเวณที่ ๓ แห่ง คือกลุ่มสลูปการหุตซึ่งอยู่ก่อนไปทางทิศเหนือของอินเดีย และกลุ่มสาญจีซึ่งอยู่บริเวณภาคกลาง และกลุ่มอมราวตีซึ่งอยู่ทางอินเดียใต้ ในยุคเริ่มแรกจะสร้างพระพุทธเจ้าในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ เพราะทุกคนมีความมั่นคงในอุดมคติที่ว่า พระศาสดาหรือพระภควันนั้นไม่ใช่สิ่งที่อาจแสดงด้วยรูปของมนุษย์ เพราะสิ่งนั้นเป็นเพียงเปลือกนอก และแต่ละคนก็จะแสดงไปตามอารมณ์และความเห็นของตนเองจนมีมากมายหลายรูปแบบ สัญลักษณ์แห่ง “ความว่าง” ที่ปรากฏตามรูปต่างๆ อันเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าจึงมีเพียงบัลลังก์เปล่าๆ เท่านั้น ความว่างบนบัลลังก์นั้น คือสัญลักษณ์นอกจากสัญลักษณ์ที่ทําเป็นแทนหรือบัลลังก์เปล่าแล้ว ยังมีสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า คือรูปตรiratนะ ซึ่งมีลักษณะเป็นดอกบัวบานอยู่ในวงกลม คือความว่าง และมีเปลวแสงสว่างออกจากวงกลม ที่หมายถึงความดีเป็นพิเศษ สัญลักษณ์ดังกล่าวนี้เป็นลักษณะของศิลปะเฉพาะของแบบสาญจีและการหุต เท่านั้น ส่วนสัญลักษณ์แบบอมราวตีจะทํารูปพระพุทธองค์เป็นเสาสสูง มีไฟรุกรอบ ที่ยอดเสามีเครื่องหมายตรiratนะ ที่โคนเสามีรอยพระบาทคู่หนึ่ง..^{๓๒} การสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดจากความเคารพความศรัทธาเลื่อมใสอันเป็นมูลเหตุให้เกิดความรักและความผูกพันต่อพระพุทธเจ้า จะเห็นได้ว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อเข้าเฝ้าครั้งใดจะแสดงความรักต่อพระองค์ด้วยการจุมพิตที่พระบาทของพระองค์ทุกครั้งหรือแม้แต่อนาถบิณฑิกเศรษฐีอีกผู้หนึ่งที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาเพื่อบำเพ็ญพุทธกิจที่อื่นเป็นเวลานาน ๆ ได้ไปหาพระอานนท์เพื่อขอสิ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระอานนท์ได้มอบต้นโพธิ์ให้เศรษฐีไปปลูกที่ใกล้กับพระเชตะวันมหาวิหารเพื่อเป็นสื่อแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้นโพธิ์ที่พระอานนท์มอบให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีปลูกนั้นชื่อว่า อานันทโพธิ์ คนอินเดียโบราณไม่นิยมสร้างรูปพระพุทธในรูปของมนุษย์ แต่จะเป็นสัญลักษณ์ แทนสิ่งที่ตนเคารพบูชา เช่น ปางประสูติ จะมีรูปพระนางสิริมหามายายืนเหนี่ยวกิ่งต้นสาละ มีเทวดาและนางฟ้าอยู่ด้านหน้า และมีรูปดอกบัว ๗ ดอก แต่ไม่มีรูปพระกุมาร ปางตรัสรู้จะสร้างเป็นรูปต้นโพธิ์ มีพระแท่น มีรูปพญามาร และแม่ธรณีบีบมวยผม แต่ไม่มีรูปพระพุทธเจ้า...^{๓๓}

^{๓๒} พุทธทาสภิกขุ. ภาพพุทธประวัติจากหินสลักยุคก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศไทย พ.ศ. ๓๐๐-๕๐๐, (กรุงเทพมหานคร: ซามากราฟิคส์ไชด์, ๒๕๐๙), หน้า ๑-๑๙.

^{๓๓} พระราชาธรรมนิเทศ(ระแบบ วิฑิตยาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖, หน้า ๑๖๔.

การสร้างรูปที่เคารพนั้นมีได้มีเฉพาะแต่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาเท่านั้น แม้แต่ผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูก็ไม่นิยมการสร้างรูปเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือ แต่ต่อมาจากการที่ได้มีการติดต่อกับสังคมภายนอกอารยธรรมต่าง ๆ ทั้งที่ติดต่อค้าขายหรือการทำศึกสงครามจึงกระจายเข้าสู่อินเดีย โดยเฉพาะการขยายอาณาเขตของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์ของกรีกที่ยกทัพมาเพื่อหมายจะยึดครองอินเดียได้แผ่อำนาจมาตั้งแต่ยุโรปจนถึงอินเดียฝ่ายเหนือ คือเมืองคันธารราฐเมื่อพระองค์ได้รับชัยชนะก่อนจะยกทัพกลับได้ทรงแต่งตั้งคนของพระองค์ไว้ทำหน้าที่ในการรักษาอาณาเขต ชาวกรีก โรมันหรือโยนกรเหล่านั้น ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาตามชาวพื้นเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้นั้น คือพระเจ้าเมนันเดอร์ (Menander) หรือที่รู้จักกันในนามพระยามิลินท์ พระองค์มีความเก่งกล้าสามารถทั้งในด้านสงคราม และพระอัจฉริยภาพด้านสติปัญญา ภายหลังพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และต่อมาได้สละราชสมบัติผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา^{๓๔}

ดังนั้น การสร้างพระพุทธรูปนั้น เริ่มแรกน่าจะเป็นพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดินและให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตกับพวกนายช่างประชุมปรึกษาหารือกันว่าควรทำอย่างไรเนื่องจากการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีเงื่อนไขอยู่ ๒ ประการ คือ

- (๑) จะต้องทำให้แปลกกับรูปภาพคนอื่น ๆ ใครเห็นก็รู้ได้ทันทีว่าเป็นรูปของพระพุทธเจ้า
- (๒) จะต้องให้มีความงดงามเป็นที่ถูกใจของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา

๒.๑.๖ พุทธศิลป์ในประเทศไทย

สำหรับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย จากการศึกษาพบว่ามีความมาจากแหล่งต่าง ๆ เช่น จากชมพูทวีป ได้แก่ที่แคว้นคันธารราฐ จากชนชาติกรีก-โรมันอยู่ในประเทศปากีสถานในปัจจุบัน ส่วนทางภาคเหนือของอินเดีย ที่อมราวดี ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างถิ่นที่กำเนิดกับรูปแบบของพระพุทธรูปดังต่อไปนี้โดยสังเขป คือ พุทธศิลป์ในประเทศไทยนั้น มีทั้งที่เป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม พุทธศิลป์เหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาที่มาจากอินเดียในช่วงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ได้จัดส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศานานอกจากชมพูทวีปโดยเฉพาะปฏิมากรรมนั้น พระพุทธรูปถือว่าเป็นรูปเปรียบหรือรูปเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักฐานสำหรับให้คนรุ่นหลังทราบว่าเป็นบุคคลที่มีตัวตนและมีชีวิตอยู่จริง^{๓๕}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑-๑๗๓.

^{๓๕} สมพร ไชยภูมิธรรม. ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

๒.๑.๗ พระสงฆ์กับการสร้างงานช่างพุทธศิลป์

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา หมายถึง หมู่พระสาวกผู้ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอัญญาโกณฑัญญะทรงเป็นปฐมสังฆมณฑล ภายหลังได้มีพระสาวกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก และพระสาวกเหล่านั้น ได้มีบทบาทต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังพระพุทธรูปต่าง ๆ “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป จงแสดงธรรมที่งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”^๒ โดยเฉพาะพระอัครสาวก คือ พระสารีบุตรเถระภิกษุผู้เป็นเลิศในทางมีปัญญามาก และพระมหาโมคคัลลานะเถระภิกษุผู้เป็นเลิศในทางมีฤทธิ์มาก อัครสาวกผู้มีบทบาทและเป็นกำลังหลักของสังฆมณฑลในการประกาศพระพุทธศาสนาอีกบทบาทหนึ่งของพระมหาโมคคัลลานะเถระคือการสรรค์สร้างงานช่างพุทธศิลป์เรียกว่า “นวกัมมาธิฐฐายี” แปลว่า ผู้อำนวยการก่อสร้าง ดังพระมหาเถระได้รับมอบหมายจากพระพุทธองค์ให้เป็นผู้อำนวยการก่อสร้างวัดบุพพาราม ที่นางวิสาขา มหาอุบาสิกาสร้างถวายให้กับคณะสงฆ์ โดยมีพระพุทธองค์เป็นประธานสงฆ์ ณ กรุงสาวัตถี ต่อมาได้มีพระภิกษุสงฆ์ที่สามารถสร้างสรรค์งานช่างแขนงต่าง ๆ หรืองานก่อสร้างเสนาสนะ รวมเรียกว่า “นวกรรม” แปลว่าการก่อสร้าง “พระนวกรรม” ในอดีตที่มีสามารถก่อสร้างเสนาสนะต่าง ๆ ต่างก็ทำงานเฉพาะของตน ไม่มีการสืบทอดฝีมือให้กับลูกศิษย์ ต่อมา มีช่างขุนผ้าเชษฐาใจกล้าว่าตนพระนวกรรมว่าไม่มีใครอบรมสั่งสอนในงานก่อสร้างดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ตามพระอัยยาคัยแล้วเสด็จจาริกไปทางกรุงเวสาลี เสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงกรุงเวสาลี ทราบว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลาป่ามหาวัน ในกรุงเวสาลีนั้นสมัยนั้น คนทั้งหลายทำนวรรรมอย่างกระตือรือร้น อุปัฏฐากภิกษุทั้งหลายผู้ดำเนินงานก่อสร้างด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขารโดยเคารพ ครั้งนั้นช่างขุนผ้าเชษฐาใจคนหนึ่งได้มีความคิดตั้งนี้ว่า “การทำนวรรรมนี้ไม่ใช่ของต่ำต้อย เพราะคนทั้งหลายช่วยกันทำนวรรรม ทางที่ดีเราพึงช่วยทำนวรรรมบ้าง” ลำดับนั้น ช่างขุนผ้าเชษฐาใจจึงขยำโคลนก่ออิฐตั้งฝาผนังขึ้น แต่ฝาผนังที่ก่อด้วยความไม่ชำนาญ จึงพังทลายลงมาแม้ครั้งที่ ๒ ช่างขุนผ้าเชษฐาใจจึงขยำโคลนก่ออิฐตั้งฝาผนังขึ้น แต่ฝาผนังที่ก่อด้วยความไม่ชำนาญ จึงพังทลายลงมา

๒.๑.๘ คุณค่าของแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ

স্যันต์ ไพรัชญจักร์^{๓๖} ได้กล่าวถึงคุณค่าของโบราณสถานแหล่งโบราณคดีว่า ในมิติของการพัฒนา เรากำหนดคุณค่าของโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ หรือที่เรียกรวม ๆ ว่า “ทรัพยากรทางโบราณคดี” ไว้ในฐานะที่เป็น ทรัพยากร ก็เพราะเรามองเห็นศักยภาพและโอกาสที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ได้ในปัจจุบันและต่อเนื่องไปในอนาคต ซึ่งศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีชนิดนั้น ๆ อาจจะไม่ใช้ศักยภาพดั้งเดิมในสมัยถูกสร้างขึ้นมาในครั้งแรกก็ได้

^{๓๖} สยันต์ ไพรัชญจักร์. การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถาน โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๘, หน้า ๑๗-๑๙.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานกระแสพระราชดำรัสองค์สำคัญไว้เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๖ ในวโรกาสที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทรงชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุว่า

....การก่อสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อัฐูเก่าๆแผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยาและกรุงเทพฯแล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย.....

พระราชดำรัสองค์นี้ เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ยิ่งใหญ่มากสำหรับการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับเพราะพระองค์ทรงระบุอย่างชัดเจนว่าการก่อสร้างอาคารเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ นั้นเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างหรือผู้ที่เป็นเจ้าของ ผู้ออกเงินสร้างเพียงคนเดียวเป็นเกียรติเฉพาะปัจเจกชน ซึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ถือเป็นสมัยใหม่ที่ผู้คนในสังคมมีความเป็นปัจเจก และเริ่มมีความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม เราจึงพบว่าในเวลาจะสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอะไรขึ้นมาก็มีชื่อของคนๆ เดียว ซึ่งอาจจะลงทุนด้วยคนเดียวหรือระดมทุนจากมหาชนก็ตามแต่ผลประโยชน์หรือชื่อเสียงและความอึดอ้อมใจที่ได้รับกลับเกิดแก่คน ๆ เดียวหรือคนกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้นเอง ทรงชี้ให้เห็นว่าสังคมระดับต่าง ๆ มีการจัดการแบบปัจเจกชน เพื่อปัจเจกชนสูงมาก ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่วนรวมหรือมหาชนแล้วพระองค์ก็ทรงชี้ว่า ...แต่โบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ...ซึ่ง ชาติ ก็คือ ทุกคน คือ มหาชนและชุมชนซึ่งโดยทั่วไปท้องถิ่นหนึ่งๆก็คือชุมชนหนึ่งที่ประกอบเข้าด้วยกันกับท้องถิ่นอื่นๆรวมกันเป็นชาติ ดังนั้นโบราณสถานจึงเป็นเรื่องของชุมชนท้องถิ่นเป็นเกียรติของชุมชนท้องถิ่นด้วย

ส่วนองค์ที่ว่า ...อัฐูเก่าๆ แผ่นเดียวก็มีค่า... นั้น เป็นแนวพระราชดำริที่ทรงให้ความสำคัญกับทุกชิ้นทุกส่วนไม่ได้ละเลยเลือกปฏิบัติแก่สิ่งใดอันใดเป็นพิเศษ ทรงชี้ให้เห็นสาระสำคัญว่าแม้เป็นแต่เพียงอัฐูก้อนเดียว แต่ถ้าเป็นอัฐูเก่าก็มีคุณค่าที่แสดงนัยของอดีตในตัวเองในฐานะเป็นของเก่าแท้ดั้งเดิมเพราะฉะนั้นควรจะช่วยกันรักษาไว้ เพราะว่า ....ถ้าเราขาดสุโขทัย ขาดอยุธยาขาดกรุงเทพฯแล้วประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย... คือ ถ้าขาดเรื่องราวและหลักฐานที่เป็นรูปธรรมของช่วงแห่งกาลเวลาช่วงใดช่วงหนึ่งไป ก็คือการขาดประวัติศาสตร์ของชาติ ประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งคือองค์ประกอบสำคัญของประวัติศาสตร์ชาติ และในท้องถิ่นเองหากขาดหลักฐานยืนยันความเป็นมาที่เป็นวัตถุสิ่งของและเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งของนั้นชุมชนท้องถิ่นนั้นก็จะไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะว่าขาดประสบการณ์ ไม่รู้ผิดรู้ถูกว่าเป็นมาอย่างไร วัตถุสิ่งของแม้เพียงเป็นเศษอัฐูหรือเศษเครื่องถ้วยชามเพียงชิ้นเดียวแต่ถ้าเป็นของเก่าจริงแท้ก็ช่วยยืนยันประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้แน่นอนน่าเชื่อถือได้มากกว่าการที่ไม่มีอะไรเป็นวัตถุพยานยืนยันเลยกระแสพระราชดำรัสองค์นี้มีประเด็นสำคัญในเรื่องความมุ่งหมายของการจัดการโบราณสถาน และการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆที่จะต้องให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนเพราะโบราณสถานถือเป็นสมบัติของส่วนรวมหรือมหาชนไม่ใช่ของปัจเจกชนและ

การจัดการจะต้องให้ความสำคัญกับทุกสิ่งทุกส่วน ทุกชิ้นทุกอันไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักการของการยอมรับความแตกต่างหลากหลายที่มีอยู่ทั้งในทางธรรมชาติและในทางวัฒนธรรมนั่นเอง

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี

๒.๒.๑ ความหมายของพระสงฆ์

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) สมมติสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุและสามเณรที่บรรพชาอุปสมบทโดยวิธีที่ถูกต้องตามพระบรมพุทธานุญาตแล้ว อุทิศชีวิตศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย แต่ยังมีได้บรรลุมรรคผลยังเป็นปุถุชนอยู่ พระภิกษุและสามเณรทั่วไปในปัจจุบันเป็นสมมติสงฆ์ คำว่า สมมติ หมายถึง พิธีประกาศแต่งตั้งเป็นทางการต่อหน้าพระสงฆ์จำนวนมากเป็นพยาน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามีการบวชหลายประเภทด้วยกัน ตั้งแต่เอหิภิกขุอุปสัมปทา ติสรณคณุปสัมปทา และญัตติจตุตถกรรมวาจาอุปสัมปทา

๒) อริยสงฆ์ หมายถึง พระอริยบุคคล คือ ผู้ปฏิบัติตนจนได้บรรลุมรรคผลตั้งแต่โสดาบันขึ้นไป ซึ่งพระพุทธศาสนาได้จัดพระอริยบุคคล

โดยที่สมมติสงฆ์นั้น โดยเฉพาะผู้ถือครองเพศบรรพชิตเท่านั้น ส่วนอริยสงฆ์ มิได้จำกัดเพศว่าเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ แต่หมายถึงผู้ที่มีคุณภาพทางจิตบริสุทธิ์ขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไป จะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้^{๓๗} เมื่อก้าวถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์แล้ว จะเห็นได้ชัดเจนว่าพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตายโดยตลอด ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสารทางวิชาการ ที่กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย

๒.๒.๒ ความหมายบทบาทของพระสงฆ์

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไว้ดังนี้

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคนซึ่งคนอื่นคาดคิดหรือคาดหวังว่าเขาจะทำ^{๓๘} หรือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานะภาพ ดังนั้น บทบาทจึงเป็นลักษณะที่เปลี่ยนแปลงได้หรือเป็นแง่พฤติกรรมตามสถานะภาพ^{๓๙} บทบาทโดยทั่วไปจะพิจารณาได้สองนัยคือนัยแรกพิจารณาโครงสร้างสังคมที่มีชื่อเสียงแตกต่างกันไป ซึ่งแสดงคุณลักษณะและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น และอีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคม บทบาท หมายถึง ผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทตามนัย

^{๓๗} แสง จันทร์งาม, *พุทธศาสนวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๒.

^{๓๘} อุทัย หิรัญโต, *สังคมวิทยาประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๕๑๙), หน้า ๑.

^{๓๙} พิศวง ธรรมพันทา, *สังคมวิทยาเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร: พีระพัตนา, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

แรกเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลที่อยู่ในสังคม ซึ่งถูกจำแนกโดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของเขาที่มีปทัสถานตามนัยหลังบทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลว่าการปฏิบัติอย่างไร หรือคาดหวังว่า บุคคลอื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติส่วนตัวของเขา บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะ สถานภาพอุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า หากมองกลับมาในด้านประวัติศาสตร์ไทยในทุกๆ สมัย เราจะเห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ได้สร้างคุณูปการต่อสังคมไว้หลายประการด้วยกัน คือ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำของคนในสังคม แม้ว่าในทางบ้านเมืองจะมีผู้ปกครองอยู่แล้วแต่ก็ไม่พ้นที่จะต้องพึ่งพาพระสงฆ์ในยามบ้านเมืองมีวิกฤติอยู่ดี อย่างในเวลาที่จะต้องออกรบในสมรภูมิแห่งสงคราม คนในสังคมจะเข้าหาพระสงฆ์เพื่อขอให้ท่านอำนวยความสะดวกให้การรบในครั้งนั้น ๆ ประสพชัยชนะเหนือศัตรูหรือขอให้ตนเองมีชีวิตรอดปลอดภัยจากการรบในครั้งนั้นๆ อีกประการหนึ่งคือ พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูของคนในสังคม สมัยแต่ก่อนยังไม่มีโรงเรียนเกิดขึ้นอย่างกลาดเกลื่อนเฉกเช่นในปัจจุบัน คนในสังคมจึงพากันเข้าไปศึกษาเล่าเรียนหาความรู้อยู่ในกำแพงวัด พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้อยู่ภายในวัด จึงทำหน้าที่เป็นครูสอนคนในสังคมโดยปริยาย คนในสมัยแต่ก่อนจึงมีความผูกพันกับพระสงฆ์และวัดมาก^{๔๐}

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล ได้กล่าวว่า พระสงฆ์มีฐานะพิเศษต่างจากคฤหัสถ์ คือ มีพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครอง และการบริหาร พระสงฆ์จึงมีบทบาทหน้าที่ตามพระธรรมวินัย ๔ ประการ ดังนี้

๑) การบริหารตน คือ การประพฤติปฏิบัติในการรักษาไตรทวารทางกาย วาจาและใจเพื่อให้งามพร้อมด้วยศีลาจารวัตรให้สงบ เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ และให้บริสุทธิ์จากอำนาจของกิเลสอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหตุแห่งทุกข์ และเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งด้วยการสมาทานในศีล(ศีลสิกขา) การปฏิบัติในจิต(จิตตสิกขา-สมถกรรมฐานภาวนา องค์กรณ สัมมาสมาธิ เจริญธรรมที่เป็นอารมณ์ของสมถกรรมฐาน) และการปฏิบัติในปัญญา (ปัญญาสิกขา) การบริหารตนนี้เป็นไปเพื่อรักษาสุขภาพกายและจิตของตนเอง รักษาสุขภาพจิตของผู้อื่น และเสริมสร้างความศรัทธาในพระรัตนตรัย

๒) การบริหารหมู่คณะที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัดทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีลักษณะเช่นเดียวกับการปกครองบังคับบัญชา ให้มีการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยกฎหมายบ้านเมืองกฎข้อบังคับและระเบียบคำสั่งของมหาเถรสมาคม เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีสันติสุข๓) การบริหารกิจกรรมของวัด คือ การศึกษาอบรมและเผยแผ่ธรรม เป็นกิจกรรมหลักของวัด และกิจกรรมอื่นๆ เช่น นวกรรม(การก่อสร้าง) การสาธารณูปการ การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล การสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ ไม่มุ่งผลประโยชน์และลาภสักการะหรือความสุขส่วนตนจนเกินฐานะของบรรพชิต

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑.

๔) การบริหารศาสนสมบัติของสงฆ์หรือของวัด ได้แก่ การเงินอันเป็นสื่อกลางเพื่อการแลกเปลี่ยนปัจจัย ๔ และที่เป็นสังฆาริทธิทรัพย์และอสังฆาริทธิทรัพย์ที่เขาถวาย จัดเป็นของสงฆ์ทั้งหมดพระสงฆ์จึงมีบทบาทอย่างกว้างขวาง นอกจากหน้าที่ของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดวาอาราม อบรมศีลธรรมจรรยา ให้การศึกษา และสร้างศรัทธาต่อประชาชน พระสงฆ์ยังมีบทบาทประสานความขัดแย้งในชุมชน เป็นผู้สร้างความแข็งแกร่งและความมั่นคงทางจิตใจแก่ประชาชนเมื่อยามมีศึกสงครามอีกทั้ง เป็นหมอสุนไพโร และหมอดู (จิตวิทยา)^{๔๑}

คุณ โทชน์ ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดในพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย สรุปได้ ดังนี้

- ๑) เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชน
- ๒) เป็นสถานสงเคราะห์
- ๓) เป็นสถานที่สัปปายะ คือเป็นที่สบายกายสบายใจ
- ๔) เป็นสถานที่คัจฉาพิพิธภัณฑสถาน
- ๕) เป็นสถานที่ประเพณีกรรมทางศาสนา
- ๖) เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและแสดงมหรสพต่างๆ
- ๗) เป็นศูนย์กลางการบริการหรืองานปกครอง เช่น ประชุมเพื่อแจ้งข่าวสาร
- ๘) เป็นสถานสวัสดิการ สงเคราะห์แก่คนยากจนและคนที่ไร้ที่พึ่งพิง
- ๙) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม
- ๑๐) เป็นสถานที่แสดงความสามัคคี
- ๑๑) เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของเครื่องใช้ส่วนรวม
- ๑๒) เป็นที่ไกลเกลี่ยข้อพิพาทและเป็นที่ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้าน
- ๑๓) เป็น฼าปนสถาน
- ๑๔) เป็นสถานดำเนินกิจการทางการเมือง
- ๑๕) เป็นตลาดนัดและตลาดโต้รุ่ง^{๔๒}

จิรพรรณ กาญจนะจิตร ได้กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในทางศาสนาและในทางโลก พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาและการควบคุมสังคม พระภิกษุส่วนใหญ่ซึ่งได้บวชและจำพรรษามาเป็นเวลานาน จะได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนในท้องถิ่นนั้น และยังคงมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านอยู่มาก โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ทางสงฆ์ มักจะได้รับความเคารพนับถือและเป็นผู้มีอิทธิพล

^{๔๑} พระมหาเสริมชัย ชยมงคล, การบริหารวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: เอส ที พี เพรส จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๗.

^{๔๒} คุณ โทชน์, พุทธศาสนากับชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗.

ในชุมชนชนบท และชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟังมากเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านทั้งทางโลกและทางธรรม^{๔๓}

นิตติ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทโดยการแก้ไขปัญหาของสังคมเป็นตัวชี้นำกิจกรรมที่ทำ คือเข้ามาสนองตอบปัญหาเป็นบางส่วน และต้องมองปัญหาแยกส่วนและแคลงพระสงฆ์บางรูปให้บริการสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานแม้ปัญหาท้องถิ่นเล็กๆ แต่มีพลังมาก อีกทั้งไม่แยกส่วนปัญหาที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอีกด้วยและที่สำคัญการมองปัญหาต่างจากมุมมองที่เป็นอิสระจากการครอบงำของทุนนิยม วัตถุนิยมและบริโภคนิยมของพระสงฆ์^{๔๔}

๒.๒.๓ ประเภทบทบาทของพระสงฆ์

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและความเป็นอยู่ของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมากทั้งด้านอบรมบ่มนิสัย ศีลธรรมจรรยา ศาสนพิธี และกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน พระสงฆ์จึงได้รับการนับถืออย่างสูง ซึ่งนอกจากจะเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมแล้ว หลักธรรมของพระพุทธศาสนายังพัฒนาคุณภาพของประชากรให้มีคุณธรรมจริยธรรมมีระเบียบวินัย รับผิดชอบ สมัยครุสमानสามัคคี ส่งเสริมความมั่นคงแห่งชาติทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสามารถแยกบทบาทของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล และบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยปัจจุบันไว้ ดังนี้

๑) บทบาทของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

พระพุทธเจ้าได้ทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่นานถึง ๔๕ พรรษา พระองค์ทรงวางรูปแบบการปกครองสงฆ์ไว้ ๓ รูปแบบ ตามกาลเวลาและจำนวนพระสาวกที่เพิ่มขึ้น ดังนี้

(๑) ปฐมโพธิกาล : ตอนแรกการตรัสรู้ พระสาวกยังมีน้อย พระพุทธองค์ทรงปกครองเอง โดยมีพระองค์เป็นประมุข วิธีที่รับบุคคลเข้ามาอยู่ในปกครอง เรียกว่า เอหิภิกขุ อุปสัมปทา หรืออาจเรียกว่า พุทธาธิปไตย ดังเมื่อคราวที่ พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ด้วยพระพุทธดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^{๔๕}

^{๔๓} จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖), หน้า ๙๖.

^{๔๔} นิตติ เอียวศรีวงศ์, พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๙๕.

^{๔๕} วิมทา. (ไทย) ๑/๑๘/๒๓.

(๒) มัชฌิมโพนิกกาล : ตอนกลางการตรัสรู้ พระสาวกเริ่มเพิ่มมากขึ้น พระพุทธองค์ทรงมอบอำนาจให้อภิพูนียิกขุ คือ พระภิกษุผู้มีคุณธรรมช่วยกันปกครอง โดยมีพระพุทธองค์เป็นประมุขวิธีที่รับบุคคลเข้ามาอยู่ในปกครอง เรียกว่า ติสรณคณนุปสัมปทา หรืออาจเรียกว่า อภิพูนียาธิปไตย

(๓) ปัจฉิมโพนิกกาล: ตอนปลายการตรัสรู้พระสาวกมีจำนวนมากขึ้นเพราะว่าพระพุทธศาสนาได้ขยายแผ่กว้างไพศาลไปมาก มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสสมัครเข้าเป็นสาวกและเข้ามาบรรพชาอุปสมบทมากขึ้น พระพุทธองค์ ทรงประทานระบบสังฆาธิปไตย คือ มอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ปกครองกันเอง โดยมีพระองค์เป็นประมุข วิธีที่รับบุคคลเข้ามาอยู่ในปกครอง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมนุปสัมปทา หรืออาจเรียกว่า สังฆาธิปไตย^{๔๖}

พระสงฆ์ในอดีตได้แสดงบทบาทในการแนะนำสั่งสอน และเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง รู้จักฝึกจิตฝึกปัญญา และประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม และอยู่รวมกันด้วยความสงบสุข จึงกล่าวได้ว่า “พระสงฆ์ในอดีตทำหน้าที่เป็นครูของสังคมและเป็นผู้นำทางด้านภูมิปัญญาของสังคม” บทบาทของพระสงฆ์นั้นมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสรู้เป็นอนุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อวันเพ็ญ เดือนวิสาขะ ๔๕ ปี ก่อนพุทธศักราช การอุบัติของพระพุทธองค์ได้ชื่อว่าเป็นการอุบัติขึ้นของเอกบุรุษที่หาผู้ใดมาเปรียบมิได้ในโลก เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ยากในโลก เป็นการอุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูล แก่คนหมู่มากเพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๔๗} พระพุทธองค์ทรงอุบัติขึ้นเพื่อแสดงแบบแนวทางแห่งการครองชีวิต อันประเสริฐ แก่โลก ดังที่พระองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยตนเองอย่างสมบูรณ์ ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้) จรณะ (ความประพฤติ) ดำเนินไปเพื่อความรู้อย่างแจ่มแจ้งตลอดแห่งโลก เป็นสารถิฝึกคนได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของพรหม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สามารถจำแนกธรรมออกเพื่อสั่งสอน สรรพสัตว์ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตทำให้แจ้งซึ่งโลกแก่เทวดา มาร พรหม และหมู่สมณะพราหมณ์พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ด้วยปัญญา อันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นได้รู้แจ้งตาม”^{๔๘}

จะเห็นได้ว่า การอุบัติของพระตถาคตนั้น นำความสว่างให้แก่ชาวโลก ทำให้โลกเต็มไปด้วยกองไฟแห่งกิเลสตัณหาให้สว่างสดใสด้วยแสงแห่งปัญญา คือความรอบรู้ที่เป็นอริยมรรค (ทางอันประเสริฐ) อันเป็นวิถีแห่งการเข้าสู่ความเป็นจริง ความหลุดพ้น และการขจัดเครื่องพันธนาการ แม้สังขารของพระพุทธองค์

^{๔๖} ดนัย ไชโยธธา, พระมหากษัตริย์ กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์ , (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๘๕-๘๖.

^{๔๗} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๗๐/๒๒.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๙/๔๕๔.

จะเป็นสิ่งที่ยากจะเข้าใจให้ลึกซึ้ง แต่พระองค์ได้ตรัสสิ้นพระทัยที่จะนำหลักธรรมที่เหมาะสมกับความเป็นอยู่ แสดงแก่มนุษย์ทั้งหลาย จนกระทั่งมีผู้เลื่อมใสศรัทธาในบวรพุทธศาสนาได้ศึกษาตามหลักธรรมจนบรรลุนิพพาน จนครั้งแรกมีพระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ รูป รวมทั้งพระพุทธเจ้าด้วย ครั้นพระสาวกมีจำนวนมากพอที่จะเผยแผ่ความรู้แห่งความบริสุทธิ์ให้แก่ชาวโลก พระองค์ได้ส่งพระอรหันตสาวกออกไปประกาศศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์แก่อุทิศแก่หมู่ชนทั่วไป จึงตรัสกับพระอรหันตสาวกว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วง^{๔๙} ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมากและความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์แก่อุทิศและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลายเธอทั้งหลายอย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้นมีความงาม ในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ อันถึงพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายผู้ที่มีกิเลสบังปัญญาจตุสรีในจักขุน้อย มีอยู่ เพราะโทษที่ไม่ได้ยินได้ฟังธรรม ย่อมเสื่อมจากคุณที่จะฟังได้ ฟังถึงผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีอยู่”^{๕๐}

พระสาวกทั้ง ๖๐ รูป ได้เที่ยวจาริกไปตามชนบทหมู่บ้านน้อยใหญ่ แสดงธรรมแก่ประชาชนที่ท่านได้ผ่าน พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลเริ่มมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอย่างกว้างขวางตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายสู่ส่วนต่างๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะในสังคมไทยได้รับแนวคิดตามรูปแบบพุทธศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำรงชีพ คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดและความเชื่อของสังคมไทยมาตลอด และพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคลากรทางศาสนา จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้นำของชุมชนโดยปริยาย เพื่อบำรุงให้แก่ประชาชนทั่วไปโดยฐานะ ๕ คือ

- ๑) ด้วยกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา
- ๒) ด้วยวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา
- ๓) ด้วยมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา
- ๔) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือ เต็มใจต้อนรับ
- ๕) ด้วยการจัดหาอามิสทานถวาย อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย^{๕๑}

๒) บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน

บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนและสังคมมากขึ้น พระสงฆ์มีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่นอกเหนือจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน อาจกล่าวกว้างๆ ได้ ๒ ด้าน คือ การพัฒนาด้านวัตถุ และการพัฒนาด้านจิตใจ มีรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน ดังนี้

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน บ่วง ในที่นี้ หมายถึง โลภะ, วิ.อ. (ไทย) ๓/๓๒/๑๙.

^{๕๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๕๑} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๙๑/๓๒๙.

(๑) บทบาทในการพัฒนาด้านวัตถุ

การพัฒนาสังคมด้านวัตถุ ที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน หรือมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ที่เห็นเด่นชัดในปัจจุบัน มีดังนี้

๑. ด้านการศึกษา นอกจากพระสงฆ์จะเป็นผู้ที่สั่งสอนอบรมจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปแล้ว ยังมีบทบาทในการพัฒนาสถานศึกษาในรูปแบบต่างๆ เช่น สำนักสงฆ์ โรงเรียนวัด ที่เปิดสอนทั้งทางโลกและทางธรรมแก่ผู้ที่บวชเรียน การจัดตั้งหรือสนับสนุนโครงการพัฒนาชนบทต่างๆ เช่น โครงการสอนตัดเย็บเสื้อผ้า โครงการทำที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน หรือแม่แต่การที่พระสงฆ์เป็นผู้นำในการสร้าง สำนักปฏิบัติธรรม สร้างสถานฝึกอบรมวิชาชีพต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีคุณค่าต่อการพัฒนาด้านการศึกษาอย่างยิ่ง เพราะเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาและสถานศึกษาไปสู่ประชาชน ช่วยรัฐประหยัดงบประมาณที่จะใช้พัฒนาด้านนี้ได้อีกทางหนึ่งด้วย

๒. ด้านสาธารณูปโภค โครงการพัฒนาชนบทหลายๆ โครงการที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำสามารถพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคได้ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม เช่น พระสงฆ์นำชาวบ้านขุดเจาะน้ำบาดาล ขุดสระน้ำสาธารณะ ขุดบ่อ ทำถนนหนทาง สร้างสะพาน ขุดคลอง สร้างศาลาพักร้อน สร้างหอกระจายเสียงประจำหมู่บ้าน ฯลฯ สิ่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ พระสงฆ์ในหลายๆท้องถิ่น สามารถนำชาวบ้านรวบรวมเงินทุนเพื่อจัดสร้างขึ้น โดยอาศัยแรงศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระสงฆ์ ไม่ต้องรอรับแต่ความช่วยเหลือจากทางราชการ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้านพัฒนาสถานที่ หรือทำความสะอาดสิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เนื่องในวันสำคัญทางศาสนาหรือวันแม่แห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งนับได้ว่า พระสงฆ์ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้กับชาวบ้าน ฝึกให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งสาธารณูปโภคในท้องถิ่นของตน ให้ใช้ประโยชน์ได้นานคุ้มค่า

๓. ด้านการสาธารณสุข จากที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภค ซึ่งจะสามารถยกระดับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นไปในตัวด้วย เช่น การมีส่วนร่วมมีน้ำประปา น้ำดื่ม ถนน ฯลฯ ใช้ที่สะอาดและเพียงพอ ตลอดจนการมีสถานพยาบาลเบื้องต้น เช่น สถานีอนามัย เป็นต้น โครงการส่งเสริมการเกษตรและการปศุสัตว์ต่างๆ เช่น การส่งเสริมการปลูกผักผลไม้สวนครัว กองทุนเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหาร หรือโครงการอื่นๆ ที่พระสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือนั้น นอกจากจะทำให้ประชาชนมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอและถูกสุขลักษณะแล้ว บางอย่างยังสามารถนำผลผลิตไปขายเป็นการเพิ่มรายได้แก่ครอบครัวด้วย

๔. ด้านเศรษฐกิจ เมื่อมีการพัฒนาด้านการศึกษา ด้านสาธารณูปโภค และด้านสาธารณสุข ให้ดีขึ้นก็ย่อมเป็นการช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้ดีขึ้นตามไปด้วย เพราะเมื่อชาวบ้านได้รับการศึกษาอบรมที่ดี มีสิ่งสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกและมีสุขภาพพลานามัยที่ดี ย่อมมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ชาวบ้านก็มีเวลาและโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของตนและท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น ในปัจจุบันการรวมกลุ่มกันทางเศรษฐกิจในหลาย ๆ ท้องถิ่นมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ เช่น การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า การจัดตั้งสหกรณ์เพื่อขายผลผลิต การจัดตั้งกองทุนรวมประจำหมู่บ้าน การจัดตั้งธนาคารข้าวธนาคารโค-กระบือ

เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านได้ช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจและไม่ถูกพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบ ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นและการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว

๒) บทบาทในการพัฒนาด้านจิตใจ

งานที่กระทำโดยตรงของพระสงฆ์คือ การสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุ จะกระทำโดยอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยหรือแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไปโดยการสงเคราะห์^{๕๒} งานพัฒนาจิตใจที่พระสงฆ์ไทยกระทำอยู่ในปัจจุบัน มีดังต่อไปนี้

(๑) แสดงพระธรรมเทศนา หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า เทศน์ มีทั้งเทศน์เดี่ยว คือเทศน์รูปเดี่ยว และเทศน์บุจฉา-วิสาขนา คือ เทศน์ถาม-ตอบ ตั้งแต่ ๒ รูปขึ้นไป การแสดงพระธรรมเทศนาคือเป็นรูปแบบที่ทำกันมาแต่โบราณ มีระเบียบและวิธีการของตนโดยเฉพาะ คือมีการอาราธนาศีล อาราธนาธรรม และผู้ฟัง นั่งอย่างสงบเรียบร้อย ประนมมือตั้งใจฟัง ท่านผู้รู้กล่าวว่าการฟังเทศน์แบบนี้เป็นการรักษาศีลฝึกสมาธิ และอบรมปัญญาไปในตัว

(๒) ปาฐกถาธรรม คือ การแสดงธรรมโดยใช้ภาษาธรรมดาที่สื่อความหมายได้ง่าย

(๓) ธรรมทูตและธรรมจาริก คือ การส่งพระไปสั่งสอนอบรมประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร งานพระธรรมทูตอยู่ในความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ไทย โดยเฉพาะนอกจากงานธรรมทูตในประเทศแล้ว ยังส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศอีกด้วยส่วนงานธรรมจาริกนั้นเป็นโครงการร่วมระหว่างคณะสงฆ์กับกรมประชาสัมพันธ์

(๔) จัดตั้งโรงเรียน เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญ โรงเรียนราษฎร์ของวัดและโรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อสอนศีลธรรมจริยธรรมและวิชาสามัญให้แก่เด็กและเยาวชน โรงเรียนสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้นริเริ่มโดยพระสงฆ์จากมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นแห่งแรก

(๕) ตั้งโครงการพัฒนาและสงเคราะห์ เช่น โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น โดยพระสงฆ์จากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และโครงการพัฒนาจิต ของจิตภาวันวิทยาลัยบางละมุง จังหวัดชลบุรี โดยจัดให้พระผู้นำท้องถิ่นทั่วราชอาณาจักรมาฝึกอบรมเพื่อกลับไปเผยแผ่ในท้องถิ่นของตน

(๖) จัดบรรพชาและอุปสมบทแก่นักเรียนและนิสิตนักศึกษาในฤดูร้อน

(๗) เปิดสอนพระพุทธศาสนา เช่น เปิดสอนพระอภิธรรมแก่ผู้สนใจทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ดังที่ได้กระทำกันอยู่ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น

(๘) ตั้งศูนย์ฝึกปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน งานด้านนี้ได้เริ่มอย่างจริงจังในสมัยพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ) วัดมหาธาตุ เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ได้รับพระผู้นำ

^{๕๒} อนันต์ วิริยพินิจ, บทบาทของพระสงฆ์ กับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๖.

ชุมชนในจังหวัดต่างๆ มาฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานจนมีความสามารถ แล้วส่งกลับไปตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ในท้องถิ่นของตน และปัจจุบันยังมีการสอนสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานตามสำนักปฏิบัติหลายแห่ง

(๙) จัดตั้งโรงมหรสพทางวิญญูณคืออบรมปลูกฝังจริยธรรมแก่ประชาชนโดยผ่านสื่อการสอน

(๑๐) เผยแผ่ธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์

(๑๑) ออกวารสารและนิตยสารเผยแผ่ธรรม มีหน่วยงานและสถาบันต่างๆ ออกวารสารและนิตยสารเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายฉบับ เช่น พุทธจักรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เสียงธรรมของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ธรรมจักรของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นต้น

ในสังคมปัจจุบันเมื่อมองถึงบทบาทของพระสงฆ์แล้ว บทบาทของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีหลายบทบาทที่ทั้งบทบาททางการเมือง สังคม การศึกษา วัฒนธรรม เป็นต้น แต่บทบาทอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์จะละเลยมิได้ นั่นคือ “การปกป้องพระพุทธศาสนา” ในประเทศอินเดียพระสงฆ์ก็ดี ผู้นำประเทศก็ดี มีความประมาท ขาดความยั้งคิดที่แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ไม่ชวนช่วยหาแนวทางป้องกันที่ดี ขาดการมีส่วนร่วม ปล่อยปละละเลยในสิ่งที่ควรผดุงรักษาไว้ ทุกฝ่ายเกิดความนิ่งดูตาย ไม่ยอมแฉงไม่ยอมพ่ายแพ้มบางคนได้เอาเท้าไปรำน้ำด้วย ในที่สุด เป็นโอกาสทองของฝ่ายตรงกันข้าม เข้ามาทำลายอย่างบ้าพระพุทธศาสนา จึงต้องล่มสลายไปจากประเทศต่อมาได้ช่วยกันฟื้นฟูอย่างไรก็ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นมาไม่ได้ในประเทศศรีลังกาก็เช่นเดียวกัน ด้วยความนิ่งนอนใจของชาวพุทธ หันกลับไปนิยมชมชื่นชนชาติที่ต่างศาสนา พวกกันยกย่องเขา แสดงความไม่เห็นด้วยและทั้บถมกันเอง ต่างก็ไม่หวั่นเกรงต่อภัยพิบัติที่จะมาถึง ไม่คำนึงถึงประโยชน์ของกลุ่มชน นึกถึงแต่ประโยชน์ของตนเพียงอย่างเดียว ในที่สุดพระสงฆ์ได้หมดสิ้นไป พระพุทธศาสนาเกือบจะหมดซาก แต่บังเอิญมีสามเณรสรณังกรคอยเป็นปากเป็นเสียงส่งคณะบุคคลเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารจากพระมหากษัตริย์ไทย พระองค์ทรงแก้ไขคลี่คลายปัญหาให้ โดยทรงจัดพระสงฆ์ไทยเข้าไปบริหารจัดการและเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนกระทั่งกลับเจริญรุ่งเรืองสืบมาจนถึงปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยได้บทเรียนและทฤษฎีต่าง ๆ ที่ผ่านมามาทั้งในประเทศและต่างประเทศจึงได้รวมพลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้แสดงบทบาทของพระสงฆ์ในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่ชาติไทยสืบไปตามคตินิยมที่ว่า “พระมหากษัตริย์คู่ชาติและพุทธศาสน์คู่ไทย”^{๕๓} บทบาทของพระสงฆ์และวัดในสังคมปัจจุบัน มีดังนี้

๑) พระสงฆ์เป็นผู้นำประชาชนเป็นที่พึ่งทางจิตใจและช่วยแก้ปัญหาส่วนตัว และปัญหาสังคม อันเกิดจากการทะเลาะวิวาทระหว่างสมาชิกในสังคมด้วยกัน

๒) สถาบันวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน โรงเรียนประชาบาลหลายแห่งตั้งอยู่ในบริเวณวัด สมภารเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และแม้กระทั่งศาลาก็เป็นที่เรียนหนังสือ นอกจากนี้วัดยังเป็นที่อยู่อาศัยศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณรและเด็กโดยทั่วไป

^{๕๓} ปุ่น แดงทัฬ, บทบาทพระสงฆ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://src.ac.th/web/index>. [๓ กุมภาพันธ์

๓) วัดเป็นประจักษ์โรงพยาบาลให้รักษาพยาบาลแก่คนเจ็บไข้ได้ป่วยทั้งที่เป็นโรคทางจิตและโรคทางกาย

๔) วัดเป็นประจักษ์พิพิธภัณฑสถาน คือ เป็นที่เก็บรวบรวมสมบัติโบราณอันล้ำค่าและมีประโยชน์ต่อการศึกษาวังวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาติ

๕) ศาลาวัดบางครั้งถูกใช้เป็นสถานที่ประชุมราษฎรเพื่อจะได้รับข่าวสารต่าง ๆ

๖) วัดเป็นสถานที่แสดงความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชน เพราะถือเป็นสมบัติส่วนรวมของประชาชน เป็นที่ประชาชนพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

๗) วัดเป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน คนไร้ที่พึ่งพิง อีกทั้งเป็นหอพักให้แก่นักศึกษาทั่วไป^{๕๔} และบทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบันคือ

(๑) สอนธรรม อบรมศีลธรรมแก่ประชาชน

(๒) กระทำตนเป็นแบบอย่างแห่งความดี

(๓) ช่วยชาติประหยัดเศรษฐกิจตามพระวินัย

(๔) ช่วยในด้านการศึกษาของชาติ

(๕) สงเคราะห์จิตใจแก่ประชาชน

(๖) เป็นผู้นำในการพัฒนาสังคม^{๕๕}

๒.๒.๔ ความหมายของการจัดการ

การจัดการ (management) หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีลักษณะและรูปแบบที่ไม่ทำให้เกิดผลเสีย ๘ วิธี คือ การใช้ การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน และการแบ่งเขต^{๕๖} การจัดการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ ดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร การตระหนักถึงความสามารถ ความถนัด ความต้องการ และความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์กรควบคู่ไปด้วย องค์กรจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้”^{๕๗} กระบวนการจัดการว่าเป็นกิจกรรมของการบริหาร

^{๕๔} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔๕.

^{๕๕} ชวนะ ภวภานันท์, “บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน”, คุรุศาสตร์ปริทัศน์, เล่มที่ ๙๖ (ตุลาคม ๒๕๒๗), หน้า ๕๑.

^{๕๖} เกษม จันทร์แก้ว., วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๖๓.

^{๕๗} พะยอม วงศ์สารศรี, องค์กรและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภา จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๘.

ที่สำคัญมี ๔ อย่าง คือ การวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุม รูปแบบของการบริหาร^{๕๘} ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านได้ให้ความหมายของการจัดการตามแนวทางที่แต่ละท่านได้ศึกษามา เช่น

สร้อยตระกูล อรรถมานะ กล่าวว่าไว้ว่า กระบวนการจัดการเป็นกระบวนการดำเนินงานจะต้องเป็นไปตามขั้นตอนตามลำดับ เป็นการตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อใด โดยใคร นอกจากจะเป็นการลดความไม่แน่นอนแล้ว ยังทำให้สมาชิกในองค์กรมีความ มั่นใจในการทำงาน ทำให้งานมีประสิทธิภาพ การจัดลำดับการทำงานที่ดีไม่ควรมีลักษณะตายตัว ต้องยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนลำดับการทำงานได้เสมอ ส่งผลให้การปฏิบัติงานเกิดประสิทธิผลมากขึ้นด้วย^{๕๙}

สร้อยสวัสดิ์ ราชกุลชัย กล่าวว่าไว้ว่า “การบริหาร” (Administration) และ “การจัดการ” (Management) มีความหมายแตกต่างกันเล็กน้อย โดยการบริหารจะสนใจและสัมพันธ์กับการกำหนดนโยบายไปลงมือปฏิบัติ นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่าการบริหารใช้ในภาครัฐ ส่วนการจัดการใช้ในภาคเอกชน อย่างไรก็ตาม ทั้ง ๒ คำนี้มีความหมายไม่แตกต่างกัน สามารถใช้แทนกันได้และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป^{๖๐}

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ ได้ให้ความหมายการจัดการ หมายถึง กระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การ โดยการวางแผนการจัดการ การชักนำและการควบคุม หากเปรียบเทียบกับการบริหาร การบริหารจะเน้นหนักด้านการกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผน แต่การจัดการเป็นการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายหรือแผนที่วางไว้ กระบวนการจัดการประกอบด้วย การวางแผน การจัดการองค์การ การจัดบุคคลเข้าทำงาน การชักนำและการควบคุม การจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ กล่าวคือความสามารถในการจัดการและดำเนินงานถือเป็นศิลป์ ส่วนความรู้หรือทฤษฎีที่ใช้ในการจัดการถือเป็นศาสตร์^{๖๑}

สรุปว่า การจัดการ หมายถึง การดำเนินงานไปตามแผนและนโยบายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า โดยให้สมาชิกภายในองค์กรได้ร่วมมือ ร่วมแรงกันปฏิบัติงานตามกระบวนการจัดการอันประกอบด้วย การวางแผน การจัดการองค์การ การสั่งการและการควบคุม เพื่อให้งานที่ปฏิบัติอยู่ได้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์

๒.๒.๕ ความสำคัญของการจัดการ

^{๕๘} สมยศ นาวิการ, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร*, (กรุงเทพฯ: ดวงกมล, ๒๕๓๖), หน้า ๒๓.

^{๕๙} สร้อยตระกูล อรรถมานะ, *พฤติกรรมองค์การ: ทฤษฎีและการประยุกต์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒๑.

^{๖๐} สร้อยสวัสดิ์ ราชกุลชัย, *การวางแผนและการควบคุมทางการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จามจุรี, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๖๑} ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, *องค์การและการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาการศึกษา, ๒๕๓๙), หน้า ๘.

การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันอย่าง ปกติสุข การทำงานร่วมกันในสังคมเดียวกัน ลักษณะการทำงานแบบเป็นกลุ่มเพื่อช่วยกันทำงานหรือแบ่งงาน กันทำ มีการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบ ในการจัดการคน ทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ถือได้ว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการจัดการ ปัจจุบันกลายเป็นงานหลักที่มีความสำคัญกับทุกองค์กร เพราะการดำเนินงานที่มีความเปลี่ยนแปลง การจัดการที่เป็นระบบ มีหลักเกณฑ์ในการทำงาน จึงถือว่าเป็น หัวใจต่อการบริหารจัดการองค์กร จะเห็นได้ว่าการจัดการมีความสำคัญ ดังนี้

๑. การจัดการเป็นสมองขององค์กร การที่องค์กรจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการที่ดี เช่น มีการวางแผนและตัดสินใจโดยผ่านการกลั่นกรองจากฝ่ายจัดการที่ได้ พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ อย่างใช้ดุลยพินิจ ใช้สติพิจารณา ผลกระทบต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อองค์กรนั้น

๒. การจัดการเป็นเทคนิควิธีการที่ทำให้สมาชิกในองค์กรเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการปฏิบัติงาน มีความ ตั้งใจ เต็มใจช่วยเหลือ ให้องค์กรประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เพราะมีกระบวนการสร้างขวัญและกำลังใจในการ ทำงานนำทางให้องค์กรไปสู่ความสำเร็จ

๓. การจัดการเป็นการกำหนดขอบเขตในการทำงานของสมาชิกในองค์กรไม่ให้ซ้ำซ้อนกัน ทำให้การ ปฏิบัติเป็นไปด้วยความราบรื่น รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ

๔. การจัดการเป็นการแสวงหาวิธีการที่ดีที่สุดในการปฏิบัติงานให้องค์กรเกิดประสิทธิผลและ ประสิทธิภาพสูงสุด^{๒๒}

แนวคิดการจัดการเริ่มต้นในช่วงที่มีการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษระหว่างศตวรรษที่ ๑๘ -๑๙ และได้มีการปรับปรุงพัฒนามาเรื่อย ๆ จนแบ่งออกเป็น ๖ กลุ่ม ดังนี้

๑. แนวคิดด้านการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scient management school)
๒. แนวคิดด้านการจัดการเป็นกระบวนการ (Management process school)
๓. แนวความคิดด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human relation school)
๔. แนวความคิดด้านระบบสังคม (Social system school)
๕. แนวความคิดด้านคณิตศาสตร์ (Mathematical school)
๖. แนวความคิดด้านระบบ (System school)^{๒๓}

Henri Fayol ได้เสนอทฤษฎีการจัดการโดยมีสาระสำคัญในกระบวนการจัดการทุกชนิดประกอบไปด้วย หน้าที่ ๕ ประการ คือ

๑. การวางแผน (Planning) เป็นการคาดการณ์เหตุการณ์ที่จะกระทบถึงธุรกิจล่วงหน้าและการกำหนด แนวทางการปฏิบัติของการทำงานในอนาคต

^{๒๒} พะยอม วงศ์สารศรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

๒. การจัดองค์กร (Organizing) เป็นการวางโครงสร้างของงานและอำนาจหน้าที่ตามส่วนประกอบให้เหมาะสม เพื่อให้งานภายในองค์กรสำเร็จ

๓. การบังคับบัญชา (Commanding) เป็นการสั่งการของผู้บริหารแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้บริหารที่ดีต้องจะเป็นตัวอย่างและเข้าใจผู้ที่ปฏิบัติงาน

๔. การประสานงาน (Coordinating) เป็นการเชื่อมโยงงานของทุกฝ่ายให้เข้ากันได้ กำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

๕. การควบคุม (Controlling) เป็นการประกันได้ว่ากิจกรรมที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่วางไว้^{๖๔}

กูลิคและเออร์วิค (Gulick and Urwick) เสนอเป็นหลักการกระบวนการจัดการที่เรียกว่า POSDCORB ซึ่งย่อมาจากหน้าที่หลักของการบริหารจัดการ ๗ ประการ คือ

๑. การวางแผน (Planning)
๒. การจัดองค์กร (Organizing)
๓. การคัดเลือกและสรรหาบุคลากร (Staffing)
๔. การอำนวยการ (Directing)
๕. การประสานงาน (Coordinating)
๖. การรายงาน (Reporting)
๗. การงบประมาณ (Budgeting)^{๖๕}

นอกจากนี้ยังมี การจัดการด้วยหลักอริยสัจ ๔ เรียกตามทางธรรมะได้ว่า วิธีแห่งความดับทุกข์ โดยเริ่มจากตัวปัญหาหรือทุกข์ ทำความเข้าใจให้ชัดเจน สืบค้นหาสาเหตุเตรียมแก้ไข วางแผนกำจัดสาเหตุปัญหา เพื่อให้บรรลุผล มีวิธีการปฏิบัติ ๔ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นกำหนดปัญหา (ขั้นทุกข์) คือ การระบุปัญหาที่ต้องการแก้ไข
๒. ขั้นตั้งสมมติฐาน (ขั้นสมุทัย) คือ การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาและตั้งสมมติฐาน
๓. ขั้นทดลอง และเก็บข้อมูล (ขั้นนิโรธ) คือ การกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการทดลอง เพื่อพิสูจน์สมมติฐานและเก็บรวบรวมข้อมูล
๔. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล (ขั้นมรรค) คือ การนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุป^{๖๖}

^{๖๔} ไพลิน ผ่องใส, *การจัดการสมัยใหม่*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๕๐.

^{๖๕} ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, *วิทยาการการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพในยุคโลกาภิวัตน์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙.

^{๖๖} สาโรช บัวศรี, *การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบอริยสัจ ๔*, http://202.143.165.163/ebook_think/chapter/chap2_3.pdf (สืบค้นเมื่อ วันจันทร์ ที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๙)

กล่าวโดยสรุป การจัดการ (Management) เป็นกระบวนการที่สำคัญในการกำหนดทิศทางในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร มีประสิทธิภาพและคุ้มค่า การตัดสินใจอย่างถูกต้อง และการปฏิบัติการได้สำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้ การจัดการมีความสำคัญต่อองค์กรช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยใช้เทคนิควิธีการที่จะทำให้สมาชิกในองค์กรเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการปฏิบัติงาน มีความตั้งใจ เต็มใจช่วยเหลือให้องค์กรประสบความสำเร็จ

การจัดการแหล่งโบราณคดีสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการทำงาน หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ และมีความสุขในการทำงานนั้น หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับการจัดการในหน่วยงานมีอยู่มากมาย ในงานวิจัยนี้ขอยกตัวอย่างหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับการจัดการเพื่อเป็นแนวทางพอเป็นสังเขป ดังนี้

(๑) หลักพุทธธรรม อิทธิบาท ๔ เป็นการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จ คือ

๑. ฉันทะ คือ มีความพึงพอใจในงานที่รับผิดชอบ
๒. วิริยะ คือ มีความขยันหมั่นเพียร อดทน เสียสละในการทำงานโดยมุ่งหวังให้งานประสบผลสำเร็จ
๓. จิตตะ คือ มีความฝักใฝ่เอาใจใส่งานอย่างต่อเนื่อง และการทำงานด้วยความระมัดระวัง โดยหวังผลให้งานประสบผลสำเร็จ
๔. วิมังสา คือ มีความคิดไตร่ตรอง หาเหตุผลคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และการพัฒนางาน^{๖๗}

การบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีตามหลักอิทธิบาท ๔ ประการ ซึ่งถือได้ว่าทุกข้อล้วนแต่มีความสัมพันธ์กันและแต่ละล้วนแต่มีหน้าที่เฉพาะของตน เป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวพันกัน กล่าวคือ เมื่อมีฉันทะ ความยินดีความรักในกิจหรืองานที่กระทำ ย่อมทำให้เกิดวิริยะความเพียรความพยายามในกิจหรืองานนั้น เมื่อมีความเพียรเกิดขึ้นจึงก่อให้เกิดจิตตะคือความฝักใฝ่ ความสนใจเอาใจใส่ต่อสิ่งนั้น เมื่อฝักใฝ่ใส่ใจ ย่อมวิมังสาในการไตร่ตรอง สอดส่อง พิจารณาในสิ่งนั้นอย่างหาเหตุผลด้วยปัญญา อิทธิบาทจึงเป็นคุณอันวิเศษที่เกื้อหนุนให้ประสบความสำเร็จในกิจหรืองานต่างๆ

(๒) หลักพุทธธรรมสัปปริธรรม ๗ เป็นการจัดการผู้นำ หรือ สัตบุรุษคนดีทั้งหลาย

๑. ธัมมัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ
๒. อัตถัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักผล
๓. อัตตัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักตน
๔. มัตตัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
๕. กาลัญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย)๑๑/๒๓๑/๒๓๓.; อภิ.วิ.(ไทย)๓๕/๕๐๕/๒๕๒.

๖. ปริสัญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้จักชุมชน สังคม

๗. บุคคลโรปริญญตา คือ ความเป็นผู้รู้จักคบคน^{๖๘}

การบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ เป็นการจัดการผู้นำหรือสัตบุรุษคนดีทั้งหลาย ซึ่งผู้นำ(Leader) คือ ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะ คุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่มและมีอิทธิพลในหน่วยงาน ทั้งสามารถสร้างความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงาน พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อหลักสัปปุริสธรรมอันเป็นหลักธรรมฝึกผู้นำให้เป็นคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ มีคุณค่าและทำให้เกิดความสุขแก่ผู้นำ สังคม ชุมชนและประเทศชาติให้เกิดความปกติสุข

(๓) หลักอริยทรัพย์ ๗ เป็นการจัดการตนเอง เพื่อให้การงานที่ปฏิบัติประสบความสำเร็จ

๑. ศรัทธา คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและสิ่งที่ดีที่กระทำอยู่

๒. ศีล คือ การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย ประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องและดีงาม

๓. ทริ คือ ความละเอียดใจต่อการทำความชั่ว

๔. โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

๕. พาหุสัจจะ คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

๖. จาคะ คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

๗. ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่

ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณาและรู้ที่จะกระทำ^{๖๙}

การบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีตามหลักอริยทรัพย์ ถือว่าเป็นแนวทางการแสวงหา การเก็บรักษา และการใช้โลกียทรัพย์ (โลกทรัพย์) ต้องถูกกำกับด้วยอริยทรัพย์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ยิ่งในกระแสการดำเนินชีวิตในสังคมและเศรษฐกิจที่ถูกบีบคั้นให้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับโลกียทรัพย์ (โลกทรัพย์) ทั้งการแสวงหา การเก็บรักษาและการใช้ทรัพย์ หลักอริยทรัพย์จึงเป็นหลักการในการบำบัด ควบคุมจิตในการแสวงหาทรัพย์ เพื่อมาตอบสนองความต้องการของตน อันเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกัน คือ ธรรมชาติของใจคนที่มีความพร้อมอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากคนส่วนมากจะตกอยู่ภายใต้ทาสของตัณหา เป็นหลักในการใช้ไปในโลกียทรัพย์ให้เจริญงอกงามนำพาความสุขมาสู่ตนเองและสังคม โดยเฉพาะปัญญาความเข้าใจ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย เพื่อให้เกิดความเห็นอันถูกต้องและเข้าใจถึงการบริหารจัดการตนเอง เพราะปัญญา คือ ความรอบรู้ ทำในสิ่งที่เป็ประโยชน์ นอกจากนี้ การเป็นผู้บริหารที่ดีนั้น จะมีเหตุเป็นปัจจัยสำเร็จ “การตั้งใจดี” และมีสะอาด ซึ่งพระพุทธองค์ได้กำหนดแนวทางสู่การปฏิบัติตามไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. เว้นจากการทุจริต การประพฤติชั่ว ทั้งกาย วาจา และใจ

๒. การประกอบการทำงาน อาชีพที่สุจริต ประพฤติชอบ ทั้งกาย วาจา และใจ

๓. การทำใจคนให้สะอาด บริสุทธิ์ ไมโลภ ไมโกรธ ไม่หลง

^{๖๘} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๓๑/๒๖๔.; อง.สศตคก.(ไทย)๒๓/๖๕/๑๑๔.

^{๖๙} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๒๖/๒๖๔.; อง.สศตคก.(ไทย)๒๓/๖/๕.

นอกเหนือจากหลักธรรมข้างต้น ยังมีพุทธธรรมสำหรับผู้หน้าที่ใช้ในการบริหารจัดการแหล่งโบราณคดี และเอื้อต่อการทำหน้าที่นั้น ๆ โดยธรรมะสำหรับการนำไปสู่การจัดการแหล่งโบราณคดีเพื่อให้เกิดเกิด ประสิทธิภาพและประสิทธิผล เช่น

๑. ปัญญา ผู้นำจะต้องมีปัญญาที่เฉลียวฉลาด ไม่ว่าจะเป็นปัญญาจากการฟัง การคิด และการปฏิบัติ
๒. การมีพลัง ผู้นำจะต้องมีพลังในด้านต่างๆ เช่น พลังกาย พลังปัญญา
๓. ทศพิธราชธรรม^{๗๐} คือ หลักธรรม ๑๐ ประการสำหรับนักปกครอง ดังนี้ ทาน ศีล ปริจาคะ ความซื่อตรง ความอ่อนโยน สามารถสละกิเลส ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความมั่นคงในธรรม

๔. ราชสังคหัตถุ^{๗๑} คือ ความสามารถประเภทต่างๆ ของผู้นำที่ดี เช่น ความฉลาดในการบำรุงผู้ใต้บังคับบัญชา ความมี วาจาน้ำใจ

ธรรมะสำหรับการบริหารจัดการแหล่งโบราณคดี ธรรมะสำหรับการบริหารจัดการแหล่งโบราณคดี

๑. หลักธรรมาธิปไตย^{๗๒} คือ การมีหลักยึดเป็นมาตรฐาน และดำเนินการตามหลักการอย่างมั่นคง
๒. หลักพรหมวิหาร^{๗๓} คือ การใช้ความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
๓. การเลี่ยงความลำเอียงหรืออคติ
๔. การเลี่ยงการทำงานที่มีโทษ เช่น เว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตร
๕. หลักอภิปรินิยธรรม ๗ ประการ ทางพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมการจัดการแหล่งโบราณคดีให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น อภิปรินิยธรรม ๗ ประการประกอบด้วย

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ
๒. มาประชุม กันพร้อมเพรียง
๓. ไม่บัญญัติหลักใหม่ที่ขัดกับหลักเดิม
๔. เคารพนับถือผู้ใหญ่
๕. คู่ครองสตรี
๖. เคารพสิ่งสำคัญของชาติและ
๗. คู่ครองผู้ทรงธรรม^{๗๔}

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

^{๗๐} ขุ.ชา.(ไทย)๒๘/๒๔๐/๘๖.

^{๗๑} ส.ส.(ไทย)๑๕/๓๕๑/๑๓๐; อง.จตุกก.(ไทย)๒๑/๓๙/๕๔; อง.อภุฎก.(ไทย)๒๓/๙๑/๑๕๒

ขุ.อิติ.(ไทย)๒๕/๒๐๕/๒๔๖; ขุ.สุ.(ไทย)๒๕/๓๒๓/๓๘๓.

^{๗๒} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๒๒๘/๒๓๑; อง.ติ.ก.(ไทย)๒๐/๔๗๙/๑๘๖.

^{๗๓} ที.ม.(ไทย)๑๐/๑๘๔/๒๒๕; ที.ปา.(ไทย)๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

^{๗๔} ที.ม.(ไทย)๑๐/๖๘/๘๖; อง.สตุตท.(ไทย)๒๓/๒๐/๑๘.

การมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพองค์กรเพราะเมื่อบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะไม่ค่อยเกิดการต่อต้านเกี่ยวกับแนวคิดและการดำเนินงาน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงาน เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เกิดความมุ่งมั่น ในการสร้างความสำเร็จให้กับองค์กร ซึ่งบุคลากรจะรู้สึกพึงพอใจในผลงานที่เกิดขึ้นและเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันกับองค์กร ผลลัพธ์สุดท้ายคือ องค์กรมีคุณภาพ^{๗๕} ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ความสำคัญของการมีส่วนร่วม ลักษณะการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม และกระบวนการหรือขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่กลุ่มบุคคลทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ร่วม ความคิด ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมทุนทรัพย์ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมแสดงความคิดสร้างสรรค์และร่วมพัฒนา^{๗๖} การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหารและประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับความร่วมมือของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้นในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติปัญญา ก็คือ การให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์กรนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน (Commitment) ต่อภารกิจและองค์กรในที่สุด^{๗๗}

การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้า ร่วมการตัดสินใจหรือเคยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่เพียงมี ส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้น สุดท้ายของโครงการและยังได้ให้หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมไว้ ๘ ประการ^{๗๘} ดังนี้

๑. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ เพราะถ้ามนุษย์ไม่มาร่วมคิด ร่วมรับรู้ หรือเข้าใจเพียงพอก็อาจไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร หรืออาจใช้เพื่อทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองและสิ่งแวดล้อมได้

^{๗๕} ประทีป จันทรสิงห์. การมีส่วนร่วมของบุคลากรเพื่อสนับสนุนการเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ. ขอนแก่นเวชสาร, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔๖-๒๕๓.

^{๗๖} สุรีย์ จันทรมาลี. การมีส่วนร่วมของตัวแทนชุมชนเขตเมือง ในการเผยแพร่ความรู้โรคเอดส์. วาสารสุขศึกษา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๑-๑๑

^{๗๗} จุฬารัตน์ โสตะ. แนวคิด ทฤษฎี และกลยุทธ์การพัฒนาสุขภาพ. (ขอนแก่น : ภาควิชาสุขศึกษา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓)

^{๗๘} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์ การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๕.

๒. เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน
๓. เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วดี มาตั้งแต่เกิด โดยเหตุที่เขายากจนอยู่นั้นมิใช่จากกรรมเก่า
๔. เชื่อว่าชาวชุมชนต่าง ๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่ง บางเรื่องที่ชาวชุมชนยึดถือจึงต้องค่อย ๆ ให้ปรับตัวผสมผสานกับวิทยาการภายนอก
๕. เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่น้อยและชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง
๖. ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นได้ถ้าได้รับโอกาส ที่จะร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และร่วมจัดการเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม
๗. อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น รูปแบบโดยตรง คือ มีส่วนร่วมโดยตัว บุคคลและแต่ละบุคคล หรือประชาชนก่อตั้งองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วม หรือให้มีตัวแทนมามีส่วนร่วมโดยอ้อม ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับ บริบทของแต่ละพื้นที่
๘. การมีส่วนร่วมยิ่งมีเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสม คือ ประชาชนในท้องถิ่นมีความรู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง มีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้มี ส่วนร่วม ต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้ มีการสื่อสาร ๒ ทาง เพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับรู้ ข้อมูลอย่างถูกต้องและสมบูรณ์ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิดมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่ โครงการมากยิ่งขึ้น เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้วไม่กระทบกระเทือนสภาพในหน้าที่การทำงานหรือทาง สังคมให้ลดน้อยลง ไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปเกินกว่าผลตอบแทนที่เขาประเมินว่าจะได้รับ และต้องมีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการและผู้มีส่วนได้เสียเป็นอย่างดี

ณรงค์ ฅ เชียงใหม่^{๗๙} กล่าวว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีความสำคัญคือ

- ๑) ประชาชนยอมรับในโครงการนั้น และเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
- ๒) ประชาชนมีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น
- ๓) ลดความขัดแย้ง การดำเนินการโครงการจะราบรื่น ได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น
- ๔) โครงการจะให้ประโยชน์ต่อชุมชนมากขึ้น และระดมทรัพยากรในการพัฒนา
- ๕) ช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นสิ่งที่สังคมไทยตื่นตัวและถูกนำมาใช้กล่าวอ้างกัน อย่างกว้างขวางเมื่อสิบกว่าปีนี้เอง เริ่มต้นจากการมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมืองหลังเหตุการณ์เดือน พฤษภาคม ๒๕ ๕ ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการเมืองการปกครองไทย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมี

^{๗๙} ณรงค์ ฅ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๕(๕),

บทบาทและได้เข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎหมายสูงสุดของประเทศ โดยที่เป็นการมีส่วนร่วมทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ^{๘๐} การมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและพฤติกรรมของคนใน สังคมนั้น ที่จะเป็นแรงกระตุ้นไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลว เดวิส และนิวสตรอม (Davis and Newstrom) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) เมื่อเกี่ยวข้องก็คิดช่วยเหลือกัน (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility) ในสิ่งนั้น ๆ^{๘๑} การมีส่วนร่วมในลักษณะของการให้ความร่วมมือหรือการสนับสนุนขอความร่วมมือร่วมใจ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยการกระจายอำนาจเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนแต่ละ ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างใกล้ชิด มีคุณค่า และคุณประโยชน์ จำแนกการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ ๒ ลักษณะที่สำคัญ^{๘๒} คือ

๑. ในด้านรูปธรรม หมายถึง การมีส่วนร่วมในความสำเร็จทางด้านการพัฒนาด้านวัตถุ อันได้แก่ ถนน หนทาง คู คลอง เขื่อนเก็บน้ำ

๒. ในด้านนามธรรม หมายถึง ความสำเร็จในการพัฒนาจิตใจโดยทำให้ประชาชนเกิด ความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นทีมและยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันและสร้างจิตสำนึกว่ามีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ท้องถิ่นและก่อให้เกิดความผูกพันรักใคร่หวงแหนท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง

๒.๓.๒ รูปแบบการมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น นักวิชาการหลายท่านได้จำแนกไว้ เช่น การ จำแนกตามมิติระดับการมีส่วนร่วมใน ๓ รูปแบบ^{๘๓} ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกันกล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรหรือความรู้ ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

๒. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจาก การกำหนดนโยบายของรัฐ โดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียง ประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น

^{๘๐} ปัทมา สุขกาปัง, “การมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา : สภาพปัญหาและความท้าทายในอนาคต”, บทความ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๘๑} Davis and Newstrom, *Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior*, (New York : Mc Graw – Hill Book Co, 1972), p. 21.

^{๘๒} เสน่ห์ จัญโต, *องค์การสมัยใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๔๒.

^{๘๓} เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่น ๆ, *ทรัพยากรมนุษย์กับการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๕.

๓. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของ ประชาชนตามแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและ ส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๓.๓ ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

การส่งเสริมการมีส่วนร่วม จะต้องให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องได้เห็นถึงประโยชน์ข้อดี ข้อเสียของการเข้ามาส่วนร่วม จึงจะได้รับความร่วมมืออย่างกว้างขวางของมวลสมาชิกในการพัฒนา ชุมชนย่อมเกิดผลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

๑) ผลทางเศรษฐกิจ

(๑) การมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาในแง่การริเริ่มโครงการจนกระทั่งการสิ้นสุดโครงการ นั้นย่อมมีผลในทางเศรษฐกิจคือ ช่วยให้การใช้จ่ายเพื่อการดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และมี งบประมาณที่ระมัดระวัง เพราะสมาชิกชุมชนจะรู้สึกว่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นประโยชน์ต่อชุมชนของตน และทรัพยากรที่มีอยู่นั้นเป็นของชุมชนของตนจึงต้องใช้จ่ายอย่างระมัดระวังเพื่อให้เกิดผลอย่างเต็มที่

(๒) การมีโครงสร้างปกครองตนเองโดยสมาชิกส่วนใหญ่รู้สึกว่าการมีสิทธิและหน้าที่ และมีบทบาทสำคัญจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม จะทำให้เกิดการดำเนินงานและปฏิบัติงานของ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการอยู่ในความสนใจหรือเอาใจใส่ของสมาชิกย่อมเป็นผลดีในแง่การช่วย ดูแลควบคุมโดยมวลสมาชิกเอง มิให้เกิดการฉ้อโกงหรือกระทำการอันผิดระเบียบ กฎข้อบังคับ ฯลฯ เป็นการควบคุมทรัพยากรให้เกิดการใช้ที่มีประสิทธิภาพซึ่งเป็นผลทางเศรษฐกิจอีกแห่งหนึ่ง

๒) ผลทางการเมือง

(๑) ผลทางการเมืองที่เห็นได้ชัดก็คือ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นจะเป็น การเสริมความรู้สึกว่า การปกครองตนเองนั้นมีผลลัพธ์ประจักษ์ที่เป็นตัวตน มิใช่มีเฉพาะสิทธิในทาง การเมืองในลักษณะนามธรรม แต่สามารถโยงนามธรรมให้ออกมาในรูปธรรมคือ การวางนโยบายการ พัฒนาชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนของตน

(๒) การมีสิทธิในการริเริ่มโครงการและดำเนินโครงการจนสิ้นสุด โดยมีความเป็นอิสระ นั้นย่อมก่อให้เกิดความเชื่อมั่นทางการเมือง ซึ่งจะเป็นการเสริมความรู้สึกเรื่องการมีส่วนร่วมและการ ปกครองตนเองเป็นการเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในลักษณะของการมีส่วนร่วมมากขึ้น

๓) ผลทางสังคมและจิตวิทยา

(๑) ผลทางสังคมและจิตวิทยานั้นย่อมเห็นได้ว่าการรู้สึกว่าเป็นเจ้าของท้องถิ่น มีสิทธิมีเสียงและอำนาจหน้าที่จะจัดการกับโชคชะตาของท้องถิ่นได้ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นซึ่งสามารถและยินดีที่จะดูแลตัวเองความผูกพันกับ ท้องถิ่นจะมีมากขึ้น และความสนใจในการพัฒนาท้องถิ่นก็จะตามมา

(๒) การมีสิทธิในการปกครองตนเองและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท จะนำไปสู่ การพัฒนาความรู้จักร่วมมือกันในชุมชน การขัดข้อขัดแย้งและความเห็นไม่ตรงกัน ในเรื่องนโยบาย การตกลงกันในเรื่องของการจัดสรรทรัพยากร การออมชอมและประนีประนอมในกระบวนการถกเถียงและตัดสินใจ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างให้ชุมชนอยู่ ร่วมกันอย่างมีหลักมีเกณฑ์ในการจัดการ เรื่องภายในชุมชน

๔) วิทยาการ

(๑) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ตั้งแต่การริเริ่ม การทำแผน ฯลฯ ทำให้เกิด การพยายามเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ในด้านการวางแผน การบริหารโครงการ วิธีการทำงบประมาณ อย่างน้อยก็ในขั้นพื้นฐาน

(๒) เมื่อกระบวนการพัฒนาชนบทมีความต่อเนื่อง สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วม และผล ในทางสังคมและจิตวิทยาเกิดขึ้น จะทำให้สมาชิกชุมชนคอยสัดรับฟัง ติดตามข่าวสารโดยเฉพาะ ความรู้ทางวิทยาการ เพราะมีผลโดยตรงและความสัมพันธ์กับชีวิตในท้องถิ่นและชีวิตของตน ในชุมชน ทำให้เกิดการตื่นตัวและเข้าใจถึงปัญหาและวิทยาการต่าง ๆ

๕) ผลต่อนโยบายระดับชาติ

(๑) ผลต่อนโยบายพัฒนาระดับชาติประการแรก คือ การแข่งขันกันระหว่างชุมชนที่ ปกครองตนเอง และมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นกับชุมชนอื่น ๆ ทำให้พยายามปรับปรุงแก้ไขความลำหลังต่าง ๆ การแข่งขันเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การสร้างสรรค์ เป็นการช่วยพัฒนาประเทศในระดับชาติไปในตัว

(๒) การรู้จักวางแผนการพัฒนาชุมชนในลักษณะการประสานกับแผนระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติ เท่ากับเป็นหน่วย ๆ หนึ่ง ซึ่งเปรียบได้กับชิ้นส่วนของการต่อภาพให้ครบรูป

(๓) การปกครองตนเองและการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเอง เป็นการช่วยให้การพัฒนา ชนบท เป็นไปตามความต้องการและจำเป็นของท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นเป็นผู้ตัดสินใจและดำเนินการ ซึ่งเป็นการ แบ่งเบาภาระของรัฐบาลไปในตัว^{๔๔}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน รู้สึกว่า ตนเป็นเจ้าของท้องถิ่น มีสิทธิมีเสียง และอำนาจหน้าที่ที่จะจัดการกับท้องถิ่นได้ เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความรู้สึกเป็นเจ้าของ ของท้องถิ่นซึ่งสามารถและยินดีที่จะดูแลตัวเองความผูกพันกับท้องถิ่นจะมีมากขึ้น และความสนใจในการ พัฒนาท้องถิ่นก็จะตามมาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความมั่นคง ของสังคมแห่งความสามัคคีและ ประองคองของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งโบราณคดี

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด มี งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานการจัดการแหล่งโบราณคดี ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเพื่อใช้เป็นแนวทาง ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม,ราศี บุรุษรัตนพันธุ์^{๔๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาท ของศิลปะต่อพุทธศาสนา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต พบว่า ศิลปะในพุทธศาสนาของดินแดนไทยตั้งแต่แรกเริ่ม เกี่ยวโยงอย่างใกล้ชิดกับศิลปะแห่งราชสำนักตติยตอน เพียงสังคมสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสังคม โลกาภิวัตน์ที่มีวัตถุนิยมเป็นปัจจัยสำคัญ ปรากฏอยู่เป็นงานพุทธศิลป์ มากมายเป็นประวัติการณ์ การเบี่ยงเบน จากหลักพุทธธรรมมากเพียงใด ย่อมส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงด้านพุทธศิลป์ มากเพียงนั้น หากเลือกกล่าวถึง ในด้านอาชีพของช่างศิลปะย่อมระบุได้ว่ามีพัฒนาการที่น่าติดตาม งานช่างพุทธ ศิลป์ที่แพร่หลายไปทั่วประเทศ เกิดจากการตระเวนรับจ้าง ประมูลงานตามวัดต่าง ๆ ตั้งแต่งานก่อสร้าง งานต่อเติม งานบูรณะ หรือ งานตกแต่ง เป็นต้น จำนวนงานที่มากมายได้เพิ่มพูน ทักษะประสบการณ์ของช่าง มีการใช้วัสดุใหม่ ๆ เหมาะแก่เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า งานพุทธศิลป์-พุทธพาณิชย์ ในส่วนที่ผสมผสานอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ของเทพเจ้า ซึ่งชักนำให้ผู้คนเกิดศรัทธาเป็นต้น

^{๔๔} ลิขิต ธีรเวคิน. “การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท”. รายงานการวิจัย, (สมาคม วิจัยมหาวิทยาลัยไทยและมูลนิธิ Friedrich Elent. กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๓.

^{๔๕} ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม,ราศี บุรุษรัตนพันธุ์. บทบาทของศิลปะต่อศาสนา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต, โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕,หน้า บทคัดย่อ.

กฤษฎา พิณศรี, และคณะ^{๘๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในเขตอีสานใต้ รวมทั้งแนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืนผลจากการศึกษาได้พบแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างที่อาจพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวนทั้งสิ้น ๑๙ แห่ง ส่วนใหญ่มีศักยภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อแยกพิจารณาเป็นรายข้อได้พบว่าข้อที่มีศักยภาพค่อนข้างสูงส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน เช่น มีรูปแบบทางศิลปะ ฝีมืองานช่าง แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นแหล่งที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สำคัญในอดีต หรือมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่น ส่วนข้อที่มีศักยภาพค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ แสดงให้เห็นว่าโดยสภาพและความสำคัญของตัวโบราณสถาน รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้น สามารถที่จะนำมาใช้เป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ หากแต่ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงเพื่อส่งเสริมให้โบราณสถานมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น เช่น การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของแหล่งและบูรณะโบราณสถานให้อยู่ในสภาพดี การบูรณาการการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไว้ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ยั่งยืนต่อไป

ไรพัทธ์ ภูชีสส์ชวกรณ์^{๘๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่องโบสถ์และวิหารแบบล้านช้างในดินแดนภาคอีสานของไทย ที่ ทำการศึกษาทั้ง ๗ แห่ง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีหลักฐานแสดงความเป็นล้านช้าง ที่สำคัญ คือ เอกสารประวัติการสร้างที่เป็นลายลักษณ์อักษร และหลักฐานทางศิลปะสถาปัตยกรรม รวมถึงคุณค่าต่อสังคมที่ ดำรงสืบมาจนปัจจุบัน สามารถสรุปลักษณะเฉพาะหรือลักษณะร่วมของรูปแบบล้านช้าง ได้แก่ แผ่นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ไม่ยกเก็จหรือย่อมุม มีการซ้อนชั้นหลังคาแบบล้านช้าง และมีรูปทรงอาคารที่มีสัดส่วนและเส้นโค้งเฉพาะตัว นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบประดับตกแต่งอันเป็นเอกลักษณ์ เช่น โถงคิ้ว ซ่อฟ้ากลาง คันทวยแขนนาง ตลอดจนการเขียนลวดลายที่ผนังด้านนอก ความแตกต่างที่ ชัดเจนของโบสถ์วิหารแบบล้านช้างและแบบล้านนา คือแผ่นผัง การซ้อนชั้นหลังคา รูปทรง และเส้นโค้งของหลังคา ทั้งนี้วัดลาวล้านช้างในแถบภาคอีสาน เริ่มได้รับแนวคิดจากส่วนกลางนับตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา และมีความชัดเจนสมัยหลังรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่แนวคิดและนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองอันเป็นรูปธรรมจากส่วนกลางเข้ามามีผลกระทบ ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ศาสนสถานในส่วนภูมิภาค นอกจากการเผยแพร่แบบมาตรฐานของกรมศิลปากร

^{๘๖} กฤษฎา พิณศรี, และคณะ. การศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, ๒๕๔๙.

^{๘๗} ไรพัทธ์ ภูชีสส์ชวกรณ์, โบสถ์-วิหารแบบล้านช้างในประเทศไทย ฉบับที่ ๙ วารสาร หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย, ๒๕๕๗, หน้า ๗๑-๙๙,

ไปสู่ภาคอีสานแล้ว ยังมีพระสงฆ์ผู้มีบทบาทสำคัญต่อการเผยแพร่แนวคิดจากส่วนกลางไปสู่พระสงฆ์และวัดแบบล้านช้างในแถบภาคอีสาน ซึ่งจะได้ทำการศึกษากับบทบาทของบุคคลอื่น และปัจจัยอื่นในโอกาสต่อไป

๒.๓.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการมีส่วนร่วม

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด มีงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดี ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

จุไรรัตน์ บุญที่สุด ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี(สุรินทร์ ชุตินธโร) วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นที่ยอมรับของชุมชน จึงต้องนำวิกฤตินี้มาเป็นโอกาสเพื่อพัฒนาสังคม ให้เป็นที่พึงพอใจของประชาชน ช่วยอบรมศีลธรรมให้สังคมอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มีความสามัคคีเป็นที่ตั้ง ดังนั้นการพัฒนาสังคมให้มีความเจริญอย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและด้านจิตใจของคนที่อยู่ ณ สังคมนั้น ๆ ให้มีคุณธรรมจริยธรรม มีจิตสำนึกสาธารณะรักสังคมที่อยู่อาศัย ซึ่งความสำเร็จของการพัฒนาจะขึ้นอยู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท แผนงานหรือโครงการพัฒนาที่ดีจะช่วยให้เกิดประโยชน์สุขและความพร้อมในสิ่งจำเป็นพื้นฐาน โดยการพัฒนาควรจะมีมุ่งเน้นให้ชาวชนบทสามารถคิดเป็นทำเป็นและพร้อมที่กระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อการแก้ไขปัญหาด้วยตัวของเขาเอง ซึ่งกล่าวโดยสรุปคือการให้ความสำคัญในเรื่องการพึ่งตนเอง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่ถูกต้องจนเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ผู้เผยแผ่ต้องผ่านการเรียนรู้และเข้าใจพระพุทธศาสนาพอสมควร เพราะผู้ฟัง ผู้อ่านที่เคยผ่านการศึกษาและเข้าใจพระพุทธศาสนาก็มี ผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาเข้าใจอย่างถ่องแท้ก็มี หากผู้เผยแผ่อธิบายความหมายผิดเพี้ยนไปย่อมถูกผู้รู้ท้วงติงหรือตำหนิได้ ส่วนผู้ที่กำลังศึกษาพระพุทธศาสนาแต่ยังไม่เข้าใจหลักธรรมอย่างถ่องแท้เมื่อฟังผิดย่อมเกิดความไขว้เขวเข้าใจหลักธรรมผิดเพี้ยนจากความหมายเดิมและนำไปประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้องย่อมเป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาจำต้องศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจในประเด็นเนื้อหา ขอบเขต กฎเกณฑ์ และหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมเมื่อพระสงฆ์มีความรู้ ความสามารถ ได้เข้ามามีบทบาทในการช่วยพัฒนาสังคม ทำหน้าที่ในการพัฒนาตน พัฒนางค์กรในรูปแบบที่หลากหลาย เมื่อมีการศึกษาถึงชีวประวัติของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาสังคม ย่อมเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่คณะสงฆ์ เป็นการเชิดชูเกียรติประวัติให้แก่พระสงฆ์เหล่านั้น เนื่องจากบางครั้งผลงานที่พระสงฆ์ทำไม่ได้นำมาศึกษาวิจัยกันอย่างจริงจังถึงกระบวนการที่พระสงฆ์เหล่านั้นทำหน้าที่เผยแผ่อยู่ จึงทำให้ไม่ทราบว่ามีเหตุปัจจัยใดที่ทำให้

การทำงานของพระสงฆ์เหล่านั้นทำงานสัมฤทธิ์ผล เมื่อมีการเข้าไปศึกษาอย่างเป็นระบบก็จะเป็นประโยชน์ทางด้านวิชาการ ในการที่จะเข้าไปทราบ และดำเนินตาม หรือแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้อง^{๘๘}

พินิจ ลาภธนานนท์ ได้ทำวิจัยเรื่องกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์พัฒนาในภาคอีสาน พบว่าต้องการวิเคราะห์และสังเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์พัฒนาในภาคอีสาน ซึ่งนับเป็นบทบาทที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคมในสังคมไทย ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยนี้ประกอบด้วยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสพระสงฆ์พัฒนา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนที่พระสงฆ์พัฒนาทำงานอยู่ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เคยมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับพระสงฆ์พัฒนาด้วย ผลการศึกษาวิจัยนี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระสงฆ์พัฒนาไม่ใช่ผลผลิตทั้งของโครงการและนโยบายของรัฐ หรือของกิจกรรมและการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน บทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์เป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีปฏิบัติแบบพุทธศาสนาชาวบ้านระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่นปัจจัย ภายในท้องถิ่นมีอิทธิพลที่เด่นชัดต่อแรงจูงใจและการตัดสินใจแสดงบทบาทการพัฒนา ของพระสงฆ์ โดยปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนคือแรงจูงใจสำคัญ อย่างไรก็ตามศักยภาพและความสามารถของพระสงฆ์ที่จะส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางศาสนาและสังคมระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชน ถ้าพระสงฆ์ไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านและได้รับความศรัทธาจากชาวบ้าน พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ในชุมชนได้ และหลังจากที่ได้ทำงานพัฒนาแล้ว ถ้าพระสงฆ์ไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีและศรัทธาที่ได้รับจากชาวบ้านไว้ได้ พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถสานต่อกิจกรรมการพัฒนาได้ ทั้งนี้ธรรมชาติของกิจกรรมสังฆพัฒนานั้นมีส่วนสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความต้องการจำเป็นของชาวบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายแท้จริงของงานสังฆพัฒนา^{๘๙}

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นวิธีการ (Means) สำคัญที่จัดว่าเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่ง และเป็นสาระสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมรูปแบบ มีสังกัดประการใดนั้น สามารถพิจารณาได้จากทัศนคติของทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ ซึ่งมีความเห็นว่า การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากร เพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึงซึ่งการพัฒนาให้คนจน ได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวก

^{๘๘} จูไรรัตน์ บุญที่สุด, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี (สุรินทร์ ชุตินโร) วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, รายงานวิจัย (สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๘๙} พินิจ ลาภธนานนท์. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์พัฒนาในภาคอีสาน, รายงานการวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช, (สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ.

ความสะอาดสาธารณะด้วย^{๙๐} และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชน ก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามา มีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้โดยมิใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก ตามนิยามที่กล่าวถึงนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเอง อย่างเป็นทางการควบคู่การใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากร ควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องคืนอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการแสวงหาทางเลือก หรือเสนอข้อเรียกร้อง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม และเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน คือ เป็นผู้กำหนดความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน และเป็นผู้ระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองตอบความจำเป็นพื้นฐานและบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง

ทวีศิลป์ กุลนภาตล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชน” ผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารองค์การ บริหารส่วนตำบลที่ประสบความสำเร็จสูงกว่าค่าเฉลี่ยของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร องค์การบริหารส่วนตำบลที่ยังไม่ประสบความสำเร็จทุก ๆ ด้าน โดยภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้าน การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผู้บริหารให้ความสำคัญกับบุคลากรในองค์การ บริหารส่วนตำบลและคนในชุมชนทุกคน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ ความ หลากหลายของช่องทาง การสื่อสารในชุมชน การติดต่อสื่อสารในชุมชน การติดต่อสื่อสารในชุมชนของ ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลที่ต้องสื่อถึงกลุ่มทางสังคมและกลุ่มทางเศรษฐกิจ หลักสูตรเพื่อ พัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วย การสร้างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงองค์การและรายบุคคลการสร้างแรงจูงใจในการทำงานและการมีส่วนร่วม

^{๙๐} ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, การมีส่วนร่วมของประชาชน, รายงานวิจัย (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบาย สาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๒.

ของประชาชน การวิเคราะห์ตนเอง การเปลี่ยนกระบวนทัศน์และทัศนคติเชิงบวกในการทำงานและการบริหาร ทัศนคติความเป็นผู้นำผลการ ประเมินหลักสูตรจากการทดลองใช้อยู่ในระดับเหมาะสมมากและปานกลาง^{๙๑}

รศ.ดร.ณัฐจาพร พิชัยณรงค์ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาพ ในชุมชนโดยใช้ประชาคมสุขภาพในการจัดการสุขภาพภาคประชาชน : กรณีศึกษาตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” พบว่า ประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงร้อยละ ๕๒.๙ มีอายุระหว่าง ๑-๕๐ ปี ร้อยละ ๖๑.๔ สถานภาพสมรส ร้อยละ ๘๐.๗ การศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ ๖๖.๗ มีอาชีพเกษตรกร ร้อยละ ๕๙.๒ มีรายได้ต่อปี ๒๐,๐๐๑-๓๐,๐๐๐ บาท ร้อยละ ๒.๒ ส่วนใหญ่เป็นภาคประชาชน ร้อยละ ๖๗.๗ มีประสบการณ์ เป็นคณะกรรมการทำงานพัฒนาหมู่บ้าน ร้อยละ ๘๙. เคยผ่านการอบรมสัมมนาเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพ ร้อยละ ๙๐ เคยมีประสบการณ์การเข้าร่วมในด้านการรับประโยชน์จากการแก้ปัญหามากที่สุด และมีส่วนร่วมในด้านการประเมินผลการสร้างเสริมสุขภาพน้อยที่สุด และพบว่า เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา ประวัติการเจ็บป่วย ไม่มีความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมในการจัดการ สร้างเสริมสุขภาพในชุมชน ส่วนอาชีพ รายได้ต่อปี ประสบการณ์ในการเป็นคณะกรรมการพัฒนา หมู่บ้าน และประสบการณ์ประชุมอบรมสัมมนาการสร้างเสริมสุขภาพมีความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วม ร่วมในการจัดการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งสอดคล้องกับ ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน^{๙๒}

^{๙๑} ทวีศิลป์ กุลนภาดล, “การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของประชาชน”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ข.

^{๙๒} ณัฐจาพร พิชัยณรงค์,รศ.ดร., และคณะ, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาพในชุมชนโดยใช้ประชาคมสุขภาพในการจัดการสุขภาพภาคประชาชน : กรณีศึกษาตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัด มหาสารคาม”, รายงานการวิจัย, (ทุนสนับสนุนมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ก.

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษา การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีระเบียบวิธีวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด” ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้วางแผนการดำเนินการ และเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัย เป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาเอกสาร วรรณกรรม และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) เป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลวิจัยจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๓๕ อรรถกถา หนังสือ เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ รูปแบบความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีนี้ กำหนดเลือกเอาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดร้อยเอ็ด มีรายละเอียดแหล่งศึกษาข้อมูล ดังนี้

- ๑) ห้องสมุดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- ๓) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
- ๔) ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
- ๕) ห้องสมุดประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด
- ๖) พิพิธภัณฑ์แห่งชาติจังหวัดร้อยเอ็ด
- ๗) แหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ พื้นที่ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ พื้นที่วิจัยคือ แหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ที่พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการ โดยได้เลือกศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดี แบ่งออกเป็น ๔ สมัยๆ ละ ๓ แห่ง รวมเป็น ๑๒ แห่ง เหตุผลที่เลือกเป็นพื้นที่วิจัยเพราะ

- ๑) เป็นแหล่งโบราณคดีที่พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการ

- ๒) มีแกนนำพระสงฆ์ที่สมัครใจมีส่วนร่วมดูแลรักษา
- ๓) เป็นแหล่งโบราณคดีที่เป็นวัดมีพระสงฆ์จำพรรษาหรือมีส่วนร่วมในการจัดการ
- ๔) ชุมชนรอบโบราณคดีให้ความร่วมมือในการจัดการและดูแลรักษา
- ๕) พระสงฆ์ชั้นปกครองและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ดให้ความร่วมมือ

๓.๒.๒ การเลือกพื้นที่วิจัย

เมื่อได้รายชื่อแหล่งโบราณคดีแล้ว แบ่งออกเป็น ๔ สมัย ประกอบด้วย สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี สมัยสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม และสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ แล้วทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random sampling) กลุ่มตัวอย่าง ๔ สมัยๆ ละ ๓ แห่ง รวมเป็น ๑๒ แห่ง คือ

๑) แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดีที่จะศึกษาวิจัย จำนวน ๓ แห่ง คือ

- (๑) แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๒) แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๓) แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

๒) โบราณสถานสมัยทวารวดี แหล่งโบราณคดีที่จะศึกษาวิจัย จำนวน ๓ แห่ง คือ

- (๑) คูเมืองร้อยเอ็ด ที่ตั้ง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๒) เจดีย์เมืองหงส์ ที่ตั้ง บ้านเมืองหงส์ ตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๓) บ้านเมืองไพร ตำบลเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๓) โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม แหล่งโบราณคดีที่จะศึกษาวิจัย จำนวน ๓ แห่ง คือ

- (๑) กู่กาสิงห์ ที่ตั้ง บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๒) กู่พระโกนา ที่ตั้ง บ้านกู่ ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๓) ปราสาทกู่ ที่ตั้ง บ้านยางกู่ ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๔) โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ แหล่งโบราณคดีที่จะศึกษาวิจัย จำนวน ๓ แห่ง คือ

- (๑) สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ (วัดบ้านหนองหมื่นถ่าน) ที่ตั้ง บ้านหนองหมื่นถ่าน ตำบลหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด
- (๒) สิมวัดขอนแก่นเหนือ ที่ตั้ง บ้านขอนแก่น ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ (วัดบ้านตากแดด) ที่ตั้ง บ้านตากแดด ตำบลหัวโทน อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๒.๓ ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ชั้นปกครอง เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่จังหวัดร้อยเอ็ด พระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๒.๔ กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ชั้นปกครอง เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี และกลุ่มประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รายละเอียด ดังนี้

๑) กลุ่มนโยบาย ได้แก่ พระสงฆ์ชั้นปกครองจังหวัดร้อยเอ็ดระดับตำบล, อำเภอ, จังหวัด เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่จังหวัด ร้อยเอ็ด จำนวน ๑๐ รูป/คน

๒) กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี โดยกำหนดเลือกเอา จากพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีเลือก แบบเจาะจง จากแหล่งโบราณคดี ๑๒ แห่ง เลือกจำนวน ๑๐ รูป

๓) กลุ่มประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีเลือกผู้ตอบแบบสอบถามและสัมภาษณ์แบบเจาะจงจากแหล่งโบราณคดีกลุ่มเป้าหมาย ๑๒ แห่ง เลือกจำนวน ๑๐ คน

รายละเอียดจำนวนเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงในตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ แสดงจำนวนกลุ่มเป้าหมาย

หน่วยงาน	กลุ่มเป้าหมาย	หมายเหตุ
กลุ่มนโยบาย พระสงฆ์ชั้นปกครอง กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่จังหวัดร้อยเอ็ด	๑๐	
กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี	๑๐	
กลุ่มประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด	๑๐	
รวม	๓๐	

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และวิธีการสัมภาษณ์มีโครงสร้าง (Structural Interview) โดยกำหนดประเด็นสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยการกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ ใน ๕ ด้าน คือ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านบุคลากร ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านงบประมาณ และด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา รายละเอียดประเด็นสัมภาษณ์แสดงในภาคผนวก การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือดำเนินการ ดังนี้

- ๑) กำหนดประเด็นสัมภาษณ์
- ๒) ร่างประเด็นคำถามให้ครอบคลุมเนื้อหาและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย
- ๓) เสนอประเด็นคำถามต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างเนื้อหา ภาษาและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย
- ๔) นำผลการพิจารณาและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญไปปรับปรุงข้อคำถามแล้ว นำไปทดลองใช้กับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเลือกจากแหล่งโบราณคดีที่ไม่ได้เลือกเป็นกลุ่มเป้าหมาย จำนวน ๒ แห่ง
- ๕) รวบรวมข้อมูลจากประเด็นการตอบของกลุ่มทดลองใช้มาพิจารณาว่า ผู้ตอบเข้าใจและตอบได้ตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ แล้วรวบรวมนำเสนอผู้เชี่ยวชาญอีกหนึ่งรอบ หลังจากนั้นปรับปรุงและนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

จัดทำหนังสือขอความร่วมมือในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลของแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด เสนอต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี จำนวน ๑๒ แห่ง ดังนี้

- ๑) แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย
  - (๑) แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
  - (๒) แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด
  - (๓) แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๒) โบราณสถานสมัยทวารวดี ประกอบด้วย
  - (๑) คูเมืองร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
  - (๒) บ้านเมืองไพร ตำบลเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
  - (๓) เจดีย์เมืองหงส์ ตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพัตรพิमान จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๓) โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ประกอบด้วย
  - (๑) กู่พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

(๒) กู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) ปราสาทกู่ ตำบลมะฮี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๔) โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย

(๑) สิมวัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

(๒) สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ ตำบลหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ

จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ ตำบลหัวโตน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๕) ยื่นหนังสือขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลไปยังผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี

ผู้ขอเข้าดำเนินการวิจัย

๖) กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบเชิงพรรณนาตามหลักอุปนัย (Inductive method) คือ การนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา แล้วจัดเรียงลำดับความสำคัญ และวิเคราะห์บทสัมภาษณ์ตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ในการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใน ๔ ด้าน คือ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านบุคลากร ด้านวัสดุและงบประมาณ และด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา รายละเอียดประเด็นสัมภาษณ์แสดงในภาคผนวก การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือดำเนินการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยขอเสนอผลการศึกษาวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๔.๑ สภาพทั่วไปและปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๒ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๓ แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๑ สภาพทั่วไปและปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

ในการศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาแหล่งโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ๔ สมัย ประกอบด้วย ๑) แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ๒) โบราณสถานสมัยทวารวดี ประกอบด้วย ๓) โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรม ๔) โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

๔.๑.๑ แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์

แหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ ๑,๘๐๐ - ๒,๕๐๐ ปี จากการสำรวจและศึกษาทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด พบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่สำรวจและทำการศึกษาทางโบราณคดีแล้ว^๑ มีดังนี้

แหล่งโบราณคดีโนนกระดอง อำเภอเกษตรวิสัย จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีโนนกระดอง ปัจจุบันอยู่ด้านหลังโรงพยาบาลเกษตรวิสัยลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ ถูกปรับพื้นที่โดยการไถจาก การสำรวจพบภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ เนื้อหยาบ ภาชนะทรงกลมลายเขียนสีและภาชนะขนาดเล็กหลายรูปแบบ รวมทั้งฝาปิดภาชนะดินเผา ซึ่งสันนิษฐานว่าใช้กับภาชนะในพิธีฝังศพครั้งที่ ๒ และโบราณวัตถุประเภทอื่น ๆ เช่น ตุ๊กตาดินเผา ขวานหิน เป็นต้น

---

^๑ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕-๓๘.

แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว มีลักษณะเป็นเนินดิน มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเป็นที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ ๓๐๐ เมตร มีลำน้ำเสียวไหลผ่านและมีร่องน้ำเชื่อมต่อกับคูเมือง จากการสำรวจและขุดค้น โดยกรมศิลปากร บริเวณบ้านเมืองบัว พบภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ลักษณะเป็นภาชนะทรงกลม และภาชนะก้นมนรีตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ บางใบเขียนและทาสีแดง ภายในบรรจุกระดูกมนุษย์เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงการใช้ในพิธีฝังศพครั้งที่ ๒ นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาขนาดเล็กหลายรูปแบบ รวมทั้งโบราณวัตถุชนิดอื่น ๆ เช่น ลูกปัดหิน กำไลดินเผา เบ้าที่ทำจากเศษภาชนะ เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีบ้านดงเมืองจอก ตำบลศรีโคตร อำเภอจตุรพักตรพิมาน จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านดงเมืองจอก มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน จากการทำกิจกรรมของมนุษย์และการสำรวจพบเศษภาชนะดินเผาขนาดใหญ่บรรจุกระดูกมนุษย์ใช้ในพิธีฝังศพครั้งที่ ๒ และเศษภาชนะดินเผาหลายเขียนสีจำนวนมาก

แหล่งโบราณคดีบ้านจาน-เตย ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านจาน-เตย มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ สูงจากพื้นที่นาโดยรอบประมาณ ๕ เมตร จากการตัดถนนภายในหมู่บ้านและการกักเซาะของน้ำฝน ทำให้พบภาชนะดินเผาตามผิวดินเป็นจำนวนมาก เศษภาชนะดินเผาส่วนใหญ่เนื้อหยาบ เผาด้วยอุณหภูมิต่ำ ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบและเคลือบน้ำโคลนสีแดง นอกจากนี้ชาวบ้านยังเคยพบภาชนะดินเผาขนาดเล็ก เครื่องมือโลหะและลูกปัด โดยทั้งหมดบรรจุภายในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ซึ่งหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงพิธีฝังศพโดยใช้ภาชนะดินเผา

แหล่งโบราณคดีบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านตาหยวก มีลักษณะเป็นเนินดินรูปวงรี สูงประมาณ ๕ เมตร ล้อมรอบด้วยพื้นที่ลุ่มซึ่งปัจจุบันเป็นที่นา พบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบทั้งที่มีลวดลายและไม่มีลวดลายกระจายอยู่ทั่วไป ลวดลายส่วนใหญ่เป็นลายเชือกทาบและลายเขียนสี นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาขนาดใหญ่บรรจุกระดูกซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับพิธีฝังศพครั้งที่ ๒

แหล่งโบราณคดีบ้านสังข์ ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านสังข์ มีลักษณะเป็นเนินดินค่อนข้างกลม ปัจจุบันเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน โดยรอบเนินดินเป็นที่ลุ่มต่ำ ทางใต้มีลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลไหลผ่าน จากการตัดถนนภายในหมู่บ้านพบเศษภาชนะดินเผาจำนวนมากตามผนังดิน นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาบรรจุกระดูก เครื่องมือเหล็ก และลูกปัดแก้ว

แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาพัน อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาพัน มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ จากการศึกษากลบข้าวในส่วนผสมของเนื้อภาชนะดินเผา สันนิษฐานว่า ชุมชนเหล่านี้มีการทำนาข้าวซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของชุมชนเกษตรกรรม

แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ใกล้ลำน้ำเสียว พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นเศษภาชนะดินเผาลักษณะคล้ายกับแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาพัน ตลอดจนพบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีการทำนาข้าว

แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเตื่อ อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเตื่อ มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ พบเศษ ภาชนะดินเผาซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่ตกแต่งด้วยลวดลายเชือกทาบแล้วขัดให้เรียบ เขียนด้วยสีแดงที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าภาชนะดินเผาแบบร้อยเอ็ด (Roi-Et Ware) ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับภาชนะดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาพันและบ่อพันขัน นอกจากนี้ยังพบกระดูกวัวและหมู รวมทั้งกลบข้าวในส่วนผสมของเนื้อภาชนะดินเผา แสดงให้เห็นถึงการรู้จักการทำนาข้าว อนึ่ง การวิเคราะห์ถึงรูปแบบภาชนะดินเผาและส่วนผสมของโบราณวัตถุบ้านดอนตาพัน บ่อพันขันและโนนเตื่อ แสดงให้เห็นถึงการเพาะปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้หลักฐานยังบางประการยังแสดงให้เห็นถึงการผลิตเครื่องมือเหล็กและเกลือสินเธาว์ขึ้นใช้บริโภค แหล่งโบราณคดีบ้านดอกกล้า อำเภอปทุมรัตน์ ลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญได้แก่ เครื่องใช้และเครื่องประดับสำริดที่หล่อด้วยฝีมืองดงาม

แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว อยู่ที่อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว มีลักษณะเป็นเนินดินค่อนข้างกลม มีสภาพ เป็นลูกกระนวดจนถึงลอนลูกคลื่น พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบทั้งแบบมีลวดลายและไม่มีลวดลายเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบโครงกระดูกฝังรวมกับเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะสำริด

แหล่งโบราณคดีบ้านนายเต็ง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านนายเต็ง มีลักษณะเป็นเนินดิน ตั้งอยู่ในเขตชุมชน หนาแน่นของเมืองร้อยเอ็ด พบโบราณวัตถุเป็นเศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อหยาบ เผาด้วยอุณหภูมิต่ำ มีลายประทับแบบก้างปลาเป็นลายเขียนสีแดง กระจุกแก้ว กระจุกควาย และกำไลสำริด

แหล่งโบราณคดีวัดโนนม่วง อำเภอเมืองสรวง จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีวัดโนนม่วงมีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ มีพื้นที่ประมาณ ๖๐๐ ไร่ จากการสำรวจพบหลักฐานโบราณคดี เป็นภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ เครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยสำริด นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาลในวัฒนธรรมขอม แสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง กระทั่งถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์

แหล่งโบราณคดีบ้านโนนม่วง อำเภอพนมไพร จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านโนนม่วง ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล ลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ ล้อมรอบด้วยที่ลุ่มต่ำ ปัจจุบันซึ่งใช้เป็นพื้นที่ทำนา หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ การพบโครงกระดูกอยู่ในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ มีเครื่องประดับสำริด และเครื่องมือเหล็กรวมอยู่ด้วย หลักฐานดังกล่าวเป็นสิ่งแสดงถึงพิธีการฝังศพครั้งที่ ๒ ซึ่งแพร่หลายตามแหล่งโบราณคดีบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้

แหล่งโบราณคดีบ้านสำโรง-หวานไฟ อำเภออาจสามารถ จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า แหล่งโบราณคดีบ้านสำโรง-หวานไฟ มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่เคยมีร่องรอยของคูน้ำคันดินล้อมรอบชุมชน แต่ในปัจจุบันคูน้ำดังกล่าวตื้นเขินยากต่อการสังเกต จากการขุดสระน้ำสาธารณะประโยชน์ภายในหมู่บ้านพบหลักฐานโบราณคดีเป็นภาชนะดินเผาและเศษภาชนะจำนวนมาก ภาชนะที่พบเป็นประเภทเนื้อหยาบ มีหลายรูปทรง ได้แก่ หม้อก้นกลมปากบาน ภาชนะประเภทชามอ่างที่มีการตกแต่งผิวด้วยลายเขียนสีแดง และลายเชือกทาบ ภาชนะดินเผาทำด้วยสีน้ำตาลเข้มแล้วชุบสีเป็นลาย หรือตกแต่งด้วยสีแดงตลอดทั้งใบ สำหรับโบราณวัตถุอื่น ๆ ได้แก่ กำไลดินเผา ทั้งแบบผิวเรียบ และตกแต่งเป็นปล้อง ซึ่งไม่เคยพบในแหล่งโบราณคดีจังหวัดอื่น ๆ กำไลสำริด กำไลเปลือกหอย กระพรวนสำริด ขวานหิน หินจุดดินเผา ลูกปัดแก้ว ขี้ตะกัน โลหะ

๔.๑.๒ โบราณสถานสมัยทวารวดี^๒

คูเมืองร้อยเอ็ด เป็นแหล่งโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐาน พบว่า คูเมืองร้อยเอ็ด เป็นคูดินด้านนอกเป็นสระน้ำเหมือนมีกำแพงสองชั้นคือ ชั้นที่หนึ่งเป็นสระน้ำ ชั้นที่สองเป็นคูเมืองสมัยวัฒนธรรมทวารวดี คูเมืองร้อยเอ็ดเคยเป็นคูเมืองในสมัยวัฒนธรรมทวารวดีมาก่อน ทั้งนี้ด้านในของคูเมือง ทำเป็นคันดินสูงในลักษณะกำแพงเมือง คูเมืองร้อยเอ็ดถูกทำลายไปมากจากการบุกรุกเข้าไปอยู่อาศัยและก่อสร้างถนน ปัจจุบัน คูเมืองร้อยเอ็ด ได้รับการบูรณะโดยความร่วมมือของเทศบาลร้อยเอ็ดและกรมศิลปากร

เจดีย์เมืองหงส์ ที่ตั้ง บ้านเมืองหงส์ ตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน เป็นเจดีย์สมัยวัฒนธรรมทวารวดี จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า เจดีย์เมืองหงส์ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ตั้งอยู่ทุ่งนาของชาวบ้าน ห่างจากบ้านเมืองหงส์ประมาณ ๕๐๐ เมตร เป็นซากเจดีย์ก่อด้วยอิฐ ทำการขุดแต่งบูรณะแล้วโดยกรมศิลปากร การบูรณะพบพระพุทธรูปยืนทำด้วยโลหะสำริดขนาดเล็ก ปัจจุบันจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด

ใบเสมาจากหนองสิลาเลข

ที่ตั้ง หน้าที่ว่าการอำเภอพนมไพร

จังหวัดร้อยเอ็ด

^๒ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า ๗๙-๘๑.

หนองสิลาเลข อำเภอพนมไพร จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า หนองสิลาเลข ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว โดยกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ บริเวณหนองสิลาเลขพบใบเสมาหินทรายแบบทวารวดีขนาดใหญ่ หลายชิ้น ส่วนมากไม่มี ลวดลายและสลักมากกว่า ๑๐ ใบ ปัจจุบันถูกเคลื่อนย้ายไปไว้หน้าที่ว่าการอำเภอพนมไพรและบริเวณ อุโบสถวัดป่าอัมพวัน

บ้านดงสิงห์ อำเภอจังหาร จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า บ้านดงสิงห์เป็นชุมชนแบบคูน้ำคันดินในบริเวณวัดป่าอาศรมสันติวัน ในพื้นที่ชุมชนดังกล่าว พบชิ้นส่วน และเศียรพระพุทธรูปขนาดใหญ่ทำด้วยหินศิลาทราย ปัจจุบันเศียรพระพุทธรูปแสดงอยู่ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

บ้านเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า บ้านเมืองไพร เป็นชุมชนแบบคูน้ำคันดิน บริเวณเนินดินภายในหมู่บ้านพบใบเสมาทำด้วยศิลาแลงปัก ล้อมเป็นวง ใบเสมาบางชิ้นทำด้วยหินทรายมีลวดลายแกะสลักเป็นรูปกสิกรรมที่ฐาน นอกจากนี้ยังพบแม่พิมพ์เครื่องประดับทำจากหินทราย ประกอบด้วย แม่พิมพ์ตุ้มหู กำไล แหวน และเครื่องประดับ อื่น ๆ ซึ่งไม่เคยพบในเขตจังหวัดใด โดยเฉพาะได้พบพระพิมพ์ดินเผาขนาดปรก ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่าง ของศิลปะแบบทวารวดีที่สวยงามยิ่งในภาคอีสาน

๔.๑.๓ โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม^๓

กู่กาสิงห์ ตั้งอยู่อำเภอเกษตรวิสัย จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า กู่กาสิงห์ เป็นปราสาทก่อด้วยอิฐปนหิน ๓ หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศ ตะวันออก ปราสาททั้ง ๓ หลัง ตั้งเรียงกันในแนวทิศเหนือ – ใต้ ปราสาทประธานซึ่งตั้งอยู่ตรงกลาง มีขนาดใหญ่กว่าปราสาทอีก ๒ หลังด้านข้าง และมีมณฑปลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยื่นออกมาด้านหน้า ด้านข้างของกลุ่มปราสาทดังกล่าวมีอาคารก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่ ๒ หลัง เรียกว่า “บรรณาลัย” ปราสาทและอาคารทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลง สี่เหลี่ยมที่มีโคปุระ(ขุมประตู่) อยู่ทั้งสี่ด้าน ทั้งนี้ประตู่ที่เข้าได้จริงเฉพาะด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก นอกเขตกำแพงยังมีคูน้ำ รูปเกือกม้าล้อมรอบอยู่อีกชั้นหนึ่ง แต่ปัจจุบันตื้นเขินไปหมดแล้ว จากการสอบถามพระครูสุถิต

^๓ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด, ๒๕๔๒ หน้า ๘๑-๘๘.

บูรพานุรักษ์ เจ้าอาวาส^๔ ทราบว่า ภายในกุฎกาสิงห์เมื่อก่อนเคยใช้เป็นที่พักพระคณาจารย์ซึ่งเป็น
สัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิโศวณิกาย ปัจจุบันไม่มีศิวลึงค์ คงมีส
ถาปัตยกรรมที่เห็นในปัจจุบัน

ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๔ กรมศิลปากร ได้ทำการบูรณะกุฎกาสิงห์และปรับสภาพภูมิ
ทัศน์โดยรอบ เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวตามโครงการอีสานเขียว ในครั้งนั้นมีการพบ
โบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องประดับทองคำรูปเศียรนาคและใบไม้ทองคำซึ่งใช้ในพิธีกรรม วาง
ศิลาฤกษ์^๕ จากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรม ลวดลายของทับหลังและองค์ประกอบอื่น ๆ
สันนิษฐานว่ากุฎกาสิงห์ได้รับอิทธิพลจากศิลปะขอมแบบบาปวน สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

กุโพนระฆัง ตั้งอยู่อำเภอเกษตรวิสัย จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า
กุโพนระฆังตั้งอยู่ห่างจากกุฎกาสิงห์ไปทางด้านตะวันออกประมาณ ๕๐๐ เมตร การวางผังและเทคนิค
การก่อสร้างของโบราณสถานแห่งนี้ มีลักษณะเฉพาะคือ ปรากฏประธานก่อด้วยศิลาแลง ล้อมรอบด้วย
กำแพงสี่เหลี่ยมซึ่งมีโคปุระหรือประตูเพียงด้านเดียว มีบรรณาลัยตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีสระน้ำ
รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่นอกกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ๑ สระ

กุโพนวิท ตั้งอยู่ อำเภอเกษตรวิสัย จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า
กุโพนวิท ตั้งอยู่ห่างจากกุฎกาสิงห์ทางทิศเหนือประมาณ ๕๐๐ เมตร สภาพโบราณสถานในปัจจุบันเป็น
เนินดินขนาดใหญ่ ปกคลุมด้วยวัชพืชนานาชนิดอยู่ในสภาพปรักหักพัง คงเหลือเฉพาะร่องรอยส่วน
ฐานศิลาแลงให้เห็นเป็นบางส่วนและแท่งหินทรายขนาดใหญ่ ซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ส่วนโบราณวัตถุ
ที่พบและมีความน่าสนใจ ได้แก่ ฐานรูปเคารพขนาดต่าง ๆ ที่สลักจากหินทรายวางทิ้งอยู่บริเวณ
เดียวกัน อนึ่งได้มีการค้นพบประติมากรรมรูปบุรุษ (ทวารบาล) ปัจจุบันนำไปเก็บรักษาไว้ในอาคาร
เก็บโบราณวัตถุกุฎกาสิงห์ ลักษณะผ้านุ่งของประติมากรรมชิ้นนี้เปรียบเทียบกับประติมากรรมศิลปะ
ขอมแบบเกลี้ยงอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นที่น่าเสียดายว่าส่วนเศียรของประติมากรรมถูก
ลักลอบตัดไป

^๔ สัมภาษณ์ พระครูสถิตบูรพานุรักษ์ อายุ ๘๒ ปี วัดบูรพากุฎกาสิงห์ ตำบลกุฎกาสิงห์ อำเภอเกษตร
วิสัย วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙

^๕ สัมภาษณ์ พระสรารุช อานันโท อายุ ๔๐ ปี วัดบูรพากุฎกาสิงห์ ตำบลกุฎกาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย
วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙

กุฎกระโดน ตั้งอยู่ อำเภอเกษตรวิสัย จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า กุฎกระโดน เป็นโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลง^๖ หันหน้าไปทางตะวันออก ลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขยื่นออกมาทางด้านหน้า มีทางเข้าเพียงทางเดียวส่วนด้านทิศอื่น ๆ ทำเป็นประตูหลอก พบทับหลังตกอยู่ในบริเวณโบราณสถานเป็นภาพเล่าเรื่อง ๒ ชั้น ชั้นหนึ่งเป็นภาพบุคคลหลายคน ทางขวาสุดของภาพเป็นภาพวานรมอบสิ่งของกับสตรี สันนิษฐานว่า เป็นภาพในเรื่องรามเกียรติ์ตอน “หนุมาน ถวายแหวน” ส่วนทับหลังอีกชั้นหนึ่งสลักเป็นรูปบุคคลลักษณะคล้ายสตรีอยู่ในซุ้มเรือนแก้วแบกสิ่งของซึ่งอาจเป็นคานหรือคันศรอยู่บนบ่า มีรูปบุคคลขนาดเล็กกว่านั่งแสดงความเคารพอยู่ด้านข้าง ไม่อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นภาพจากวรรณกรรมเรื่องใด เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของทับหลัง โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายของบุคคลแล้วทำให้กำหนดได้ว่า อยู่ในศิลปะขอมแบบบาปวนตอนปลายถึงนครวัดตอนต้น อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๗

กุฎพระโกนา อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า กุฎพระโกนาเป็นปราสาทอิฐ ๓ หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกันเรียงกัน ในแนวทิศเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงศิลาแลงซึ่งมีซุ้มประตูทางเข้าหรือโคปุระประจำอยู่ทั้ง ๔ ทิศ ปัจจุบัน^๗ ตัวโบราณสถานถูกตัดแปลงสภาพไปมาก โดยเฉพาะปราสาทองค์กลางถูกฉาบปูนทับและก่อขึ้นใหม่เป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมีซุ้มพระพุทธรูปประดับอยู่ทั้ง ๔ ทิศ ปราสาททิศเหนือมีการสร้างกุฏิครอบทับแต่ยังคงมีส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมเหลือ ได้แก่ หน้าบันสลักเรื่องรามายณะ ทับหลังเหนือกรอบประตูด้านหน้าสลักเป็นภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ส่วนทับหลังด้านทิศตะวันตกหันลงบนพื้นนอกองค์ปราสาท สลักเป็นภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ ปราสาทองค์ทิศใต้ยังคงเหลือทับหลังติดอยู่ในที่เดิม ๑ ชั้นเหนือกรอบประตูหลอกด้านทิศเหนือ สลักเป็นรูปเทวดานั่งชันเข่าอยู่เหนือหน้าบัน จากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่บนทับหลังและหน้าบันเหล่านี้ จัดอยู่ในศิลปะขอมแบบบาปวน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ร่วมสมัยกับกุฎกาสิงห์ ทั้งนี้กุฎพระโกนาคงมีความสำคัญอย่างยิ่งในอดีต เนื่องจากสร้างเป็นกลุ่มปราสาทขนาดใหญ่

^๖ สัมภาษณ์ นายอนันต์ ดอนจอก อายุ ๕๒ ปี บ้านกุฎกาสิงห์น้อย หมู่ที่ ๓ ตำบลกุฎกาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙

^๗ สัมภาษณ์ นายเลียง เกตุภูงา อายุ ๕๐ ปี บ้านกุฎพระโกนา หมู่ ๑๒ ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙

กูเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า กูเมืองบัว เป็นโบราณสถานตั้งอยู่บนเนินดินก่อด้วยศิลาแลงทั้งหลังหันหน้า ไปทางทิศตะวันออก มีแนวคูน้ำล้อมรอบ บริเวณปราสาทพบทับหลังรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ศิลปะขอมแบบบาปวน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ตกอยู่ ๑ ชั้น จากการสัมภาษณ์กำนันตำบลเมืองบัว ทราบว่าเคยมีประติมากรรมรูปบุรุษและสตรีประดิษฐานอยู่บนฐานประติมากรรมที่ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของปราสาทประธาน ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีความเกี่ยวข้องกับตำนานพื้นบ้านเรื่อง “สังข์ศิลป์ชัย” และยังพบเทวรูปมีเศียรเป็นช้างลำตัวเป็นมนุษย์ ซึ่งคงหมายถึงรูปพระคเณศรวมอยู่ด้วย จากข้อมูลดังกล่าวอาจเป็นไปได้ว่า รูปบุรุษและสตรีที่สูญหาย คงเป็นรูปพระศิวะและนางอุมาซึ่งเป็นต้นวงศ์ (บิดา-มารดา) ของพระคเณศและมักพบร่วมกัน ดังนั้น กูเมืองบัวคงสร้างขึ้นในลัทธิไศวนิกาย ศิลปะขอมแบบบาปวนตามรูปแบบของทับหลังที่ปรากฏ

พระธาตุป่อพันขัน
ตั้งอยู่ วัดธาตุตาเนร
อำเภอสุวรรณภูมิ

พระธาตุป่อพันขัน ตั้งอยู่ วัดธาตุตาเนร บ้านตาเนร ตำบลจำปาขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จากการลงพื้นสำรวจและพบพระครูวิบูลย์เจตยานุรักษ์ เจ้าอาวาส^๔ พบว่า มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมก่อด้วยอิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บนฐานสูง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีทางเข้าด้านหน้าเพียงด้านเดียว อีกสามด้านที่เหลือเป็นประตูหลอก ส่วนชั้นหลังคาหักพังลงเหลือเพียงสองชั้น ส่วนประกอบที่ใช้ประดับตกแต่งตัวอาคารสูญหายไปเกือบทั้งหมด คงเหลือเพียงชิ้นส่วนประติมากรรมไม่กี่ชิ้น และวงกบประตูที่แสดงถึงเทคนิคการเข้าวงกบแบบมีป่า ต่างจากการเลียนแบบเข้าเหลี่ยมที่นิยมทำกันใน

^๔ สัมภาษณ์ พระครูวิบูลย์เจตยานุรักษ์ อายุ ๕๐ ปี วัดธาตุตาเนร ตำบลป่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๙

ระยะต้นเช่น ปราสาทภูมิโพน อำเภอสังขละ จังหวัดสุรินทร์ โบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่สันนิษฐานว่าเดิมคงได้ไปจากโบราณสถานแห่งนี้ ได้แก่ ประติมากรรม “เอกมุขลึงค์” ลักษณะส่วนปลาย (รูปทรวด) สลักเป็นรูปไข่ มีพระพักตร์ของพระศิวะประดับอยู่ทางด้านหน้า ส่วนฐานอันประกอบไปด้วย “วิษณุภาค” และ “พรหมภาค” สลักเป็นแปดเหลี่ยมและสี่เหลี่ยมตามลำดับ เอกมุขลึงค์ชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานทางรูปแบบและลำดับขั้นตอน ของวิวัฒนาการในช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างกลุ่มศิวิลิ่งค์รุ่นเก่าและรุ่นหลังที่สร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ จึงอาจกำหนดอายุไว้ในช่วงต้นของกลุ่มศิวิลิ่งค์รุ่นหลังหรือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เช่นเดียวกับ ลักษณะการเข้าวงกบประตูที่กล่าวถึงข้างต้น และหากศิวิลิ่งค์องค์นี้เคยประดิษฐานอยู่ ณ ที่นี้จริง โดยมีได้เคลื่อนย้ายมาจากโบราณสถานแห่งใด ก็น่าที่จะระบุได้ว่าปราสาทหรือพระธาตุองค์นี้ เดิมสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายซึ่งบูชาพระศิวะเป็นเทพสูงสุดเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอาณาจักรกัมพูชาระยะแรก ๆ ที่ปรากฏในพื้นที่เขตจังหวัดร้อยเอ็ดปัจจุบัน อย่างไรก็ตามได้มีการซ่อมแซมพระธาตุบ่อพันขัน ในชั้นหลังทำให้มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบธาตุมีसानดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ปราสาทกู่ อำเภอธวัชบุรี จากการลงพื้นสำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า ปราสาทกู่สร้างด้วยศิลาแลงทั้งหลังตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกปราสาทประธานมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ล้อมรอบด้วยกำแพงที่มีซุ้มประตูทางเข้าหรือโคปุระอยู่ด้านหน้าเพียงด้านเดียว ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือบรรณาลัยตั้งอยู่อีก ๑ หลัง ภายนอกมีสระน้ำกรุดด้วยศิลาแลงเช่นเดียวกันกับกุโพนระฆัง อำเภอเกษตรวิสัย ปราสาทกู่ได้รับการขุดแต่งบูรณะ โดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้พบทับหลังที่ปราสาทประธานสลักเป็นรูปบุคคลบนหลังช้าง ซึ่งคงหมายถึงพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ นอกจากนั้นบริเวณใกล้เคียงยังพบเสากรอบประตูและ ศิวลึงค์ขนาดใหญ่ที่มีหลักฐานว่าขุดได้จากที่นาใกล้ๆ กัน จึงสันนิษฐานว่าปราสาทกู่เป็นสถาปัตยกรรมแบบบาปวนในลัทธิไศวนิกาย อยุธยาพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

กู๋คันธนาม
ตั้งอยู่ วัดกู๋คันธนาม
อำเภอโพนทราย

กู๋คันธนาม บ้านคันธนาม ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย จากการลงพื้นสำรวจและจากการสัมภาษณ์ พระปลัดรัชกร สุนทรวาที เจ้าอาวาส^๙ พบว่า กู๋คันธนามสร้างด้วยศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปราสาทประธานก่อด้วยอิฐศิลาแลง บรรณาลัย ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน โคปุระและกำแพงแก้วด้านกำแพงที่มีซุ้มประตูทางเข้าหรือโคปุระอยู่ทางด้านหน้าเพียงด้านเดียว นอกกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลง ๑ สระ นอกจากนี้บริเวณโดยรอบ ยังพบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมทั้งที่เป็นหินแลง และหินทรายอยู่บ้าง โดยเฉพาะบริเวณด้านหน้ากู๋เจ้าอาวาสพบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่ทำจากหินทรายสีชมพูอยู่หลายชิ้นและยังพบชิ้นส่วนแท่นฐานรูปเคารพอีกด้วย จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมสันนิษฐานว่า โบราณสถานแห่งนี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

^๙ สัมภาษณ์ พระปลัดรัชกร สุนทรวาที อายุ ๓๔ ปี วัดคันธนาม ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

๔.๑.๔ โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์^{๑๐}

สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ (วัดหนองหมื่นถ่าน) อำเภอบางบาล จากการลงพื้นที่สำรวจ และจากการพบ พระอธิการสมาน สมานิตโต เจ้าอาวาส^{๑๑} พบว่า สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ(วัดหนองหมื่นถ่าน) มีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมือง บริสุทธิประเภทสิมทึบ มีรูปทรงของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ ๕.๓๐ X ๗.๘๐ เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคาเป็นทรงจั่วชั้นเดียว มีลายแกะไม้ที่หน้าบันและส่วนซังผึ้ง(รังผึ้ง) เดิมมุงด้วยไม้แป้นเกล็ด(กระเบื้องทำจากไม้) ต่อมาได้รับการเปลี่ยนเป็นสังกะสี โดยการซ่อมแซมเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๖ และจากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสท่านบอกว่าการดูแลรักษาโบราณสถานแห่งนี้ ให้อยู่ในสภาพเดิมถ้ามีการชำรุดหรือหักพัง มีการบูรณะซ่อมแซมก็จะทำโดยขออนุญาตจากกรมศิลปากรและการซ่อมแซมทางวัดจะหาช่างที่มีฝีมือดีและจะทำให้มีสภาพเหมือนของเดิมมากที่สุด^{๑๒} เพื่อรักษาโบราณสถานแห่งนี้ให้อยู่ชั่วลูกหลานต่อไป

สิมวัดขอนแก่นเหนือ อำเภอมืองร้อยเอ็ด จากการลงพื้นที่สำรวจและจากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์^{๑๓} พบว่า สิมวัดขอนแก่นเหนือ มีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมือง บริสุทธิประเภทสิมทึบ มีรูปทรงของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ ๔.๐๐ X ๘.๐๐ เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคาเป็นทรงจั่วชั้นเดียว มีลายแกะไม้ที่หน้าบันและส่วนซังผึ้ง(รังผึ้ง) เดิมมุงด้วยไม้แป้นเกล็ด(กระเบื้องทำจากไม้) ต่อมาได้รับการเปลี่ยนเป็นสังกะสีโดยการซ่อมแซมใหม่เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๔ สิมวัดบ้านขอนแก่นเหนือ^{๑๔} มีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือสอปแต้มประดับ ด้านนอกวาดเป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ ภาพนรก

^{๑๐} คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า ๘๙-๙๒.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระอธิการสมาน สมานิตโต อายุ ๕๕ ปี ที่อยู่ วัดจักรวาลภูมิพินิจ (วัดหนองหมื่นถ่าน) อำเภอบางบาล วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๙

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายสาคร ศรีเมือง อายุ ๔๙ ปี หนองหมื่นถ่าน อำเภอบางบาล วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๙

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูกันตธรรมภาวิวัฒน์ อายุ ๗๓ ปี วัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอมืองร้อยเอ็ด วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระประทวน ยโสโร อายุ ๓๙ ปี วัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอมืองร้อยเอ็ด วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๙.

สวรรคร์ ภาพเจ้าชายสิทธัตถะปลงพระเกศาออกผนวช มีพระอินทร์นำพระเกศาไปไว้บนเจดีย์จุฬามณี ข้างภาพพระพุทธเจ้ามีอักษรไทยน้อยระบุปีที่สร้าง ตรงกับจุลศักราช ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘) ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๙) มีอายุประมาณ ๑๓๑ ปีมาแล้ว

สิมวัตไตรภูมิคณาจารย์ (วัดบ้านตากแดด) ตำบลหัวโตน อำเภอสวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและพบกับพระครูสุนทรปัญญาพิมล เจ้าอาวาส^{๑๕} พบว่า สิมวัตไตรภูมิคณาจารย์(วัดบ้านตากแดด) มีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมือง บริสุทธิ์ประเภทสิมทีบ มีรูปทรงของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ ๕.๐๐ X ๘.๐๐ เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคาเป็นทรงจั่วชั้นเดียว มีลายแกะไม้ที่หน้าบันและส่วนอั้งผึ้ง(รังผึ้ง) รวมทั้งคันทวยแกะเป็นรูปพญานาคเดิมหลังคามุงด้วยไม้แป้นเกล็ด(กระเบื้องทำจากไม้) ต่อมาได้รับการเปลี่ยนเป็นสังกะสี สิมวัตไตรภูมิคณาจารย์ มีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือธูปแต้มประดับภายในตัวอาคารเป็นภาพพุทธประวัติตอนออกมหาวิเนชกรรมและภาพรามเกียรติ์ ทั้งนี้ในปีงบประมาณ ๒๕๔๑ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะสิมแห่งนี้ โดยเทคนิคใช้ปูนหมัก และแกะลายหน้าบันเสริมที่หายไป ตลอดจนเปลี่ยนหลังคาเป็นไม้แป้นเกล็ดเหมือนเดิม ด้านหลังของสิมนอกตัวอาคารมีพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ศิลปะแบบช่างพื้นเมืองปางมารวิชัย เชื่อกันว่าสร้างในสมัยอยุธยาเป็นพระพุทธรูปที่ชาวบ้านนับถือมาก^{๑๖}

สิมวัตพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) ตำบลช้างเผือก อำเภอสวรรณภูมิ จากการลงพื้นที่สำรวจและพบกับพระสันต์ สังกวโร^{๑๗} พบว่า สิมวัตพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) มีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมืองซึ่งอาจเป็นฝีมือช่างชาวมอญ ขนาดกว้าง ๖.๐๐ X ๙.๐๐ เมตร หลังคาทำเป็นชั้นลดซ้อนกัน ความน่าสนใจของสิมแห่งนี้อยู่ที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือธูปแต้มที่ผนังด้านในอาคารวาดเป็นภาพเรื่องเวสสันดรชาดกและภาพเรื่องนรกภูมิ ตลอดจนลายปูนปั้นที่หน้าบันทั้งสองด้าน ซึ่งปั้นเป็น

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูสุนทรปัญญาพิมล อายุ ๕๖ ปี วัดไตรภูมิคณาจารย์ บ้านตากแดด อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายพันธ์ สุดหนองบัว อายุ ๘๕ ปี ที่อยู่ บ้านตากแดด หมู่ที่ ๒ ตำบลหัวโตน อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระสันต์ สังกวโร อายุ ๕๓ วัดพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) ตำบลช้างเผือก อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๙

รูปครุฑและนาคซึ่งมีลักษณะคล้ายมังกรแบบจีน ปัจจุบัน ทางวัด^{๑๘}และชาวบ้านเปลือยใหญ่มีจิตศรัทธาเป็นเจ้าของสร้างวิหารครอบสิม เพื่อให้เกิดความสวยงามมากยิ่งขึ้น

สิมวัดประตู่ชัย
ตั้งอยู่ วัดประตู่ชัย
อำเภอธวัชบุรี

สิมวัดประตู่ชัย (บ้านคำไฮ) อำเภอธวัชบุรี จากการลงพื้นที่สำรวจและจากเอกสารหลักฐานพบว่า สิมวัดประตู่ชัยมีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมือง บริสุทธิประภทสิมทึบ มีรูปทรงของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ ๓.๐๐ X ๘.๐๐ เมตร หลังคาเป็นจั่วชั้นเดียว เดิมมุงด้วยไม้แป้นเกล็ด (กระเบื้องทำจากไม้) ต่อมาได้รับการเปลี่ยนเป็นสังกะสี โดยการซ่อมแซมในชั้นหลัง สิมวัดประตู่ชัย มีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังหรืออุปแต้มประดับภายในตัวอาคารเป็นภาพพระพุทธเจ้าอยู่ภายในตัวอาคาร และภาพทศชาติเรื่องเวสสันดรชาดก อยู่ด้านนอกตัวอาคาร ทั้งนี้สิมแห่งนี้ได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากรปีงบประมาณ ๒๕๔๓ จากการศึกษาประวัติทำให้ทราบว่า สิมวัดประตู่ชัยสร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๔๑ อายุประมาณ ๑๐๑ ปีมาแล้ว

สิมวัดบ้านศรีฐาน บ้านหนาด ตำบลเทอดไทย อำเภอทุ่งเขาหลวง จากการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์ผู้รู้^{๑๙}มีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมืองบริสุทธิ ประภทสิมทึบ มีรูปทรงของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ ๔.๖๐ X ๖.๔๐ เมตร หลังคาเป็นจั่วเป็นจั่วซ้อนลดหลั่นกัน สันนิษฐาน

^{๑๘} สัมภาษณ์พระอธิการเสาร์ สุจิตโต อายุ ๗๐ ปี เจ้าอาวาสวัดพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่)

ตำบลช้างเผือก อำเภอสุวรรณภูมิ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๙

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาอนุสรณ์ ปกสโร อายุ ๘๘ ปี ที่ วัดท่าสะแบง อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

ว่า เดิมคงมุงด้วยไม้แป้นเกล็ด ต่อมาถูกเปลี่ยนเป็นสังกะสี โดยการซ่อมแซมในชั้นหลัง สิมวัดศรีฐานมีความโดดเด่นอยู่ที่ลายแกะไม้บริเวณหน้าบันเป็นรูปดาวเนว (ดวงอาทิตย์) และลายแกะส่วนของยั้งผึ้ง ซึ่งแกะเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้าง ครุฑขุดนาคร และนิทานพื้นบ้าน ตลอดจนลายคันทวยรูปพญานาค ทั้งนี้ถือเป็นลายแกะสลักไม้ที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๒ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี จังหวัดร้อยเอ็ด

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกจากแหล่งโบราณคดี ๔ สมัยๆ ละ ๓ แห่ง รวมเป็น ๑๒ แห่ง มีรายละเอียด ในการวิจัย ดังนี้

๑) แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประกอบด้วย (๑) แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย (๒) แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอหนองฮี (๓) แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด

๒) โบราณสถานสมัยทวารวดี ประกอบด้วย (๑) คูเมืองร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด (๒) บ้านเมืองไพร ตำบลเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ (๓) เจดีย์เมืองหงส์ ตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน

๓) โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ประกอบด้วย (๑) กู่พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ (๒) กู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย (๓) ปรากฏ์กู่ตำบลมะอี อำเภอธวัชบุรี

๔) โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย (๑) สิมวัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด (๒) สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ ตำบลหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ (๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ ตำบลหัวโตน อำเภอสุวรรณภูมิ

ในประเด็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งการวิจัย ออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม ด้านบุคลากร ด้านวัสดุและงบประมาณ และด้านการให้ความร่วมมือดูแลรักษา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๒.๑ ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม

ในด้านสถานที่และสภาพแวดล้อมนั้น กู่พระโกนา ตั้งอยู่ในบริเวณวัดกู่พระโกนา ดังนั้น แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการด้านสถานที่โดยอ้อม จุดเด่นหรือสัญลักษณ์ของกู่พระโกนาที่ดึงดูดใจให้คนไปท่องเที่ยวคือมีลิงอาศัยอยู่บริเวณทางเข้ากู่เป็นจำนวนมาก คนที่ต้องการดูลิงหรือให้อาหารลิงก็จะเดินทางไปท่องเที่ยว และปัจจุบันมีสวนสัตว์ขนาดเล็กอยู่บริเวณหน้าวัดด้วย นอกจากนี้จะได้ดูลิงแล้วยังได้ดูสัตว์อื่น ๆ อีกด้วย เช่น กวาง นก เป็นต้น และบริเวณใกล้ ๆ ก็มีร้านอาหารลักษณะร้านอาหารริมทางไว้บริการแก่คนที่ไปเที่ยวด้วย กู่พระโกนามีลักษณะเหมือนกับโบราณสถานอื่น ๆ คือขาดการพัฒนาสถานที่เชิงภูมิทัศน์ ในอดีตมีการบูรณะปรารงค์มาแล้ว คือปรารงค์ด้านทิศเหนือได้มีการสร้างศาลาครอบปรารงค์ไว้ ศิลปะที่นักท่องเที่ยวหรือผู้ศึกษาไปชมคือนารายณ์บรรทมศิลป์ ซึ่งเป็นศิลปะของศาสนาพราหมณ์ ปัจจุบันพระสงฆ์มีส่วนร่วมจัดการในลักษณะดูแลเท่านั้นเอง, สิมวัดไตรภูมิ ตั้งอยู่ใกล้ ๆ บริเวณหอไตรกลางน้ำ ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ด้านข้างสิมมีเจดีย์เล็ก ๆ ล้อมด้วยเสา ๓ ต้น ซึ่งไม่มีใครบอกความหมายได้ แต่สันนิษฐานว่าเป็นที่มาของชื่อวัดไตรภูมิคุณาจารย์ (ไตร = ๓) หน้าบรรณมีศิลปะลวดลายที่งดงาม มีจิตรกรรมเกี่ยวกับบรมเกียรตี พุทธประวัติ และสินไซ เคยได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑

นอกจากนี้ยังมีโบราณวัตถุทางศาสนาอย่างอื่น ธรรมาสันโบราณ โสงสรงน้ำโบราณ ที่ทางวัดได้เก็บรักษาไว้ โบราณสถานของวัดที่ได้รับการบูรณะคือหอไตรกลางน้ำคือมีการต่อเสาปูนกับเสาไม้เพื่อไม่ให้ผุพังจากการแช่น้ำเป็นเวลานาน มีการสร้างกำแพงกั้นบริเวณหอไตร และเคยมีการเปลี่ยนผ้าห่อพระไตรปิฎกใบลานใหม่^{๒๐} จัดว่าเป็นโบราณสถานแห่งหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ดที่ได้รับการปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงาม ส่วนโบราณคดีเมืองไพรเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว นักโบราณคดีในฐานะแหล่งเครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งอยู่กับหลุมฝังศพโบราณ สันนิษฐานว่ามีการนำเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้มาเพื่อให้ผู้ตายได้นำไปใช้ในโลกหน้าตามความเชื่อ เนื่องจากการดูแลรักษาต้องทำด้วยความระมัดระวังเพื่อไม่ให้ภาชนะดินแตก นักโบราณคดีจึงได้ปิดปากหลุมโบราณคดีเพื่อที่รักษาให้อยู่ในสภาพเดิม ภาชนะดินจำนวนหนึ่งถูกนำไปจัดแสดงที่ศูนย์เรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว เทศบาลตำบลเมืองบัว ในส่วนของเมืองบัวนี้พระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทในการดูแลรักษาเหมือนกู่พระโกนาและสิมวัดไตรภูมิคุณาจารย์ ส่วนโบราณคดีบ้านสีแก้ว มีลักษณะเป็นเนินดินค่อนข้างกลม มีสภาพ เป็นลูกระนาดจนถึงลอนลูกคลื่น พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูศุภจริยาภิวัฒน์, อายุ ๕๑ ปี วัดไตรภูมิคุณาจารย์ บ้านผือฮี ตำบลดงแดง อำเภोजตุรพักตรพิมาน, วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙.

ทั้งแบบมีลวดลายและไม่มีลวดลายเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบโครงกระดูกฝังรวมกับเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะสำริด

๔.๒.๒ ด้านบุคลากร

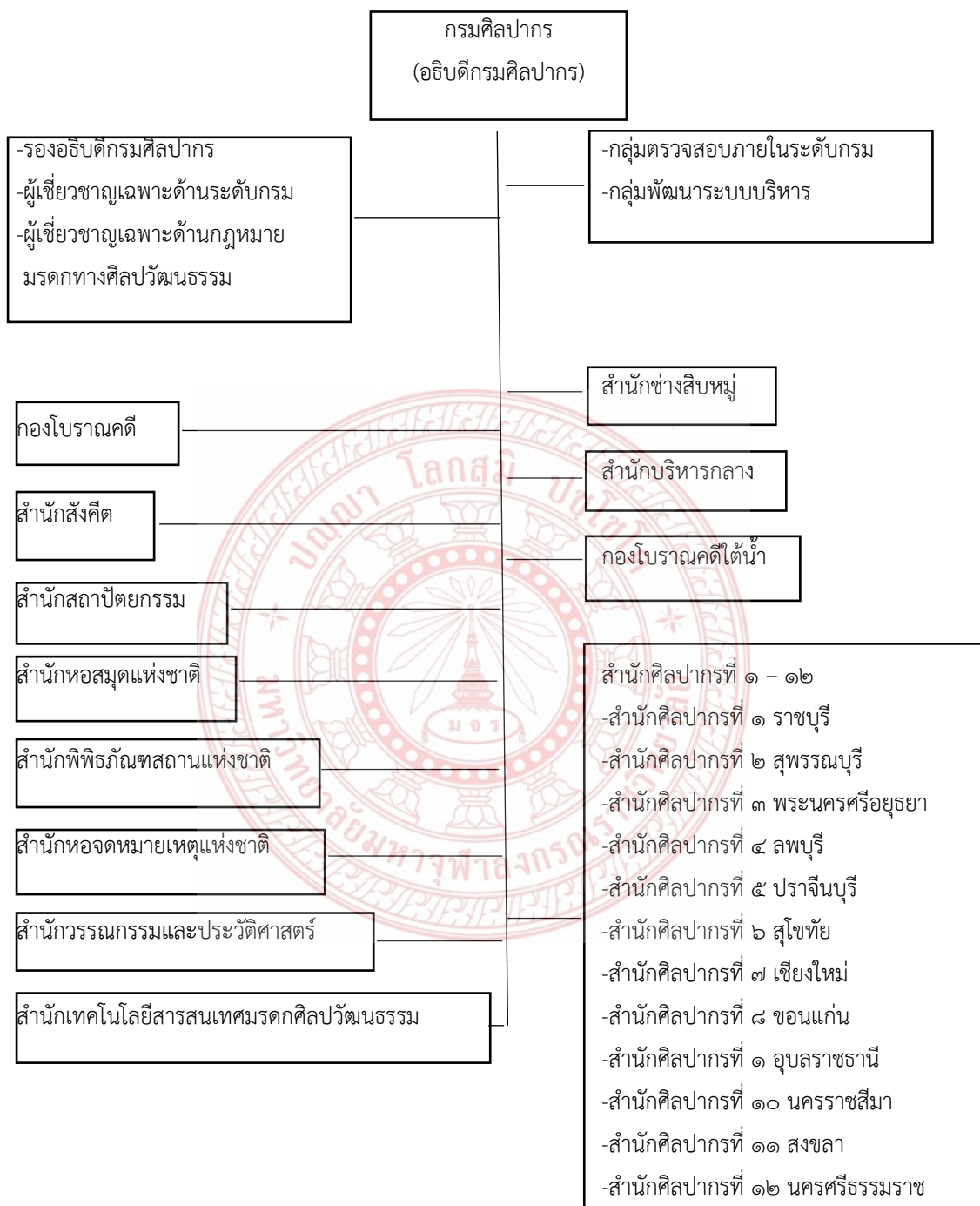
เมื่อพูดถึงจำนวนบุคลากรของกรมศิลปากรที่ดูแลโบราณสถาน/โบราณคดี เมื่อเทียบกับจำนวนโบราณสถาน/โบราณคดีทั่วประเทศถือว่ามีจำนวนน้อยมาก ปัจจุบันส่วนราชการกรมศิลปากรดังต่อไปนี้^{๒๑}

การบริหารองค์กร/หน่วยงานของกรมศิลปากร ประกอบด้วยผู้บริหารสูงสุดคือ อธิบดีกรมศิลปากร รองอธิบดี ผู้เชี่ยวชาญ กลุ่มตรวจสอบ สำนักภายในในสังกัด และสำนักศิลปากรที่แบ่งตามเขต ๑๒ สำนัก ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจการบริหารไปในส่วนภูมิภาค ซึ่งสำนักเหล่านี้เองได้มีบทบาทสำคัญในการบริหารหรืออนุรักษ์โบราณคดีที่มีกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย โครงสร้างการบริหารองค์กรแสดงเป็นแผนภูมิภาพได้ ดังนี้

^{๒๑} การแบ่งส่วนตามกฎกระทรวงแบ่งราชการ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ.

โครงสร้างการบริหารองค์กรแสดงเป็นแผนภูมิภาพได้ ดังนี้

ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงพระสงฆ์และชาวบ้านในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์โบราณสถาน สถานที่วิจัยที่เลือกศึกษาทั้งหมด ได้แก่ บ้านเมืองบัว บ่อพันขัน พระธาตุสี่แก้ว คูเมืองร้อยเอ็ด บ้านเมืองไพร เจดีย์เมืองหงส์ กู่พระโกนา กู่กาสิงห์ ปรากฏ์กู๋ สิมวัดขอนแก่นเหนือ สิมวัด

จักรวาลภูมิพินิจ และสิมวัดไตรภูมิ ที่ตั้งอยู่ภายในวัด ได้แก่ บ่อพันขัน (วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ) พระธาตุสี่แก้ว กู่พระโกนา กู่พระกาสิงห์ ปรากฏกู่ สิมวัดขอนแก่นเหนือ สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ และ สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ นอกนั้นตั้งอยู่ในเขตชุมชน พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถาน เหล่านี้เฉพาะที่ตั้งอยู่ในวัดตนเท่านั้น และเป็นอนุรักษ์แบบจิตอาสา ไม่มีค่าตอบแทน ส่วนที่ตั้งอยู่ในชุมชน ชาวบ้านแทบไม่ได้ดูแลเลย หากจะมีการดูแลรักษาบ้างก็เฉพาะที่มีพิพิธภัณฑสถานและส่วนหนึ่ง เป็นการดูแลแบบจิตอาสา

๔.๒.๓ ด้านวัสดุและงบประมาณ

สำนักนายกรัฐมนตรียเป็นผู้กำหนดระเบียบงานพัสดุ ในการดำเนินการหน่วยงานของรัฐ นั้น ๆ มีส่วนงานพัสดุของตนและดำเนินการตามระเบียบพัสดุของสำนักนายกรัฐมนตรี หลักการปฏิบัติ โดยภาพรวมคือการจัดซื้อ-จัดหา ควบคุมและจำหน่ายพัสดุ กระบวนการทำงานเกี่ยวกับพัสดุ ประกอบด้วย การจัดทำแผนปฏิบัติการการจัดซื้อ-จัดจ้างประจำปี ดำเนินการจัดหา-จัดซื้อ จัดจ้าง จัดทำบัญชีและทะเบียนคุมพัสดุ ซ่อมบำรุงให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน จัดเก็บพัสดुकงคลัง บริการในการเบิกใช้ ควบคุมการรับ-จ่ายพัสดุ ตรวจสอบ และจำหน่ายพัสดุชำรุด จากการศึกษา พบว่า สำนักโบราณคดีมีรูปแบบการทำงานที่ค่อนข้างแตกต่างจากหน่วยงานอื่น ๆ พอสมควร คือมีหน้าที่ดูแลโบราณคดีตามเขตรับผิดชอบของตน^{๒๒} วัสดุสำนักงาน ที่ต้องใช้สอยก็เบิกจ่ายตามระเบียบของงานพัสดุ แต่พัสดุที่มุ่งศึกษาในงานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับ การซ่อมแซมโบราณคดีเท่านั้น ซึ่งในส่วนนี้ สำนักโบราณคดีไม่ได้มีเตรียมไว้ก่อน แต่เมื่อมีการซ่อมแซมจึงมีการใช้งบประมาณจัดซื้อตามรายการที่ซ่อม การจัดซื้อวัสดุด้วยงบประมาณแผ่นดินพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม เพราะเป็นหน้าที่ของสำนักศิลปากร แต่การจัดซื้อหรือจัดหาวัสดุด้วยเงินบริจาคพระสงฆ์สามารถ มีส่วนร่วมได้ในฐานะผู้หาเงินบริจาคซื้อวัสดุ แต่ไม่ได้เป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เพราะการกำหนดและการออกแบบพัสดุต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากร^{๒๓} เนื่องจากเป็นผู้รู้เรื่องสถาปัตยกรรมหรือศิลปะที่เหมาะสมกับโบราณคดีนั้น ๆ ดีที่สุด

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางปริญา สุขใหญ่ อายุ ๔๓ ปี ที่อยู่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๙.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางสาวโนชา ทับทิม อายุ ๔๑ ปี ที่อยู่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๙.

การจัดการโบราณคดีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันให้เป็นไปตามระเบียบหรือพระราชบัญญัติ การอนุรักษ์โบราณคดี เช่น เมื่อมีโบราณคดีแห่งหนึ่งแห่งหนึ่งชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหาย เบื้องต้น ผู้ดูแล เช่น พระสงฆ์จะต้องแจ้งสำนักโบราณคดีในเขตนั้น ๆ ต่อจากนั้นสำนักศิลปากรก็จะแต่งตั้ง คณะทำงานออกมาตรวจสอบสภาพโบราณคดี เมื่อได้ข้อสรุปแล้วจึงนำเสนอต่อสำนักและประชุม เพื่อหาข้อสรุปว่าจะดำเนินการอย่างไรต่อไป หากได้ข้อสรุปว่า ให้ดำเนินการซ่อมแซม ลำดับต่อไปคือ แต่งตั้งคณะกรรมการบูรณะปฏิสังขรณ์ และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการซ่อมแซม^{๒๔} ซึ่งการจัดซื้อวัสดุซ่อมแซมและการซ่อมแซมต้องทำตามที่สำนักโบราณคดีกำหนดให้ เมื่อซ่อมแซมเสร็จแล้ว สำนักศิลปากรก็ต้องรายงานผลการดำเนินงานต่อกรมศิลปากร เพื่อให้กรมศิลปากรจัดทำรายงาน แผนปฏิบัติการประจำปีต่อไป พระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการจัดหาวัสดุซ่อมแซมโบราณคดีก็เฉพาะ ในกรณีที่พระสงฆ์และชาวบ้านเสนอเป็นผู้ซ่อมแซมเองโดยการกำกับของกรมศิลปากร มีบางแห่งที่มีการบูรณะซ่อมแซมซึ่งโดยมากเป็นสิมโบราณ คือ ๑) สิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจ ช่อมแซมหลังคาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ๒) สิมวัดขอนแก่นเหนือ ช่อมแซมหลังคา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ ช่อมแซมหลังคาและหน้าบัน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ๔) โบราณสถานเมืองบัวได้รับการขุดค้นสำรวจโดย สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๘ อุบลราชธานี เมื่อปี ๒๕๔๑ ปัจจุบัน สำนักศิลปากรที่ ๑๐ จังหวัดร้อยเอ็ด สังกัดกรมศิลปากร มีแผนพัฒนา ที่จะทำการขุดค้นหลุมฝังศพโบราณ แห่งนี้ขึ้นมาจัดแสดงอีกครั้งในพื้นที่ของเทศบาลตำบลเมืองบัว เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านโบราณคดี ในดินแดนทุ่งกุลาร้องไห้ และเป็นศูนย์กลางแห่งอาเซียนโบราณ

สำหรับการมีส่วนร่วมในการซ่อมแซมสถาปัตยกรรมพระสงฆ์และชาวบ้านมีส่วนร่วม ในระดับการแสดงความคิดเห็นเท่านั้น ไม่ได้มีส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการหรือดำเนินการ เพราะกรมศิลปากรให้ช่างของกรมศิลปากรเป็นผู้ซ่อมแซมสถาปัตยกรรม แต่พระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการปรับสภาพสิ่งแวดล้อมหรือภูมิทัศน์มากกว่า ซึ่งต้องขออนุญาตจากกรมศิลปากรก่อนเหมือนกัน และทำได้เมื่อได้รับอนุญาต ส่วนงบประมาณ หมายถึง เงินดำเนินการในการทำบำรุงดูแลรักษา ตลอดทั้ง การจัดการด้านงบประมาณของแหล่งโบราณคดี กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยกำหนดประเด็นศึกษาไว้ ๒ ประเด็น คือแหล่งที่มาของงบประมาณ และการจัดสรรงบประมาณ ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกต

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาสมัคร์ สิริจน.โท อายุ ๘๑ ปี, วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด, วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙

และการสัมภาษณ์พระสงฆ์และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีให้ข้อมูลตรงกันว่า การมีส่วนร่วมด้านงบประมาณนั้น แหล่งที่มาของงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินการกิจกรรมของแหล่งโบราณคดี ที่ตั้งอยู่ในวัดส่วนใหญ่มาจากศรัทธาของประชาชน ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงที่ถือเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ รองลงมาได้จากงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐที่กำกับดูแล คือกรมศิลปากร องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล จากเอกสารข้อมูล การสังเกต และจากการลงพื้นที่พบว่า ^{๒๕}ปราสาทแก้ว วัดศรีรัตนาราม ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี เป็นแหล่งโบราณคดีที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนในการซ่อมแซมบูรณะจากกรมศิลปากร ได้ดำเนินการจนแล้วเสร็จ มีประวัติความเป็นมา ดังนี้ ปราสาทแก้ว เป็นปราสาทขอมที่ตั้ง วัดศรีรัตนาราม บ้านยางกู่ ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี เป็นปราสาทแก้วสร้างด้วยศิลาแลง ทั้งหลังตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกปราสาทประธานมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ล้อมรอบด้วยกำแพง ที่มีซุ้มประตูทางเข้าหรือโคปุระอยู่ด้านหน้าเพียงด้านเดียว ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือบรรณาลัยตั้งอยู่อีก ๑ หลัง ภายนอกมีสระน้ำกรุดด้วยศิลาแลง เช่นเดียวกันกับกู่ โพนระฆัง อำเภอเกษตรวิสัย ปราสาทแก้วได้รับการขุดแต่งบูรณะ โดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้พบทับหลังที่ปราสาทประธานสลักเป็นรูปบุคคลบนหลังช้าง ซึ่งคงหมายถึงพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ นอกจากนั้นบริเวณใกล้เคียงยังพบเสากรอบประตูและศิวลิ่งค์ขนาดใหญ่ที่มีหลักฐานว่าขุดได้จากที่นาใกล้ๆ กัน จึงสันนิษฐานว่าปราสาทแก้วเป็นสถาปัตยกรรมแบบบาปวนในลัทธิไศวนิกาย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ รูปแบบอาคารอโรคยาศาล สร้างสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนปราสาทแก้วเป็นโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๑๗๒ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๓๘

ในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น คูเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด เป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดร้อยเอ็ด ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา คูเมืองร้อยเอ็ด ถือได้ว่า เป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เมืองร้อยเอ็ดเคยเป็นเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีมาก่อน ทั้งนี้ด้านในของคูเมือง ทำเป็นคันดินสูงในลักษณะกำแพงเมือง คูเมืองร้อยเอ็ดจากเอกสารหลักฐาน การสังเกต และจากการลงพื้นที่จริงพบว่า คูเมืองร้อยเอ็ด ถูกทำลายไปมาก เนื่องจากประชาชนคนจนไม่มีที่อยู่ได้บุกรุกเข้าไปทำบ้านเรือนอยู่อาศัยบริเวณคูเมือง สร้างเป็นบ้านเรือนถาวร สร้างโรงเรียน สร้างถนนรอบเมือง ปัจจุบันคูเมืองที่ยังเหลือสมบูรณ์ ไม่ได้ถูกทำลายบุกรุกเข้าไปอยู่อาศัยของชาวบ้าน คือ คูเมืองด้านทิศตะวันออกเมืองร้อยเอ็ด (ด้านวัดบูรพาภิราม

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระอธิการมิ่ง ฐานวโร อายุ ๗๘, วัดศรีรัตนาราม บ้านยางกู่ ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี, วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๙

อำเภอเมืองร้อยเอ็ด) นอกนั้นถูกทำลายบุกรุกเข้าไปอยู่อาศัยและสร้างถนนรอบเมือง ปัจจุบัน คูเมืองร้อยเอ็ดด้านอื่น ๆ ได้รับการบูรณะขึ้นมาใหม่โดยเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดและกรมศิลปากร โดยได้ปรับแต่งคูเมืองส่วนที่ขาดหายไปให้เป็นคูเมืองแบบบูรณาการ โดยการทำเป็นสวนย่อมปรับเป็นสถานที่ออกกำลังกาย ทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เมื่อพูดถึงคูเมืองร้อยเอ็ดด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ (ด้านวัดบูรพาภิราม) นั้น มีแนวยาวเป็นกำแพงดินและกำแพงสระน้ำใหญ่ให้กับวัดบูรพาภิรามเป็นอย่างดี ทำให้วัดมีทัศนียภาพที่สวยงามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดบูรพาภิรามแห่งนี้ เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่นามว่า “พระพุทธรัตนมงคลมุนี” เป็นพุทธรูปสำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อมองจากด้านคูเมืองกับพระพุทธรูปองค์ใหญ่มีทัศนียภาพที่สวยงามลงตัว ทางวัดได้มีส่วนในการดูแลรักษาร่วมกับชุมชน โดยได้แนะนำประชาชนให้เห็นคุณค่าของคูเมืองในฐานะเป็นแหล่งโบราณสถานที่สำคัญ ของจังหวัดและของชาติแห่งหนึ่ง แนะนำไม่ให้ทำลาย ไม่ให้ทิ้งขยะ ให้รู้จักหวงแหนรักษา ให้ช่วยกันทำความสะอาด ให้เป็นมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมแก่นุชนรุ่นหลังต่อไป^{๒๖}

๔.๒.๔ ด้านการให้ความร่วมมือดูแลรักษา

การมีส่วนร่วมมีข้อดีคือทุกส่วนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นหรืออาจรวมทั้งได้ร่วมลงมือปฏิบัติร่วมกันด้วย โบราณสถานที่เลือกศึกษาในด้านการให้ความร่วมมือกัน ได้แก่ บ่อพันขัน และพระธาตุสี่แก้ว โดยบ่อพันขันเป็นแหล่งหินตัดขนาดใหญ่ มีบ่อน้ำจืดขนาดเล็กเท่าครกกระเบื้องซึ่งมีน้ำขังอยู่ตลอด เมื่อมีใครตักน้ำออก ก็จะมีไหลออกมาอีกเรื่อย ๆ เท่าระดับน้ำ ไม่มีล้นบ่อ บ่อพันขันตั้งอยู่ท่ามกลางน้ำเค็ม เพราะบริเวณดังกล่าวนี้มีการทำนาเกลือกัน บ่อพันขันนับว่าตั้งอยู่ในสถานที่กันดารพอสมควร การเดินทางค่อนข้างลำบาก แต่เพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าอัศจรรย์ จึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวชมอยู่ตลอด บ่อพันขันเริ่มมีการพัฒนาโดยพระปลัดอำพร กุสลจิตโต อดีตเจ้าอาวาส พร้อมด้วยชาวบ้านดงเย็น บ้านเด่นราษฎร์และบ้านใกล้เคียง ได้เข้าพัฒนาพื้นที่และเสนอโครงการต่อสภาตำบลเด่นราษฎร์อนุมัติเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โครงการดังกล่าวได้รับความอุปถัมภ์จากพระครูโสภณวิริยคุณ เจ้าอาวาสวัดอัมพวัน กรุงเทพมหานคร ประธานศูนย์รวมสงฆ์ชาวอีสาน ๑๙ จังหวัด ในสมัยนั้น วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๐ เนื้อที่

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระสุขุมวาทเวที (สถาพร) อายุ ๗๕, วัดบูรพาภิราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด, วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙

ของวัด ประมาณ ๑๖ ไร่ ๗๔ ตารางวา^{๒๗} นอกนั้นเป็นพื้นที่ของบ่อพันขัน ปัจจุบัน (๒๕๕๙) วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณนั้น มี พระใบฎีกาสมักร สิริจันโท เป็นเจ้าอาวาส ได้รับงบประมาณการบริหารจังหวัดบูรณาการ ต่อมาในปี ๒๕๔๗ ได้รับสนับสนุนพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยงบประมาณลงทุน ๗๐๐,๐๐๐ บาท โดยกรมทางหลวงดำเนินการกั้นเขตพื้นที่และกรมชลประทานสูบน้ำออกจากพื้นที่ ที่น้ำท่วม นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการฝีมือและสร้างอาชีพให้ราษฎรในพื้นที่ให้มีรายได้เลี้ยง ครอบครัว ขณะเดียวกันก็ได้ผลักดันให้เป็นศูนย์เรียนรู้ทุ่งกุลาลาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสภาพการดูแลรักษาวัดและบ่อพันขันในปัจจุบันก็ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การบริหารส่วนตำบลเด่นราษฎร์และชาวบ้านเด่นราษฎร์และบ้านใกล้เคียงให้ความร่วมมือช่วยกันดูแลรักษา^{๒๘}

ตารางที่ ๑ แสดงการจัดการแหล่งโบราณคดี

โบราณคดี	ด้านสถานที่	ด้านบุคลากร	ด้านวัสดุและงบประมาณ	ด้านการให้ความร่วมมือ
คูพระโกนา	-เป็นศิลปะแบบพราหมณ์ คือ นารายณ์บรรทมศิลป์ -เป็นแหล่งให้อาหารลิงบริเวณหน้า คู	เจ้าหน้าที่กรม ศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	ปราสาทด้านทิศเหนือได้มี การสร้างศาลาครอบ ปราสาทไว้	กรมศิลปากร ร่วมกับ พระสงฆ์และ ชุมชน
สิมวัดไตรภูมิ	มีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมือง บริสุทธิ์ประเภทสิมทึบ หลังคาเป็น ทรงจั่วชั้นเดียว มีลายแกะไม้ที่ หน้าบันและส่วนฮ้างฝั่ง (รังผึ้ง) รวมทั้งคันทวยแกะเป็นรูป พญานาค มีจิตรกรรมฝาผนัง เกี่ยวกับรามเกียรติ์ พุทธประวัติ และสินไซ	เจ้าหน้าที่กรม ศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	ได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๑	กรมศิลปากร ร่วมกับ พระสงฆ์และ ชุมชน
บ้านเมืองไพร	ขุดพบเงินฮาง เงินสตางค์แดง เงิน ครึ่งสตางค์ เงินข้างสามหัว เงิน	เจ้าหน้าที่กรม ศิลปากร พระสงฆ์	พิพิธภัณฑ์พระเครื่องที่ วัดป่าประชานุกุล	กรมศิลปากร ร่วมกับชุมชน

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาสมักร สิริจันโท อายุ ๘๑ ปี วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอนองฮี วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๙

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายบุญมี แสนพล อายุ ๔๙ ปี บ้านเด่นราษฎร์ ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอนองฮี วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๙

	เฟื้อง และพระนาครเมืองไพร	และชาวบ้าน		
เจดีย์เมืองหงส์	ขุดพบพระพุทธรูปสำริด และลูกแก้วน้ำข้าวภายในเจดีย์	เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	ปัจจุบันพระพุทธรูปสำริดถูกนำมาประดิษฐานที่พิพิธภัณฑสถานจังหวัดร้อยเอ็ด	กรมศิลปากร ร่วมกับชุมชน
กุ๋กาสิงห์	โบราณสถานเป็นปรางค์ ๓ องค์ ตั้งอยู่บนศิลาแลงเดียวกัน เป็นศิลปะแบบเขมร มีโบราณวัตถุที่สำคัญคือ ศิวลึงค์ นารายณ์บรรทมศิลป์ และพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ	เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๘ อุบลราชธานี กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะให้เห็นสภาพชัดเจนสวยงาม เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในภาคอีสาน	กรมศิลปากร ร่วมกับพระสงฆ์และชุมชน
สิมวัดจักรวาลภูมิพินิง	เป็นสิมแบบพื้นเมือง บริสุทธิ์ประเภทสิมทึบ หลังคาเป็นทรงจั่วชั้นเดียว มีลายแกะไม้ที่หน้าบันและส่วนฮ้างผึ้ง(รังผึ้ง) มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติ และสินไซ	เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	ซ่อมแซมหลังคาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖	กรมศิลปากร ร่วมกับพระสงฆ์และชุมชน
สิมวัดขอนแก่นเหนือ	มีลักษณะเป็นสิมแบบพื้นเมือง บริสุทธิ์ประเภทสิมทึบ หลังคาเป็นทรงจั่วชั้นเดียว มีลายแกะไม้ที่หน้าบันและส่วนฮ้างผึ้ง (รังผึ้ง) มีจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวพุทธประวัติและนรก สวรรค์	เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	ได้รับการบูรณะเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๔	กรมศิลปากร ร่วมกับพระสงฆ์และชุมชน
บ้านเมืองบัว	หลุมฝังศพโบราณภาชนะดินเผา ทรงกลมขนาดใหญ่ ภายในบรรจุกระดูกมนุษย์ ลูกหินปัด กำไรดินเผา	เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	เครื่องปั้นดินเผาส่วนหนึ่งถูกนำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานโบราณคดี บ้านเมืองบัว เทศบาลตำบลเมืองบัว	กรมศิลปากร ร่วมกับชุมชน
คูเมืองร้อยเอ็ด	เป็นคูดินด้านนอกเป็นสระน้ำเหมือนมีกำแพงสองชั้น คือชั้นที่หนึ่งเป็นสระน้ำ ชั้นที่สองเป็นคู	เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	ได้รับการพัฒนาให้เป็นสวนสาธารณะ เพื่อเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของ	กรมศิลปากร ร่วมกับชุมชน

	เมือง		ชุมชนโดยกรมศิลปากร และเทศบาลเมือง ร้อยเอ็ด	
ปราสาท	สร้างด้วยศิลาแลงทั้งหลัง ล้อมรอบด้วยกำแพงที่มีซุ้มประตู ทางเข้าหรือโคปุระอยู่ด้านหน้า เพียงด้านเดียว ที่มุมด้านทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ ภายนอกมีสระ น้ำกรุดด้วยศิลาแลง ได้พบทับหลังที่ ปราสาทประธานสลักเป็นรูปพระ อินทร์ทรงช้างเอราวัณ นอกจากนี้ ยังพบเสากรอบประตู และศิวลึงค์ ขนาดใหญ่ในบริเวณใกล้เคียง	เจ้าหน้าที่กรม ศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	ได้รับการขุดแต่งบูรณะ โดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔	กรมศิลปากร ร่วมกับ พระสงฆ์และ ชุมชน
บ่อพันขัน	เป็นบ่อน้ำจืดขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ บนลานหินตัด มีน้ำขังตลอดปี ตัก ออกก็ไหลออกอีก รอบ ๆ บ่อพัน ขันเป็นบ่อน้ำเค็ม มีการทำนา เกลือสินเธาว์	เจ้าหน้าที่กรม ศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน	พระสงฆ์ ชาวบ้าน และ หน่วยงานราชการได้ สร้างวัดเกาะบ่อพันขัน รัตนโสภณ ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๐ โดยได้รับ งบประมาณการบริหาร จังหวัดบูรณาการ ต่อมา ได้สนับสนุนพัฒนาให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมปี พ.ศ.๒๕๔๗ ด้วยงบประมาณลงทุน ๗๐๐,๐๐๐ บาท โดย กรมทางหลวง ดำเนินการกั้นเขตพื้นที่ และกรมชลประทานสูบน้ำ ออกจากพื้นที่ที่น้ำ ท่วมบ่อพันขัน นอกจากนี้ยังมีการ ส่งเสริมการฝีมือและ สร้างอาชีพให้ราษฎรใน พื้นที่ให้มีรายได้ และ ส่งเสริมให้เป็นศูนย์	กรมศิลปากร ร่วมกับ พระสงฆ์ ชุมชน และ ส่วนงาน ราชการที่ เกี่ยวข้อง

			เรียนรู้ทุ่งกุลารัษฎาในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	
บ้านสีแก้ว	โบราณคดีบ้านสีแก้ว มีลักษณะ เป็นเนินดินค่อนข้างกลม มีสภาพ เป็นลูกระนาดจนถึงลอนลูกคลื่น พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบทั้ง แบบมีลวดลายและไม่มีลวดลาย เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบ โครงกระดูกฝังร่วมกับเครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะสำริด	เจ้าหน้าที่กรม ศิลปากร พระสงฆ์ และชาวบ้าน		กรมศิลปากร ร่วมกับ พระสงฆ์และ ชุมชน

๔.๓ วิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดี

๔.๓.๑ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม

ปู่พระโกนา สิมวัดไตรภูมิ สิมวัดขอนแก่นเหนือ และโบราณคดีบ้านเมืองไพร ขาดการ
ปรับสภาพภูมิทัศน์ ดังนั้นจึงมีภูมิทัศน์ที่ไม่สวยงาม ไม่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว หากมีการปรับสภาพภูมิ
ทัศน์ให้สวยงาม อย่างน้อยนักท่องเที่ยวก็มักถ่ายรูปกับวิวที่สวยงาม มีคนอยากไปเที่ยวชมมากขึ้น^{๒๙}
สร้างรายได้ให้กับชุมชน เป็นการได้เพิ่มมูลค่าโบราณสถาน/โบราณคดี ปัจจุบันนักท่องเที่ยวถ่ายรูป
เฉพาะกับโบราณสถานเท่านั้น อีกอย่างหนึ่งโบราณสถานเหล่านี้ขาดการจัดการความรู้โบราณคดีที่มี
อยู่ให้เข้าถึงได้ง่ายและได้ประโยชน์มากขึ้น มีแต่องค์ความรู้ที่อยู่กับศิลปะหรือโบราณคดีเท่านั้น ดังนั้น
จึงไม่ทำให้นักท่องเที่ยวได้องค์ความรู้ตามที่ควรเป็น และอาจมีการตีความแบบผิดๆ ก็เป็นไปได้ ซึ่งเป็น
เรื่องที่ควรให้ความสำคัญมาก และแต่ละแห่งก็ไม่มีไกด์อธิบาย เพราะเป็นโบราณสถานที่ไม่มีชื่อเสียง
ที่ว่าไม่มีการจัดการความรู้คือไม่มีการทำคู่มือการศึกษา/สมุดภาพนารายณ์บรรทมศิลป์ ศิวลึงค์ โองฮอด
น้ำโบราณ หลุมฝังศพ พุทธประวัติ นิทานพื้นบ้านสินไซ รวมทั้งไม่มีการวิจัยและจัดทำหลักสูตรชุมชน
เกี่ยวกับโบราณคดีเหล่านี้ หากมีการจัดการความรู้จะเป็นการได้เพิ่มคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ชุมชน^{๓๐}

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระบุญทรง พาสารายู อายุ ๔๐ ปี วัดปู่พระโกนา ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ วันที่ ๒๓

มกราคม ๒๕๕๙

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระครูกิตติคุณาภรณ์ (กอง) อายุ ๙๒ วัดปู่พระโกนา ต.สระคู อ.สุวรรณภูมิ วันที่ ๒๓

มกราคม ๒๕๕๙

๔.๓.๒ ด้านบุคลากร

บุคลากรโบราณสถานของพื้นที่วิจัยคือเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระสงฆ์และชาวบ้านไม่ได้จัดเป็นบุคลากรของกรมศิลปากรตามกฎหมาย ระเบียบ พระราชบัญญัติ การบริหารงานองค์กร ทั้งสภาพปัญหาในแต่ละแห่งก็คล้าย ๆ กัน ดังนั้น จึงจะได้อธิบายข้อมูลพื้นที่ ในลักษณะภาพรวม ลักษณะการทำงานของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรคือการออกสำรวจ ปฏิสังขรณ์ โบราณสถานตามแผนงานในแต่ละปี หรือมีการแจ้งบูรณะ เจ้าหน้าที่เมื่อเทียบกับจำนวน โบราณสถาน/โบราณคดีที่มีอยู่ทั่วประเทศถือว่าน้อยมาก ดังนั้น จึงทำให้งานของกรมศิลปากรเป็น การอนุรักษ์ ที่มีพัฒนาเชิงท่องเที่ยวมีน้อยมาก ที่มีก็จะเป็นโบราณสถาน/โบราณคดีนั้น ๆ มีความสำคัญ เป็นที่รู้จักของคนทั้งหลาย คนไปท่องเที่ยว สถานที่ที่มีรายได้เกิดขึ้น จึงสามารถนำเงินมา พัฒนาโบราณสถานได้ โบราณสถานที่ไม่มีความเสี่ยงก็คงตั้งอยู่เป็นวัตถุสำหรับอนุรักษ์และขาดความ สนใจ จากคนทั่วไป การทำงานลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการทำงานเชิงรับ ที่มีการทำงานเชิงรุกก็มี เหมือนกันแต่ยังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั้งหลาย ส่วนหนึ่งเกิดจากการขาดประชาสัมพันธ์และบูรณาการ กับกิจกรรมอื่น ๆ โครงการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมด้วยคือการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ระหว่างกรม ศิลปากรกับชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ยังมีการสัมมนาสัญจรโดยกรมศิลปากรร่วมกับผู้ มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ ได้แก่ พระสงฆ์ นักกฎหมาย ตำรวจ และชุมชน^{๓๑}

งานบุคคลตามโครงสร้างของกรมศิลปากร พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ แต่อย่างไร เพราะเป็นงานราชการ และพระสงฆ์ก็ไม่ได้มีความจำเป็นที่ต้องไปเกี่ยวข้องในส่วนนี้ แต่บุคลากรที่หมายเอาในงานวิจัยนี้เป็นการทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นตัวแทนหรือเป็นส่วนหนึ่ง ของกรมศิลปากร จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๗ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำงาน ร่วมกับกรมศิลปากรน้อยมาก เป็นแต่เพียงผู้ดูแลโบราณคดีเท่านั้น^{๓๒} หากจะมีส่วนร่วมบ้างก็มีส่วน ในระดับเสนอความคิดเห็นเท่านั้น คือเมื่อเห็นว่าโบราณคดีชำรุดทรุดโทรม ตนเองในฐานะที่เป็นผู้ดูแล ก็เสนอขอบูรณะซ่อมแซม หากได้รับอนุญาต ก็ดำเนินการซ่อมแซม ซึ่งต้องเป็นไปในกำกับของกรม ศิลปากร การทำงานแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยและร่วมอนุรักษ์ด้วยเพิ่งมีอย่าง จริงจังเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา นับเป็นมิติใหม่และเป็นการพัฒนางานอนุรักษ์โบราณคดีไปอีก ระดับหนึ่ง แต่ก็ยังทำได้ไม่ทั่วถึง แม้จะเป็นการทำงานเชิงรุกหรือให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วย แต่ก็เป็น การร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมอนุรักษ์เท่านั้น โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดก็คงมีสภาพเหมือนเดิม ดังที่เคยเป็นมา ในอดีต ไม่ได้ได้รับการพัฒนาไปมากกว่านี้ เพราะเป้าหมายหลักของกรมศิลปากรคือ

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายอุเทน บุญสุวรรณ อายุ ๕๔ ปี ที่อยู่ บ้านยางกู่ หมู่ที่ ๙ ตำบลมะอี่ อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระสรารุช อานันโท อายุ ๔๐ ปี วัดบูรพาทูกาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอกุฉินารายณ์ วันที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙

การอนุรักษ์ ไม่ได้มีเป้าหมายพัฒนาเชิงท่องเที่ยว ทำให้บรรยากาศการทำงานขาดชีวิตชีวา โบราณคดีเหมือนถูกปล่อยให้ร้าง สถานที่มีสถาปัตยกรรมที่ล้ำค่า แต่สถาปัตยกรรมดังกล่าวก็ให้ประโยชน์แก่ชุมชนได้ไม่มาก หรือแม้ต่อไปในอนาคตโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดจะมีการรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวให้มากขึ้น แต่คงเกิดได้เฉพาะกับบางแห่งเท่านั้น เพราะโบราณคดีส่วนมากตั้งอยู่ไกลจากตัวเมือง นักท่องเที่ยวที่สนใจเดินทางไปเยี่ยมชมมีน้อยมาก การรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอื่นๆ ด้วย และต้องให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เช่น พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้พร้อมๆ กับการพัฒนาระบบคมนาคมไปด้วยกันจึงจะประสบความสำเร็จ โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน^{๓๓}

๔.๓.๓ ด้านวัสดุและงบประมาณ

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยไม่ได้แยกอธิบายแต่ละแห่ง เพราะสามารถอธิบายโดยภาพรวมได้อาศัยหลักการเดียวกันได้ และแต่ละแห่งก็มีสภาพปัญหาคล้ายๆ กัน การบูรณะโบราณสถานเป็นไปด้วยความล่าช้า เพราะต้องใช้งบดำเนินการค่อนข้างมาก และโบราณสถานมีหลายแห่ง ลำพังโบราณคดีที่ยังไม่ได้รับการขุดสำรวจก็มีมาก เมื่อรวมกับที่ขุดสำรวจไว้แล้วและต้องตั้งงบประมาณและซ่อมแซมอีกจึงค่อนข้างเป็นภาระมาก และโบราณสถานโดยมากไม่มีรายได้เกิดขึ้นพอที่จะดูแลตนเองได้เหมือนหน่วยงานรัฐหลายๆ แห่ง เช่น ทะเบียนอำเภอ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กรมทางหลวง เป็นต้น รัฐต้องสิ้นเปลืองเงินภาษีดูแลรักษาค่อนข้างมาก, ในส่วนของการจัดซื้อหรือจัดหาวัสดุด้วยเงินบริจาค พระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ในฐานะผู้หาเงินบริจาคซื้อวัสดุ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปฏิปทาของพระสงฆ์ นั้น ๆ ว่าปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำคุณประโยชน์แก่ส่วนรวมจนเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านหรือไม่ เพราะพระสงฆ์ต้องอาศัยชาวบ้านเป็นอยู่ ต้องเป็นผู้ปฏิบัติดีและทำคุณประโยชน์แก่ส่วนรวมจริง ๆ ชาวบ้านจึงศรัทธา ทำบุญ ให้ความร่วมมือในการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม อนึ่งในการทำงานส่วนรวมเกี่ยวกับเงินบริจาคพระสงฆ์ต้องมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ยกเว้นรูปที่ชาวบ้านศรัทธามาก ๆ ชาวบ้านเป็นคนสร้างสิ่งก่อสร้างหรือศาสนวัตถุเอง พระสงฆ์ไม่ต้องลำบากเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้เลย

ภูมิทัศน์รอบ ๆ คูเมืองหน้าวัดบูรพาภิราม^{๓๔} พระอารามหลวง เป็นชุมชนแออัด และเป็นกรยากเหมือนกันที่จะเวนคืนแล้วให้ชุมชนแถวนั้นย้ายไปทำมาหากินในที่อื่น ดังนั้นจึงทำให้คูเมืองโบราณมีภูมิทัศน์ที่ไม่สวยงาม และบางครั้งก็มีเสียงรบกวนจากชุมชน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ไม่ค่อยมีคนไปออกกำลังกายหรือนั่งสูดอากาศแถวคูเมือง ส่วนคูเมืองนอกนี้มีภูมิทัศน์ในระดับที่ใช้ได้

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายบุญมา แก้วธรรมมา อายุ ๕๙ ปี ที่อยู่ บ้านเปลือยใหญ่ ตำบลช้างเผือก อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๙

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายชัยมงคล ศรีทองแดง อายุ ๕๗ ปี สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙

มีคนชอบไปออกกำลังกายพอสมควร เพราะมีเครื่องออกกำลังกาย แต่ก็ทำอะไรไปมากกว่านั้นไม่ได้ เช่นการวิ่งรอบคูเมือง เป็นต้น เพราะสถานที่คับแคบ และมีถนนตัดผ่าน แตกต่างจากบึงปลาอุบซึ่งมีบริเวณโดยรอบ ชาวร้อยเอ็ดนิยมวิ่งรอบบึงออกกำลังกายตอนเย็นในแต่วันจำนวนมาก อีกอย่างหนึ่งพบว่าประชาชนขาดจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์ส่วนรวม คือมีการทิ้งเศษขยะบริเวณคูเมือง ทำให้เกิดความสกปรก เทศบาลชดการณรงค์เรื่องนี้อย่างจริงจัง และไม่มีโครงการลงโทษตามกฎหมายที่เด็ดขาด ทำให้คนที่ไม่รักษาภาวะเรียบร้อยไม่เกรงกลัวและคงมีการทำผิดต่อไป

๔.๓.๔ ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา

ปัญหาการอนุรักษ์โบราณคดีในปัจจุบันของกรมศิลปากรคือมีบุคลากรน้อย ดังนั้นจึงมีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์กับชุมชน ถึงอย่างนั้นการทำงานร่วมกันก็ยังมีน้อย คือมีการได้ร่วมทำงานกันเป็นบางโอกาส เช่น การสัมมนา ศึกษาดูงาน การบูรณะซ่อมแซมโบราณคดี เป็นต้น ทั้งนี้เพราะงานดูแลโบราณคดีมีกิจกรรมน้อยมาก ดังนั้นเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจึงไม่ค่อยได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผลเสียของการขาดความสัมพันธ์คือไม่ได้พูดคุยปัญหาที่มีอยู่ด้วยความเป็นกันเอง เพราะมีความเกรงใจ ซึ่งบางเรื่องเมื่อไม่ได้พูดคุยกันก็อาจเข้าใจผิดกันได้ แม้การจะขอความร่วมมือกันก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะไม่รู้ว่าจะอีกฝ่ายคิดอย่างไรและจะมีกิริยาทำอย่างไรบ้าง ดังนั้นแนวทางปฏิบัติคือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรต้องลงพื้นที่พบปะกับชุมชนบ่อยๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคยหรือพยายามทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนบ่อยๆ และควรรหาแนวทางให้ผู้ดูแลสถานที่อาศัยโบราณคดีพัฒนาโบราณคดีให้ได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ในระยะยาว

การอนุรักษ์หรือจัดการแบบมีส่วนร่วมที่กรมศิลปากรทำอยู่ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา คือการจัดอบรมให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณคดี ทัศนศึกษา และโครงการศิลปะและวัฒนธรรม สัจจรตามสถานศึกษา เป็นตัวอย่างที่ดีเพราะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ แต่ยังไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึง เพราะงบประมาณและบุคลากรที่มีจำกัด ดังนั้นรัฐจึงควรให้ความสำคัญมากกว่านี้ เพราะเป็นโครงการที่ดีและได้ประโยชน์มากกว่าการอนุรักษ์โบราณคดี คือได้ความสามัคคีของชุมชนและปลูกจิตสำนึกให้มีจิตใจดีงามด้วย เพราะศิลปะเป็นเหตุแห่งความงามของจิตใจ นอกจากนี้โครงการที่กล่าวมาแล้วกรมศิลปากรควรได้กำหนดแนวทางการอนุรักษ์เชิงรุกที่หลากหลายกว่านี้และมุ่งให้โบราณสถานนั้นๆ เป็นผู้ทำกิจกรรมเอง โดยเลือกศึกษากิจกรรมจากโบราณคดีที่มีชื่อเสียงในการท่องเที่ยวก่อน ซึ่งโดยมากเป็นการประชาสัมพันธ์ ปรับสภาพภูมิทัศน์ จัดแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม และจัดงานประจำปี^{๓๕} นอกจากนี้ยังมีกรณีของการถอดบทเรียนและจัดการเรียนรู้

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระราชพรหมจริยคุณ อายุ ๖๑ ปี วัดบ้านเปลือยใหญ่ ตำบลรอบเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด วันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๙

ในห้องเรียน และการสร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรม เช่น สร้างประติมากรรมและสถาปัตยกรรมจากนิทานพื้นบ้านที่ปรากฏบนผนังสิม เป็นต้น

การคมนาคมของโบราณสถานบางแห่งไม่มีความสะดวก นักท่องเที่ยวเดินทางด้วยความยากลำบาก เช่น บ่อพันขัน เป็นต้น หากหวังความเจริญในด้านการท่องเที่ยวซึ่งสามารถทำได้ก็ควร มีงบประมาณสนับสนุนการสร้างถนนลาดยางจากตัวอำเภอหรือตำบลไปจนถึงบ่อพันขัน เพื่อให้การเดินทางมีความสะดวกขึ้น กรณีบ่อพันขันมีการพัฒนาล่าสุดเมื่อสิบกว่าปีที่แล้ว (พ.ศ.๒๕๔๗) ปัจจุบันไม่มีการพัฒนาต่อ ทำให้โบราณสถานยังไม่เป็นที่รู้จักและนิยมของนักท่องเที่ยวโดยมาก ไม่สามารถสร้างรายได้เหมือนสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ปัญหาการพัฒนาที่พบคือขาดการเชื่อมโยงระหว่างบ่อพันขันกับการส่งเสริมอาชีพของชาวบ้าน เช่น ศูนย์จำหน่ายพิพิธภัณฑสถานประจำตำบล เพราะอยู่คนละแห่ง หากมีการส่งเสริมอาชีพที่บริเวณบ่อพันขันโดยตรง นักท่องเที่ยวนอกได้เข้าชมความมหัศจรรย์ของบ่อพันขันแล้วยังได้ซื้อสินค้าอีกด้วย แต่ปัญหาดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับการประชาสัมพันธ์โบราณคดีและระบบการคมนาคมที่สะดวกสบาย เรื่องสำคัญที่ยังไม่สามารถพัฒนาไปได้ถึงคือการผลิตต้นบ่อพันขันให้เป็นศูนย์เรียนรู้ทุ่งกุลารั้วในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งหมายความว่าต้องมีองค์ความรู้เกี่ยวกับทุ่งกุลารั้วโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิเป็นหนึ่งในบรรดาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในเขตทุ่งกุลารั้ว แต่ทั้งนี้ต้องมีความพร้อมในหลาย ๆ ด้าน โดยมีงบประมาณดำเนินการมาก ออกแบบการจัดการความรู้และเรียนรู้ที่ดี ภูมิทัศน์ที่สวยงาม การเดินทางสะดวกเชื่อมต่อกับประเทศอื่นในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบูรณาการกับโครงการรถไฟความเร็วสูงของรัฐ

ตารางที่ ๒ แสดงวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการโบราณคดี

โบราณคดี	ด้านสถานที่	ด้านบุคลากร	ด้านวัสดุและงบประมาณ	ด้านการให้ความร่วมมือ
กู่พระโกนา	-ไม่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ -ขาดการจัดการความรู้ เช่น คู่มือการศึกษา ปราสาท นารายณ์บรรทมศิลป์ ศิวลึงค์	-เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมีไม่เพียงพอ และทำงานเชิงรับ -พระสงฆ์และชาวบ้านไม่ได้มีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ	-โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง -โบราณสถานมีนักท่องเที่ยวไปขมน้อย	-พระสงฆ์และชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อยมาก -กิจกรรมเชิงบูรณาการเพื่อให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วมมีน้อย
สิมวัดไตรภูมิ	-ไม่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ -ขาดการจัดการความรู้ เช่น สมุดภาพรามเกียรติ์ พุทธประวัติ ลินไช	-เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมีไม่เพียงพอ และทำงานเชิงรับ	-โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง - ขาดงบประมาณสนับสนุนเชิงพัฒนา	-พระสงฆ์และชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อยมาก -ขาดกิจกรรมเชิง

			เพื่อการท่องเที่ยว -โบราณสถานมี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย	บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม
บ้านเมืองไพร	-ไม่มีการปรับภูมิทัศน์ -มีการจัดการความรู้ใน รูปแบบกฐพระเครื่อง ซึ่ง เป็นที่สนใจของคนเฉพาะ กลุ่มเท่านั้น	-เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ -พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้ลึกกว่าเป็น เจ้าของ	-โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง -มีการจัดการความรู้ (พิพิธภัณฑ์) เชิงความ เชื่อ ที่พึ่งทางใจของ คนเฉพาะกลุ่ม คือ ผู้สนใจพระเครื่อง เท่านั้น) -การพัฒนาเพื่อต่อ ยอดความรู้เป็นไปได ยาก	-พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก -ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม
เจดีย์เมืองหงส์	-สภาพเหมือนเจดีย์ร้าง -ตั้งอยู่ในสถานที่ โกล ความเจริญ คนส่วนมาก ไม่รู้จัก	-เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ -พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้ลึกกว่าเป็น เจ้าของ	-โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง -โบราณสถานไม่มี ชื่อเสียง มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย และไม่มีรายได้ เกิดขึ้น	-พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก -ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม
ภูกาสิงห์	-ไม่มีการปรับภูมิทัศน์ -ขาดการจัดการความรู้ เช่น คู่มือศึกษาปรางค์ ศิวลึงค์ พระอินทร์	-เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ -พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้ลึกกว่าเป็น เจ้าของ	-โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง -โบราณสถานไม่มี ชื่อเสียง มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย	-พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก -กิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม มีน้อย
สิมวัดจักรวาล ภูมิพินิจ	-ไม่มีการปรับภูมิทัศน์ -ขาดการจัดการความรู้	-เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ -พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้ลึกกว่าเป็น	-โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง - การทำงานมีความ ล่าช้า -โบราณสถานไม่มี	-พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก -ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้

		เจ้าของ	ชื่อเสียง มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย	พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม
สิมวัดขอนแก่น เหนือ	- ภูมิทัศน์ไม่สวยงาม - ขาดการจัดการความรู้ เช่น สมุดภาพพุทธ ประวัติ ลินไซ เป็นต้น	- เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ - พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้สึกรู้ว่าเป็น เจ้าของ	- โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง - โบราณสถานไม่มี ชื่อเสียง มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย	- พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก - ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม
บ้านเมืองบัว	- ไม่มีการปรับปรุงทัศน - โบราณคดีและ พิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่คนละ แห่ง - ขาดการจัดการความรู้ เชิงศาสนา เช่น คู่มือ ศึกษาหลุมฝังศพโบราณ และ เครื่องปั้นดินเผา	- เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ - พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้สึกรู้ว่าเป็น เจ้าของ	- โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง - โบราณสถานไม่มี ชื่อเสียง มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย	- พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก - ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม
คูเมืองร้อยเอ็ด	- มีการปรับปรุงทัศน แต่ บางแห่งตั้งอยู่ใน สภาพแวดล้อมที่ไม่ เหมาะสม - สถานที่คับแคบ และมี ถนนตัดผ่าน - ชาวบ้านบางคนขาด จิตสำนึกในการใช้ ประโยชน์ เช่น ทิ้งขยะ เป็นต้น			- พระสงฆ์และ ชาวบ้านไม่มีส่วน ร่วมในการพัฒนา เป็นแต่เพียงผู้ใช้ ประโยชน์เท่านั้น - ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม ในการพัฒนา
ปราสาทคู	- ปรับปรุงทัศนยังสามารถ ปรับให้สวยงามได้ มากกว่านี้ - ขาดการจัดการความรู้ คือคู่มือการศึกษาปราสาท นารายณ์บรรทมศิลป์ พระอินทร์ รวมทั้ง	- เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ - พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้สึกรู้ว่าเป็น เจ้าของ	- โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง - โบราณสถานไม่มี ชื่อเสียง มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย	- พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก - กิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม

	หลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับ ปรางค์			มีน้อย
บ่อพันขัน	-มีการปรับภูมิทัศน์ แต่ ยังไม่สวยงาม -การจัดการความรู้ เป็นไปในลักษณะความ เชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ -การคมนาคมไม่มีความ สะดวก	พระสงฆ์และชาวบ้านมี ความรู้สึกร่วมมีส่วนร่วม เป็นบางครั้ง	-ขาดการพัฒนาอย่าง ต่อเนื่อง -โบราณสถาน มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย -ไม่มีความเชื่อมโยง กับโครงการส่งเสริม อาชีพชุมชน	-พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมเป็นบางครั้ง -ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม มากกว่านี้
บ้านสีแก้ว	-ไม่มีการปรับภูมิทัศน์ -ขาดการจัดการความรู้ คือคู่มือการศึกษา เครื่องปั้นดินเผา	-เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร มีไม่เพียงพอ และ ทำงานเชิงรับ -พระสงฆ์และชาวบ้าน ไม่ได้มีความรู้สึกร่วม เป็นเจ้าของ	-โบราณสถานมีมาก การดูแลจึงไม่ทั่วถึง -โบราณสถานไม่มี ชื่อเสียง มี นักท่องเที่ยวไปชม น้อย	-พระสงฆ์และ ชาวบ้านมีส่วน ร่วมน้อยมาก -ขาดกิจกรรมเชิง บูรณาการเพื่อให้ พระสงฆ์และ ชุมชนมีส่วนร่วม

๔.๔ แนวทางการจัดการโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๔.๑ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนและกระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานที่และสิ่งแวดล้อม มีแนวทาง
ดังนี้คือ

๑. สำนักศิลปากรที่ ๘ ควรได้จัดทำโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมแหล่งโบราณคดี
ในสังกัด ซึ่งร้อยเอ็ดเป็นหนึ่งในนั้น ขั้นตอนแรกควรได้เปิดโอกาสให้ส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ
ประชาชน และพระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมโดยการเชิญมาร่วมรับฟังแนวทางการพัฒนาสภาพแวดล้อมบน
เวทีสาธารณะจากผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี กฎหมาย และนักออกแบบภูมิศาสตร์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้
และบอกความต้องการของชุมชน

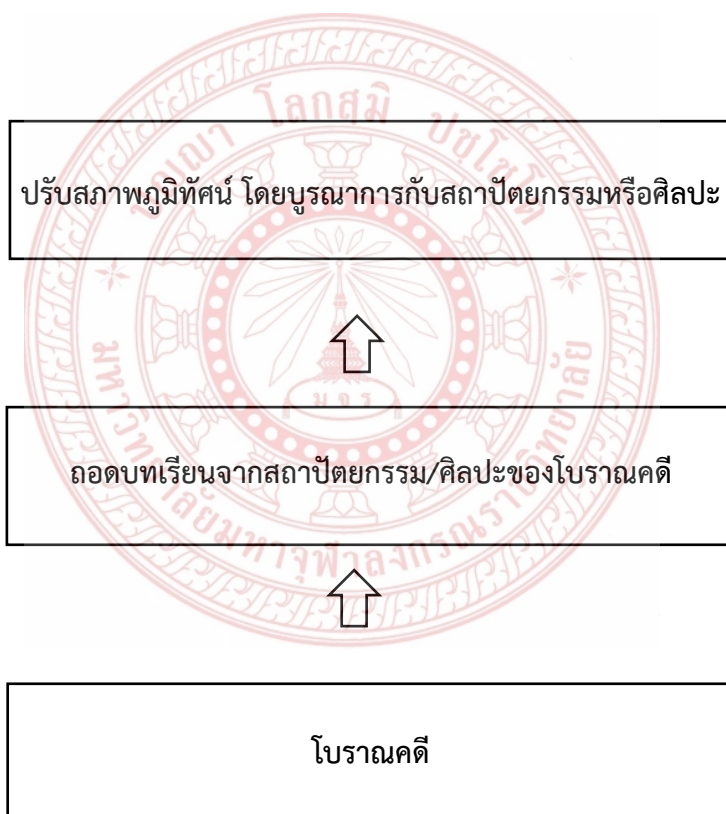
๒. สำนักศิลปากรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องร่วมกำหนดเป้าหมาย
ของการพัฒนา วางแผนการพัฒนาทั้งระยะสั้นและระยะยาว เมื่อทำร่างแผนเรียบร้อยแล้วก็ให้มีการ
วิพากษ์แผนก่อนนำไปใช้จริง

๓. ดำเนินปฏิบัติตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้ ในส่วนของศิลปะสามารถออกแบบ
บูรณาการกับศิลปะของโบราณคดีได้ ซึ่งผู้ชมจะได้เข้าใจโบราณคดีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนการใช้แรงงาน

ควรได้จ้างชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมด้วย ชาวบ้านจะไม่เพียงแต่ได้ค่าจ้างเท่านั้น แต่เขา จะภูมิใจในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการทำงานแบบมีส่วนร่วม

๔. การกำกับติดตามการทำงาน สำนักศิลปากรก็ต้องให้ชาวบ้านและพระสงฆ์มีส่วนร่วมด้วย เพื่อเป็นการได้ตรวจสอบว่างานที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นไปตามที่ชุมชนต้องการและร่วมกำหนดไว้หรือไม่

๕. การประเมินผลการดำเนินงานก็ต้องให้ชาวบ้านและพระสงฆ์มีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน เช่น หากเห็นว่างานยังไม่เป็นไปตามมาตรฐานของโยธาหรือศิลปะ ชาวบ้านและพระสงฆ์ก็มีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ปรับปรุงแก้ไขใหม่ได้ ซึ่งหากทำได้เช่นนี้จะถือว่าทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

การจัดการเชิงรุกหรือเพิ่มมูลค่าโบราณคดีสามารถทำได้กับสภาพแวดล้อมหรือภูมิทัศน์ คือการออกแบบให้เหมาะสมและมีความสวยงาม เพื่อดึงดูดใจให้มีคนมาท่องเที่ยว หรือเพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจแก่ผู้มาเยี่ยมชมโบราณคดีและมาทำบุญที่วัด แนวทางในการออกแบบสภาพแวดล้อมให้กายภาพหรือรูปธรรมสัมพันธ์กับนามธรรม เช่น วัดไตรภูมิคณาจารย์ สามารถสร้างประติมากรรมจากฝาผนังคือพุทธประวัติและนิทานพื้นบ้านสินไซ ตั้งไว้ในบริเวณสวนหย่อม ซึ่งจะสื่อความหมายของนิทานชาดกหรือนิทานพื้นบ้านได้ชัดเจนกว่าจิตรกรรม ซึ่งพระสงฆ์สามารถมี

ส่วนร่วมในการออกแบบให้ถูกต้องตามลักษณะ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้เข้าใจนิทานชาดกดี แต่ทั้งนี้กรมศิลปากรต้องให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว ไม่ใช่มีเพียงงบบูรณะซ่อมแซมเท่านั้น เพราะผู้ดูแลพื้นที่เองเมื่อไม่มีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมก็เป็นเพียงดูแลให้เท่านั้น ไม่คิดจะพัฒนาให้มากกว่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นโบราณคดีจึงมีค่าเพียงสถานที่สำคัญเท่านั้น ไม่ได้รับการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงท่องเที่ยวแต่อย่างใด ส่วนการจัดการความรู้ กุฎิโกนาครได้จัดทำหนังสือ/คู่มือเกี่ยวกับนารายณ์บรรทมศิลป์ รวมทั้งศิลปะด้วย โดยแสดงให้เห็นความเป็นมาและความสำคัญ คุณค่าทางศิลปะ การนับถือ และคุณค่าทางจิตใจ สิมวัตไตรภพนิคมอาจารย์ และสมวัตขอนแก่นเหนือ ควรได้จัดทำสมุดภาพอธิบายจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติและสินไซ รวมทั้งโฮงฮอดน้ำโบราณ ส่วนเมืองไพร นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับหลุมฝังศพโบราณและเครื่องปั้นดินเผาแล้วยังสามารถให้ความรู้เชิงศาสนาในรูปแบบของแผ่นพับประชาสัมพันธ์ คู่มือการชมโบราณคดี และเว็บไซต์แหล่งโบราณคดีด้วย โดยลิงก์กับเว็บไซต์โบราณคดีอื่นๆ ในลักษณะเครือข่าย และหากทำเป็นหลักสูตรชุมชนได้ก็จะดียิ่ง

๔.๔.๒ ด้านบุคลากร

ขั้นตอนและกระบวนการมีส่วนร่วมในด้านบุคลากร ชาวบ้านและพระสงฆ์มีข้อจำกัดในการมีส่วนร่วม เพราะไม่สามารถกำหนดให้สำนักศิลปากรเลือกตนเองเข้าไปทำงานด้วย ดังนั้นคำว่า “บุคลากร” ในงานวิจัยนี้จึงหมายถึงเอาการทำงานร่วมกันในฐานะที่ชาวบ้านได้รับเลือกให้มีส่วนร่วมอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดีเท่านั้น ซึ่งมีแนวทางดังนี้คือ

๑. สำนักศิลปากรที่ ๘ จัดทำโครงการตามแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการประจำปี โดยกำหนดให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณคดีร่วมกับเจ้าหน้าที่สำนักศิลปากร

๒. รูปแบบของโครงการ/กิจกรรม ควรให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร นักกฎหมาย เป็นผู้อธิบาย/ชี้แจงระเบียบการอนุรักษ์และหลักการพัฒนาโบราณคดี พระสงฆ์และผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของโบราณคดีประจำชุมชนแก่เยาวชน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกหวงแหนมรดกทางศิลปะและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณคดีแก่เยาวชน

๓. จัดกิจกรรม เช่น นิทรรศการ งานประจำปี โดยมีการประชุมร่วมวางแผนการดำเนินงาน เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแสดงความคิดเห็น นำความคิดเห็นซึ่งที่ประชุมรับรองมาถ่ายทอดเป็นผลงาน ซึ่งเป็นการได้นำเสนองานสร้างสรรค์ที่เป็นผลงานของคนในชุมชน และควรมีการประกวดและตัดสินรางวัลแก่ผู้มีผลงานดีเด่นด้านการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดี

๔. กิจกรรมอื่นๆ ที่สามารถทำได้และควรให้เกิดมีคือ “หลักสูตรการอนุรักษ์โบราณคดีท้องถิ่น” วิธีการดำเนินงานคือ ระดมความคิดจากผู้เชี่ยวชาญทั้งจากกรมศิลปากร ประชาชนชาวบ้าน ออกแบบหลักสูตรที่พึงประสงค์ วิพากษ์แนวทางการดำเนินงานที่ได้นำเสนอบนเวทีสาธารณะ

มีงบประมาณสนับสนุนงบประมาณการจัดพิมพ์หลักสูตร เผยแพร่หลักสูตรที่ทำสำเร็จแล้วนั้น และใช้หลักสูตรดังกล่าวเป็นคู่มือในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดีในพื้นที่ของตน

๔.๔.๓ ด้านวัสดุและงบประมาณ

ขั้นตอนและกระบวนการในการจัดซื้อวัสดุของกรมศิลปากรในกรณีเป็นงบประมาณแผ่นดิน พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องได้เฉพาะเสนอเรื่องให้สำนักศิลปากรออกมาตรวจสอบโบราณคดีที่สมควรได้รับการซ่อมแซมเท่านั้น ขั้นตอนต่อจากนั้นไปพระสงฆ์ไม่อาจเกี่ยวข้องได้ เพราะไม่ใช่หน้าที่ของพระสงฆ์ เป็นเรื่องของการจัดทำแผนงบประมาณและการจัดซื้อจัดจ้าง ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงหมายเอาการจัดซื้อวัสดุและงบประมาณในส่วนของการบริจาคเท่านั้น ซึ่งพระสงฆ์ในฐานะผู้จัดหางบประมาณและรับบริจาควัสดุจากชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมได้ทุกขั้นตอน ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติดังนี้

๑. เมื่อพบโบราณคดีที่ชำรุดหรือเสียหาย ก็ให้บันทึกหลักฐานรายการโดยทำหนังสือพร้อมแนบภาพถ่ายแจ้งเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรให้ออกมาตรวจสอบโบราณคดีนั้นเพื่อประเมินและอนุมัติการซ่อมแซม

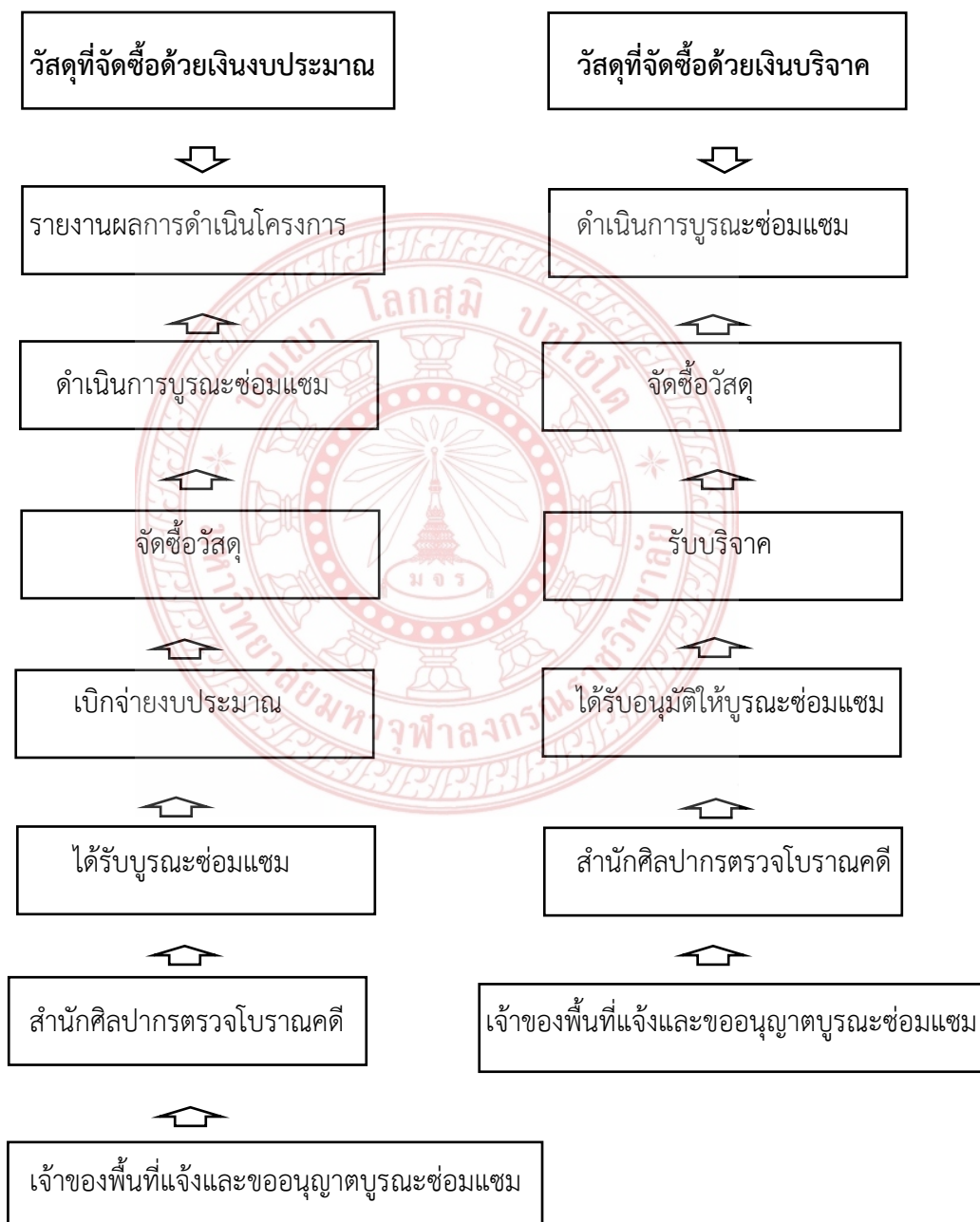
๒. เมื่อเจ้าหน้าที่ตรวจสอบและอนุมัติการซ่อมแซมแบบเงินบริจาคแล้ว พระสงฆ์ควรประชุมร่วมกับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรเพื่อปรึกษาหารือหาเกี่ยวกับการซ่อมแซม การได้มาซึ่งงบประมาณดำเนินงาน และแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินโครงการ หากเป็นโครงการพัฒนาที่ไม่ได้เกี่ยวกับการบูรณะ ก็ควรจัดเวทีสัมมนา จัดทำร่างแผนพัฒนา วิพากษ์แผน และลงมือทำงานตามแผน

๓. ในการจัดหางบประมาณดำเนินการที่เป็นเงินบริจาคของชาวบ้าน โดยทั่วไปแล้วพระสงฆ์และชาวบ้านนิยมจัดงานทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อระดมทุน นอกจากนี้ยังสามารถทำได้ในรูปแบบอื่น ๆ อีก เช่น จัดงานกฐิน จัดโครงการปฏิบัติธรรม จัดงานพุทธาภิเษก เป็นต้น วิธีที่หลีกเลี่ยงเพราะเป็นการรบกวนชาวบ้านคือการออกเรียไรตามหมู่บ้านต่างๆ และปัจจุบันก็มีคำสั่งมหาเถรสมาคมห้ามเรียไรโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง หลายๆ หมู่บ้านก็ติดป้ายห้ามเรียไร

๔. เมื่อได้ปัจจัยมา ก็ควรดำเนินการตามที่ได้ตกลงกันไว้ในคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการ โยคณะกรรมการชุดดังกล่าวควรได้ประชุมกันเป็นการเฉพาะเพื่อวางแผนงานในส่วนของตนโดยเฉพาะ คำนวณประมาณรายการใช้จ่ายทั้งหมดแล้วจึงลงมือดำเนินการต่อไป

๕. ในการดำเนินการเกี่ยวกับการซ่อมแซม เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจะคอยกำกับตลอดโครงการ โดยเฉพาะอุปกรณ์ที่จะใช้ซ่อมแซม และการออกแบบศิลปะ ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะต้องทำให้ได้มาตรฐานใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด หากไม่มีการระดมปัจจัยก่อสร้าง (เงิน) อาจระดมวัสดุก่อสร้างก็ได้ ซึ่งผู้บริจาคส่วนหนึ่งชอบที่จะบริจาควัสดุมากกว่า เพราะตนเองมีส่วนร่วมในการจัดหาวัสดุด้วย และเพื่อป้องกันการทุจริตเงินบริจาค

๖. เรื่องรายรับรายจ่ายควรจัดทำบัญชีและเก็บหลักฐานการเงินไว้เป็นอย่างดี เพื่อรองรับการตรวจสอบหรือป้องกันปัญหาการร้องเรียนเรื่องการเงินในภายหลัง ซึ่งฝ่ายเหรียญกษาปณ์ควรได้หัวหน้าและเลขานุการที่มีความรู้หรือเชี่ยวชาญเรื่องการเงินโดยตรงจะดีที่สุด

พระสงฆ์มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในการใช้จ่ายงบประมาณในการดูแลรักษาโบราณคดีเฉพาะ การซ่อมแซมด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งพระสงฆ์ก็มีส่วนสำคัญในการซ่อมแซม ข้อดี คือ เป็นการได้แบ่งเบาภาระในการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐด้วย คือรัฐไม่ต้องจัดสรรเงินงบประมาณ เพื่อซ่อมแซมมาก และได้รับความร่วมมือจากชุมชน ซึ่งชุมชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของมากกว่าการใช้งบประมาณของรัฐซ่อมแซม แนวทางในการใช้จ่ายงบประมาณในการซ่อมแซม โบราณคดีคือ ๑) ถ้าเป็นงบประมาณแผ่นดิน ผู้ดูแลโบราณคดีต้องแจ้งความประสงค์ที่จะซ่อมก่อน ปิงงบประมาณใหม่ เพื่อให้สำนักโบราณคดีและกรมศิลปากรได้จัดทำโครงการซ่อมแซมไว้ในแผน ประจำปี หากทำไม่ทันก็ไม่อาจได้งบประมาณสนับสนุนในปีงบประมาณนั้น ๆ ต้องเสียเวลา เป็นปีงบประมาณ ๒) หากเป็นเงินบริจาค เจ้าอาวาสก็ต้องแจ้งความประสงค์หรือบอกบุญชาวบ้าน ซึ่งต้องมีความโปร่งใสในการทำงานและเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านจึงจะได้รับความร่วมมือ และวิธีที่จะไม่รบกวนชาวบ้านในการทำบุญคือต้องพยายามสร้างรายได้แก่วัดโดยอาศัยโบราณคดี เช่น ประชาสัมพันธ์โบราณคดีของตน ปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงามตามระเบียบของกรมศิลปากรทั้งในแง่ ของการจัดสวน ศิลปะและวัฒนธรรม เช่น ประติมากรรม ข้อมูลพื้นฐานของโบราณคดีนั้น ๆ เป็นต้น เพื่อดึงดูดความสนใจให้คนมาท่องเที่ยวและทำบุญ

โบราณคดีโดยมากยังไม่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ มีเพียงบางส่วนที่เคยได้รับ บูรณปฏิสังขรณ์ ซึ่งประเภทของการบูรณะมี ๒ ลักษณะ คือ (๑) การใช้งบประมาณของกรมศิลปากร (๒) การบูรณะด้วยเงินบริจาคของชาวบ้าน ซึ่งทั้งสองประเภทมีความแตกต่างกันดังนี้คือ การใช้งบประมาณของกรมศิลปากรต้องเป็นไปตามขั้นตอนการเบิกจ่าย คือ ๑) ผู้ดูแลหรือเจ้าของสถานที่แจ้งการทรุดโทรมหรือเสียหายของโบราณคดี ๒) เจ้าหน้าที่ของสำนักศิลปากรที่ดูแลรับผิดชอบมาตรวจโบราณคดี ๓) หากเห็นว่าสมควรซ่อมแซมก็นำเรื่องเข้าประชุมและขออนุมัติซ่อมแซม ซึ่งโครงการซ่อมแซมต้องมีในแผนปฏิบัติการประจำปี ๔) เมื่อได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ ก็ประกาศและรับสมัครประกวดราคา ๕) ประกวดราคา ๖) ดำเนินการซ่อมแซม ซึ่งต้องอยู่ในการกำกับดูแลของกรมศิลปากร เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยความรู้และมีมือเกี่ยวกับศิลปะ ๗) รายงานผลการซ่อมแซมต่อกรมศิลปากร ส่วนการเบิกจ่ายและรายงานการใช้จ่ายงบประมาณให้เป็นไปตามระเบียบการเบิกจ่ายของสำนักงบประมาณ ซึ่งพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดซื้อจัดจ้างพัสดุแต่อย่างใด ส่วนการซ่อมแซมโดยอาศัยเงินบริจาคไม่มีขั้นตอนยุ่งยากเหมือนเงินงบประมาณแผ่นดิน เพียงแต่ทำรายการใช้จ่ายไว้เพื่อยืนยันความโปร่งใสในการใช้จ่ายเงินบริจากรักก็เป็นอันใช้ได้แล้ว ลำดับขั้นตอนในการทำงานมีดังนี้คือ ๑) ผู้ดูแลหรือเจ้าของสถานที่แจ้งความเสียหายหรือทรุดโทรมของโบราณคดี พร้อมแจ้งความประสงค์ซ่อมแซมด้วยเงินบริจาค ๒) เจ้าหน้าที่ของสำนักศิลปากรที่ดูแลรับผิดชอบมาตรวจโบราณคดี ๓) หากเห็นว่าสมควรซ่อมแซมก็นำเรื่องเข้าประชุมและขออนุมัติซ่อมแซม ๔) เมื่อได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้วก็แจ้งอนุญาตให้ซ่อมแซมได้

๕) ผู้ดูแลโบราณคดีประชุมกันและแต่งตั้งคณะทำงาน ๖) ดำเนินการซ่อมแซมภายใต้การกำกับดูแลของสำนักกรมศิลปากร ๗) รายงานผลการซ่อมแซมต่อสำนักศิลปากร

๔.๔.๔ ด้านการให้ความร่วมมือ

แนวทางในการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ควรทำในรูปแบบที่หลากหลายและควรเน้นการมีส่วนร่วมในเชิงรุกมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะสังคมเปลี่ยนแปลงเร็วมาก การเข้าไม่ถึงเทคโนโลยีจะเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ดังนั้นจึงควรได้บูรณาการงานกับเทคโนโลยีให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์มากที่สุด จากการศึกษาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สรุปประเด็นได้ดังนี้คือ

๑. การประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์เป็นช่องทางเบื้องต้นที่ทำให้คนรู้จักโบราณคดีและมีความสนใจที่จะเดินทางมาศึกษาหรือท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ที่ดีจะมีชัยไปกว่าครึ่ง หัวใจของการประชาสัมพันธ์คือสร้างแรงจูงใจให้คนสนใจ แต่ทั้งนี้สถานที่ที่มีส่วนสำคัญต่อการประชาสัมพันธ์เหมือนกัน เพราะหากไม่น่าสนใจจริงเหมือนกับที่ประชาสัมพันธ์ไว้ ผู้ไปเยี่ยมชมก็จะมีความรู้สึกว่าถูกหลอกให้มาท่องเที่ยว ดังนั้นจึงต้องไม่ประชาสัมพันธ์เกินจริง แต่ใช้เทคนิคข้อความรูปภาพ หรือแนวคิดในการนำเสนอในการประชาสัมพันธ์ให้ผู้อ่านเกิดความสนใจ ปัญหาของการประชาสัมพันธ์ของแต่ละแห่งคือหลายแห่งมีเพียงโบราณคดีเท่านั้น เช่น กู เป็นต้น ไม่มีความหลากหลายเชิงการท่องเที่ยว ดังนั้นการทำให้นักท่องเที่ยวสนใจจึงเป็นไปได้ยาก อาจสำเร็จเฉพาะกลุ่มที่เขาสอนใจศึกษาวัฒนธรรมเท่านั้น ซึ่งกลุ่มนี้ไม่มีมาก ปัญหาอีกอย่างหนึ่งคือผู้รับผิดชอบไม่มีความสนใจที่จะประชาสัมพันธ์เพราะมีความรู้สึกว่าจะตนเองไม่ได้เป็นเจ้าของ แนวทางปฏิบัติในการประชาสัมพันธ์ต้องทำให้ครบวงจรคือ กรมศิลปากรหรือสำนักศิลปากรต้องสร้างเครือข่ายกับชุมชน ในการอนุรักษ์โบราณคดีมากกว่านี้และทำให้ทั่วถึง เพราะเมื่อชุมชนมีความรู้สึกว่าจะตนเองก็มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์โบราณคดี เขาก็จะให้ความร่วมมือในส่วนอื่นๆ อีกด้วย เช่น การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น แม้กรมศิลปากรไม่มีงบประมาณดำเนินงานในส่วนนี้โดยตรง พระสงฆ์และชาวบ้านก็สามารถที่จะเสียสละเงินประชาสัมพันธ์เองก็ได้

๒. การสัมมนา งานสัมมนาเป็นงานหรือกิจกรรมที่กรมศิลปากรได้ดำเนินมาตั้งนานแล้ว แต่ทำในลักษณะความร่วมมือและเครือข่ายเมื่อ พ.ศ.๒๕๕๘ เป็นต้นมา คือให้ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องคือ ผู้พิพากษา ตำรวจ พระสงฆ์ และชาวบ้าน ได้ศึกษาข้อกฎหมายในการอนุรักษ์โบราณคดีเพื่อการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ข้อดีของการสัมมนาคือได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างผู้ให้ข้อมูลหรือความรู้ในด้านนั้น ๆ อีกทั้งเป็นการได้ถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานของตนแก่คนอื่นอีกด้วย ปัญหาของการสัมมนาในปัจจุบันคือการสัมมนายังไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งงบประมาณก็มีจำกัดเมื่อไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ทั้งหมด การดูแลโบราณคดีร่วมกันก็คาดหวังประสิทธิผลได้ยาก และการสัมมนานี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจและตกลงร่วมกันเพื่อกำหนดแนวทาง

ในการอนุรักษ์โบราณคดี จะต้องมีการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ต่อจากนั้น เรื่องที่ได้พูดคุยและตกลงกันไว้จึงจะสำเร็จประโยชน์ แนวทางปฏิบัติสำหรับกรมศิลปากรคือเสนอโครงการดังกล่าวไว้ในแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการประจำปีและทำอย่างต่อเนื่อง เพราะการทำงานกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นสิ่งที่จะต้องทำคู่กันตลอด

๓. การศึกษาดูงาน การศึกษาดูงานเป็นอีกโครงการหนึ่งที่กรมศิลปากรได้ดำเนินการมาแล้วกว่า ๒ ปี ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึง เพราะกรมศิลปากรเริ่มที่โบราณคดีต้นแบบก่อน ซึ่งเป็นไปตามหลักการการศึกษาดูงาน เพราะจะทำให้รู้ถึงวิธีการทำงานที่ประสบความสำเร็จของสถานที่ที่ไปศึกษานั้น แต่ประเด็นที่ไม่ควรมองข้ามคือควรไปศึกษาดูงานสถานที่ที่ยังขาดการพัฒนาด้วย เพื่อได้เรียนรู้ในแง่ปัญหาที่ต้องพัฒนา การสัมมนาก็เป็นเช่นเดียวกับการประชาสัมพันธ์ คือเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์โบราณคดี ต่อจากนั้นจะต้องมีการดำเนินการตามที่ได้เห็นความสำเร็จและวิธีการพัฒนางานของแหล่งโบราณคดีนั้น ๆ ปัญหาของการศึกษาดูงานอย่างหนึ่งคือค่อนข้างใช้งบประมาณดำเนินงานสูง ดังนั้นจึงไม่สามารถทำได้โดยทั่วถึง หากกรมศิลปากรและรัฐจะให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวก็ต้องเพิ่มงบประมาณดำเนินงาน แม้จะมีค่าใช้จ่ายสูงก็จริง แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะต้องทำต่อเนื่องตลอดเหมือนกับการสัมมนา การศึกษาดูงานแต่ละครั้งสามารถใช้เป็นแนวทางในการทำงานได้นานพอสมควร นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการทำงานใหม่ จึงต้องศึกษาดูงานใหม่อีกครั้ง ข้อดีของการศึกษาดูงานคือผู้ศึกษาได้เรียนรู้จากสภาพจริง ซึ่งจะทำให้มีความเข้าใจแนวทางหรือวิธีการทำงานได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

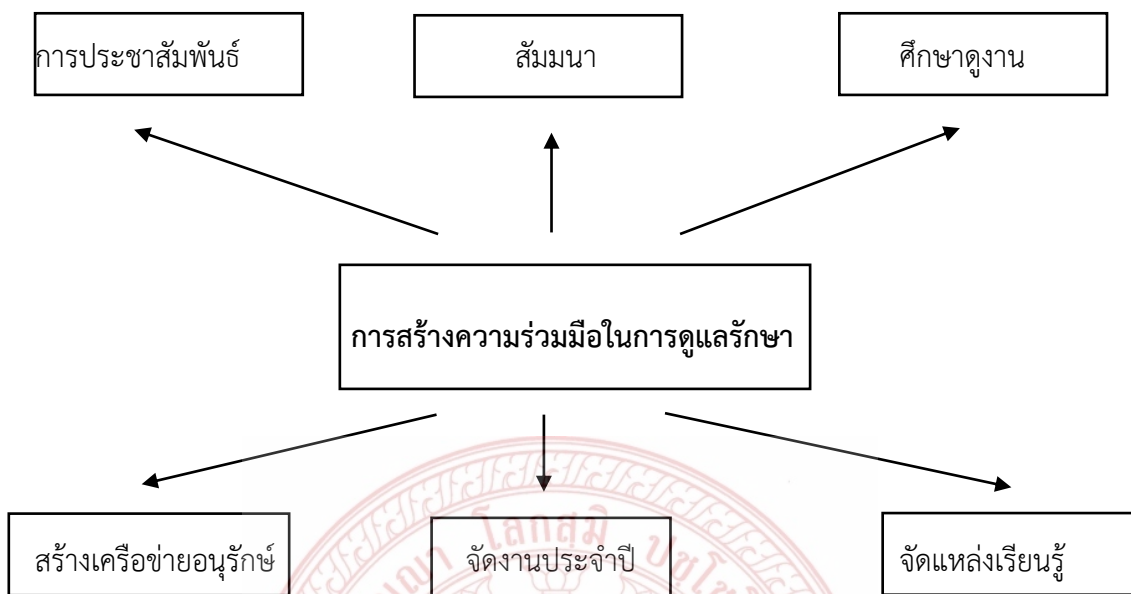
๔. การสร้างเครือข่าย การสร้างเครือข่ายเป็นการได้ขยายแนวร่วมการทำงานให้มากขึ้น แนวคิดการสร้างเครือข่ายได้รับความนิยมและประสบความสำเร็จมากในการทำงานของคณะสงฆ์ภาคเหนือ ปัจจุบันได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง เพราะมีข้อดีหลายอย่าง เช่น ได้ความสมัครสมานสามัคคี ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ได้แนวคิดและวิธีการทำงานที่หลากหลาย มีพลังในการทำงาน ระดมทุนได้ง่าย ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น กล่าวคือ การทำงานร่วมกันหลายฝ่ายทำให้เกิดความรัก ความพร้อมเพรียง ความเห็นใจกัน คิดช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ที่ใดไม่มีความรู้หรือความพร้อมก็จะได้อาศัยที่ที่มีรู้และความพร้อมช่วยเหลือกัน เพราะพลังแห่งหมู่คณะย่อมทำงานที่ยากให้สำเร็จได้โดยง่าย วิธีการสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์โบราณคดีของกรมศิลปากรได้เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา คือให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณคดีในลักษณะเครือข่าย นับว่าเป็นมิติใหม่ของการทำงานเชิงรุก แต่ในจังหวัดร้อยเอ็ด วิธีการดังกล่าวไม่เป็นที่รู้จักของชาวบ้านทั่วไป ควรได้พัฒนาให้มีบทบาทและความโดดเด่นมากกว่านี้ เพราะเป็นแนวทางที่ดีแล้วแต่ขาดการสานต่อให้ประสบความสำเร็จเท่านั้นเอง หรือหากไม่ดำเนินการร่วมกับกรมศิลปากรอย่างน้อยก็ควรมีเครือข่ายพัฒนาโบราณสถานภายในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งจะต้องทำในลักษณะจิตอาสาโดยการกำกับดูแลของกรมศิลปากร ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลมีงบประมาณสนับสนุนด้านนี้อยู่แล้ว

๕. การจัดแหล่งเรียนรู้ วิธีการจัดแหล่งเรียนรู้คือ ศึกษารายละเอียดโบราณคดีให้ชัดเจน แล้วจัดสถานที่ใกล้เคียงกับโบราณคดีให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในลักษณะของการจัดการความรู้ คือทำให้เรียนรู้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่น ทำโบชัวร์ หนังสือ คำอธิบายภาพโบราณคดี สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ความจริงแล้วที่ไม่ค่อยมีการทำแหล่งเรียนรู้เพราะคิดว่าโบราณคดีก็เป็นแหล่งเรียนในตัวอยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่สนใจที่จะทำ และส่วนหนึ่งขาดงบประมาณดำเนินการ การจัดแหล่งเรียนรู้ของโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดมีน้อยมาก เพราะเจ้าของสถานที่ขาดความสนใจ ขาดความรู้ และไม่มียกงบประมาณดำเนินการโดยตรง ดังนั้นโบราณคดีเกือบทั้งหมดจึงขาดการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีมีบทบาทมากในการดำเนินชีวิต ข้อดีของการจัดแหล่งเรียนรู้คือทำให้ศึกษาโบราณคดีได้ง่ายขึ้น เมื่อทำได้แล้วจะต้องมีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้คนทั้งหลายได้รู้จัก และที่ควรทำอย่างยิ่งคือทำความตกลงร่วมมือกับสถานศึกษาทุกระดับเพื่อให้นักเรียน นักศึกษาได้มาศึกษาเรียนรู้ ต่อไปเมื่อคนรู้จักมากขึ้น สถานศึกษาต่างๆ ก็จะติดต่อเดินทางมาศึกษาเอง ซึ่งจะเป็นผลดีต่อชุมชนและงานอนุรักษ์โบราณคดีหลายๆ อย่าง

๖. การจัดงานประจำปี การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีที่พบมากที่สุดจังหวัดร้อยเอ็ดคือการจัดงานประจำปีของโบราณคดีนั้นๆ เพราะโบราณคดีหลายแห่งตั้งอยู่ในวัด พระสงฆ์จึงเป็นเจ้าภาพงาน การจัดงานประจำปีโดยมากมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านมาเที่ยวงานและทำบุญกับทางวัด ดังนั้นจึงมักมีการแสดงมหรสพสมโภชงานประจำปี ที่มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับโบราณคดีจริงๆ มีน้อย ที่พอมึบ้าง เช่น งานนมัสการพระธาตุ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านจึงได้ประโยชน์หรือองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณคดีน้อยมาก การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะทางวัดขาดงบประมาณพัฒนาวัด ดังนั้นจึงต้องอาศัยการจัดงานบุญประจำปี ทำให้สถานะของโบราณคดีเป็นเพียงเครื่องมือให้คนมาทำบุญเพื่อหาปัจจัยพัฒนาวัดเท่านั้น อย่างไรก็ตามงานบุญประจำปีก็ทำให้คนได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับโบราณคดีระดับหนึ่ง แนวทางในการให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากกว่านี้หรือควรลงทุนทำละครเวที ภาพยนตร์ สารคดีเกี่ยวกับโบราณคดีแสดงก่อนการเล่นมหรสพ เพื่อให้ผู้มาเที่ยวงานมีองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณคดี และควรเน้นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคีของชุมชนเป็นกรณีพิเศษ เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งกันของคนในสังคม ซึ่งจะตอบโจทย์การแก้ปัญหาสังคมของรัฐบาลด้วย

แนวทางการสร้างความร่วมมือในการดูแลรักษา

ตารางที่ ๓ แสดงแนวทางการจัดการโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์

โบราณคดี	ด้านสถานที่	ด้านบุคลากร	ด้านวัสดุและงบประมาณ	ด้านการให้ความร่วมมือ
คูพระโกนา	-สนับสนุนงบประมาณ ปรับภูมิทัศน์บริเวณคู -สร้างพิพิธภัณฑ์ที่ส่งเสริมความรู้ทาง ศาสนาและวัฒนธรรม -จัดทำคู่มือศึกษา -จัดทำหลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ -จ้างแรงงานชาวบ้านในชุมชน	-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง แต่ควรเน้นที่เยาวชน -จัดอบรม สัมมนาการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง	-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณคดี -การบูรณะซ่อมแซมทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ -พระสงฆ์มีบทบาทที่ดีเพื่อเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน อันจะนำมาสู่การร่วมมือที่ดีจากชาวบ้าน	-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง -จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการ เช่น นิทรรศการ งานบุญประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง
สิมวัดไตรภูมิ	-สนับสนุนงบประมาณ ปรับภูมิทัศน์บริเวณสิม	-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดย	-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วม	-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดี

	<p>-สร้างพิพิธภัณฑ์ที่ส่งเสริมความรู้ทางโบราณคดี ศาสนาและวัฒนธรรม</p> <p>-จัดทำคู่มือศึกษาสิ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง ได้แก่ รามเกียรติ์ พุทธประวัติ และนิทานพื้นบ้านสินไซ</p> <p>-จัดทำหลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์</p> <p>-จ้างแรงงานชาวบ้านในชุมชน</p>	<p>การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>แต่ควรเน้นที่เยาวชน</p> <p>-จัดอบรม สัมมนาการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณคดี</p> <p>-การบูรณะซ่อมแซม</p> <p>ทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้</p> <p>-พระสงฆ์มีบทบาทที่ดีเพื่อเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน อันจะนำมาสู่การร่วมมือที่ดีจากชาวบ้าน</p>	<p>โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>-จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการ เช่น นิทรรศการ งานบุญประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>
บ้านเมืองไพร	<p>-สนับสนุนงบประมาณปรับภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถาน</p> <p>-พิพิธภัณฑ์ควรเพิ่มการส่งเสริมความรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม</p> <p>-จัดทำคู่มือศึกษาโบราณคดีเมืองไพร</p> <p>-จัดทำหลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณคดีเมืองไพร</p> <p>-จ้างแรงงานชาวบ้านในชุมชน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>แต่ควรเน้นที่เยาวชน</p> <p>-จัดอบรม สัมมนาการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วม</p> <p>ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณคดี</p> <p>-การบูรณะซ่อมแซม</p> <p>ทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>-จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการ เช่น นิทรรศการ งานบุญประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>
เจดีย์เมืองหงส์	<p>-สนับสนุนงบประมาณปรับภูมิทัศน์บริเวณ</p> <p>-จัดทำคู่มือศึกษาเจดีย์เมืองหงส์</p> <p>-จัดทำหลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณคดีเจดีย์เมืองหงส์</p> <p>-จ้างแรงงานชาวบ้าน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>แต่ควรเน้นที่เยาวชน</p> <p>-จัดอบรม สัมมนาการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของ</p>	<p>-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วม</p> <p>ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณคดี</p> <p>-การบูรณะซ่อมแซม</p> <p>ทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้</p> <p>-พระสงฆ์มีบทบาทที่ดี</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>-จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการ เช่น นิทรรศการ งาน</p>

	ในชุมชน	พระสงฆ์ ชุมชน และ ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง	เพื่อเป็นที่เคารพศรัทธา ของชาวบ้าน อันจะ นำมาสู่การร่วมมือที่ดี จากชาวบ้าน	บุญประจำปี โดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่ เกี่ยวข้อง
กู่กาสิงห์	-สนับสนุนงบประมาณ ปรับภูมิทัศน์บริเวณกู่ -พิพิธภัณฑสถานเพิ่มการ ส่งเสริมความรู้ทาง ศาสนาและวัฒนธรรม -จัดทำคู่มือศึกษา กู่กา สิงห์ -จัดทำหลักสูตรชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์กู่กา สิงห์ -จ้างแรงงานชาวบ้านใน ชุมชน	-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของทุก ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง แต่ควรเน้นที่เยาวชน -จัดอบรม สัมมนาการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และ ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง	-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ และชุมชนมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์ โบราณคดี -การบูรณะซ่อมแซม ทุกขั้นตอนมีความ โปร่งใส ตรวจสอบได้ -พระสงฆ์มีบทบาทที่ดี เพื่อเป็นที่เคารพศรัทธา ของชาวบ้าน อันจะ นำมาสู่การร่วมมือที่ดี จากชาวบ้าน	-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดี โดยการมีส่วนร่วม ของทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้อง -จัดกิจกรรมเชิง บูรณาการ เช่น นิทรรศการ งาน บุญประจำปี โดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่ เกี่ยวข้อง
สิมวัดจักรวาล ภูมิพินิจ	-สนับสนุนงบประมาณ ปรับภูมิทัศน์บริเวณสิม -สร้างพิพิธภัณฑสถานส่งเสริม ความรู้ทางโบราณคดี ศาสนาและวัฒนธรรม -จัดทำคู่มือศึกษาสิม โดย มีเนื้อหาเกี่ยวกับจิตกรรม ฝาผนัง ได้แก่ พุทธ ประวัตินิทานพื้นบ้านสิน ไช -จัดทำหลักสูตรชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิม -จ้างแรงงานชาวบ้านใน ชุมชน	-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของทุก ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง แต่ควรเน้นที่เยาวชน -จัดอบรม สัมมนาการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และ ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง	-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ และชุมชนมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์ โบราณคดี -การบูรณะซ่อมแซม ทุกขั้นตอนมีความ โปร่งใส ตรวจสอบได้ -พระสงฆ์มีบทบาทที่ดี เพื่อเป็นที่เคารพศรัทธา ของชาวบ้าน อันจะ นำมาสู่การร่วมมือที่ดี จากชาวบ้าน	-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดี โดยการมีส่วนร่วม ของทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้อง -จัดกิจกรรมเชิง บูรณาการ เช่น นิทรรศการ งาน บุญประจำปี โดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่ เกี่ยวข้อง
สิมวัดขอนแก่น	-สนับสนุนงบประมาณ	-สร้างเครือข่ายการ	-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์	-สร้างเครือข่ายการ

<p>เหนือ</p>	<p>ปรับภูมิทัศน์บริเวณลิม -สร้างพิพิธภัณฑ์ส่งเสริม ความรู้ทางโบราณคดี ศาสนาและวัฒนธรรม -จัดทำคู่มือศึกษาลิม โดย มีเนื้อหาเกี่ยวกับจิตกรรม ฝาผนัง ได้แก่ พุทธ ประวัติ นิทานพื้นบ้านสิน ไซ นรก สวรรค์ -จัดทำหลักสูตรชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ลิม -จ้างแรงงานชาวบ้านใน ชุมชน</p>	<p>อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของทุก ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง แต่ควรเน้นที่เยาวชน -จัดอบรม สัมมนาการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และ ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>และชุมชนมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์ โบราณคดี -การบูรณะซ่อมแซม ทุกขั้นตอนมีความ โปร่งใส ตรวจสอบได้ -พระสงฆ์มีบทบาทที่ดี เพื่อเป็นที่เคารพศรัทธา ของชาวบ้าน อันจะ นำมาสู่การร่วมมือที่ดี จากชาวบ้าน</p>	<p>อนุรักษ์โบราณคดี โดยการมีส่วนร่วม ของทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้อง -จัดกิจกรรมเชิง บูรณาการ เช่น นิทรรศการ งาน บุญประจำปี โดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่ เกี่ยวข้อง</p>
<p>บ้านเมืองบัว</p>	<p>-สนับสนุนงบประมาณ ปรับภูมิทัศน์บริเวณ โบราณสถาน -พิพิธภัณฑ์ควรเพิ่มการ ส่งเสริมความรู้ทาง ศาสนาและวัฒนธรรม -จัดทำคู่มือศึกษา โบราณคดี โดยมีเนื้อหา เกี่ยวกับโบราณคดีเมือง บัว -จัดทำหลักสูตรชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ โบราณคดีเมืองบัว -จ้างแรงงานชาวบ้านใน ชุมชน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของทุก ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง แต่ควรเน้นที่เยาวชน -จัดอบรม สัมมนาการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และ ส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ และชุมชนมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์ โบราณคดี -การบูรณะซ่อมแซม ทุกขั้นตอนมีความ โปร่งใส ตรวจสอบได้</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดี โดยการมีส่วนร่วม ของทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้อง -จัดกิจกรรมเชิง บูรณาการ เช่น นิทรรศการ งาน บุญประจำปี โดย การมีส่วนร่วมของ พระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่ เกี่ยวข้อง</p>
<p>คูเมืองร้อยเอ็ด</p>	<p>--จัดทำคู่มือศึกษาประวัติ ความเป็นมาและ ความสำคัญของคูเมือง -จัดทำหลักสูตรชุมชน เกี่ยวกับประวัติความ เป็นมาและความสำคัญ</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดีโดย การมีส่วนร่วมของทุก ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง แต่ควรเน้นที่เยาวชน -จัดอบรม สัมมนาการ</p>	<p>-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ และชุมชนมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนการอนุรักษ์ โบราณคดี -การบูรณะซ่อมแซม ทุกขั้นตอนมีความ</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์โบราณคดี โดยการมีส่วนร่วม ของทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้อง -จัดกิจกรรมเชิง</p>

	<p>ของคู่มือเมือง</p> <p>-จ้างแรงงานชาวบ้านในชุมชน</p>	<p>อนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>โปร่งใส ตรวจสอบได้</p>	<p>บูรณาการ เช่น นิทรรศการ งานบุญประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>
<p>ปราสาท</p>	<p>-สนับสนุนงบประมาณ อนุรักษ์โบราณสถาน</p> <p>-สร้างพิพิธภัณฑ์ส่งเสริมความรู้ทางโบราณคดี ศาสนาและวัฒนธรรม</p> <p>-จัดทำคู่มือศึกษาปราสาท</p> <p>คู่มือมีเนื้อหาเกี่ยวกับนารายณ์บรรทมศิลป์ ศิวลึงค์ พระอินทร์</p> <p>-จัดทำหลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ปราสาท</p> <p>-จ้างแรงงานชาวบ้านในชุมชน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>แต่ควรเน้นที่เยาวชน</p> <p>-จัดอบรม สัมมนาการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ และชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณคดี</p> <p>-การบูรณะซ่อมแซมทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้</p> <p>-พระสงฆ์มีบทบาทที่ดีเพื่อเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน อันจะนำมาสู่การร่วมมือที่ดีจากชาวบ้าน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดี โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>-จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการ เช่น นิทรรศการ งานบุญประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>
<p>บ่อพันขัน</p>	<p>-สนับสนุนงบประมาณ อนุรักษ์โบราณสถาน</p> <p>อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว</p> <p>-สร้างพิพิธภัณฑ์ส่งเสริมความรู้ทางโบราณคดี ศาสนาและวัฒนธรรม</p> <p>-จัดทำคู่มือศึกษาบ่อพันขัน</p> <p>-จัดทำหลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์บ่อพันขัน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>แต่ควรเน้นที่เยาวชน</p> <p>-จัดอบรม สัมมนาการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ และชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณคดี</p> <p>-การบูรณะซ่อมแซมทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้</p> <p>-พระสงฆ์มีบทบาทที่ดีเพื่อเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน อันจะนำมาสู่การร่วมมือที่ดีจากชาวบ้าน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดี โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>-จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการ เช่น นิทรรศการ งานบุญประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน</p>

	<p>-พัฒนาบ่อพันธักให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทุ่งกุลารุเทเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้</p> <p>-จ้างแรงงานชาวบ้านในชุมชน</p>			และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง
บ้านสีแกว	<p>-สนับสนุนงบประมาณปรับภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถาน</p> <p>-สร้างพิพิธภัณฑ์ส่งเสริมความรู้ทางโบราณคดี ศาสนาและวัฒนธรรม</p> <p>-จัดทำคู่มือศึกษาโบราณคดี โยมีเนื่อเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผา และโบราณคดีที่ค้นพบอื่นๆ</p> <p>-จัดทำหลักสูตรชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณคดีบ้านสีแกว</p> <p>-จ้างแรงงานชาวบ้านในชุมชน</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>แต่ควรเน้นที่เยาวชน</p> <p>-จัดอบรม สัมมนาการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>	<p>-เปิดโอกาสให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณคดี</p> <p>-การบูรณะซ่อมแซมทุกขั้นตอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบได้</p>	<p>-สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์โบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง</p> <p>-จัดกิจกรรมเชิงบูรณาการ เช่น นิทรรศการ งานบุญประจำปี โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ชุมชน และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง</p>

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด” มีผลสรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผล

โบราณคดี หมายถึง สถานที่ที่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำรงชีวิตโดยเฉพาะกิจกรรมทางวัฒนธรรม มีทั้งสิ่งก่อสร้างและวัตถุ เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวิชาการโบราณคดี ในบรรดาพุทธศิลป์วัตถุทั้งหมด วัดเป็นพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นก่อนพุทธศิลป์วัตถุทั้งหมด วัดในพระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับและต่อเนื่อง โดยเริ่มแรกจากพื้นที่เป็นป่าอันเงียบสงบ ต่อมาจึงมีการเพิ่มเติมก่อสร้างสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับการใช้สอยเพื่อสะดวกในการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุ การก่อสร้างวัดจึงความสวยงามวิจิตรพิสดารมากขึ้นตามลำดับและถือว่าการสร้างวัดอันเป็นการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พุทธศิลป์ต่าง ๆ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สี่มา หอไตร ศาลาการเปรียญ กุฏิ เป็นต้น ซึ่งมีบ่อเกิดที่สำคัญคือพุทธประวัติ พระวินัยและพระสูตรที่มีวิวัฒนาการทางศิลปกรรมมาโดยลำดับ ปัจจุบันศาสนวัตถุบางประเภทมีการผสมผสานระหว่างศิลปะแบบฮินดูกับพุทธศิลป์

แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ ๑,๘๐๐ - ๒,๕๐๐ ปี โดยอาศัยหลักฐานคือการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดีที่สำรวจและทำการศึกษาแล้ว แบ่งตามยุคสมัยได้ดังนี้

๑. แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่

- ๑) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีโนนกระดอง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๒) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๓) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านดงเมืองจอก ตำบลศรีโคตร อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๔) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านจาน-เตย ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๕) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๖) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสังข์ ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๗) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาพัน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๘) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๙) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเต้อ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด

จังหวัดร้อยเอ็ด ๑๐) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๑๑) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านนายเต็ง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๑๒) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีวัดโนนม่วง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด ๑๓) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านโนนม่วง อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ๑๔) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสำโรง-หว่านไฟ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

๒. โบราณสถาน/โบราณคดี สมัยทวารวดี ได้แก่

๑) คูเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๒) เจดีย์เมืองหงส์ ตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ๓) คูน้ำคันดิน และภาชนะดินเผา บ้านสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔) หนองสิลาเลข อำเภอพนมไพร ๕) เศียรพระพุทธรูป บ้านดงสิงห์ อำเภอจังหาร จังหวัดร้อยเอ็ด ๖) ใบเสมาบ้านเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๓. โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ได้แก่

๑) กู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๒) กู่โพนระฆัง อำเภอเกษตรวิสัย ๓) กู่โพนวิท อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๔) กู่กระโดน อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๕) กู่พระโกนา อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ๖) กู่เมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๗) พระธาตุบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ๘) ปรากฏ์กู่ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๙) กู่คันธนาม อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด

๔. โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์

๑) สิมวัดจักรวาลภูมิพิณีจ (วัดหนองหมื่นถ่าน) อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ๒) สิมวัดขอนแก่นเหนือ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ (วัดบ้านตากแดด) ตำบลหัวโตน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ๔) สิมวัดพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ๕) สิมวัดประตู่ชัย (บ้านคำไฮ) อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๖) สิมวัดบ้านศรีฐาน อำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ด

๕. สภาพปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์

การมีส่วนร่วมนั้นเกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรม และหลายวัตถุประสงค์ รายงานวิจัยนี้ศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ๒) ด้านบุคลากร ๓) ด้านวัสดุและงบประมาณ ๔) ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

๑) **ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม** พบว่า แหล่งโบราณสถานขาดการปรับสภาพ ภูมิทัศน์ และการจัดการความรู้ เช่น คู่มือการศึกษา คู่มือ สิม เป็นต้น พระสงฆ์มีส่วนร่วมในระดับ การช่วยดูแลรักษา ซึ่งทำด้วยจิตอาสา การมีส่วนร่วมในระดับกำหนดนโยบาย การดำเนินการกำกับ ติดตามและประเมินผลมีน้อยมาก ซึ่งทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณคดีน้อย ทั้งกฎหมายอนุรักษ์โบราณคดีมีมติเดียวคือการอนุรักษ์เท่านั้น ไม่ได้ระบุการมีส่วนร่วมเหมือนกับ กฎหมายการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือการปกครองท้องถิ่นอย่างชัดเจน งานการมีส่วนร่วมจึงไม่มี เป้าหมายที่ชัดเจน การปรับสภาพภูมิทัศน์โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น การปรับคูเมืองร้อยเอ็ด ให้เป็นสวนสาธารณะเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวร้อยเอ็ดและนักท่องเที่ยว พระสงฆ์ก็ไม่ได้ มีส่วนร่วมด้วย ลักษณะภูมิทัศน์เป็นเพียงสวนสาธารณะเพื่อพักผ่อนหย่อนใจและออกกำลังกายเท่านั้น การออกแบบไม่ได้มีมิติทางวัฒนธรรมหรือการให้อรรถกถาความรู้ เช่น สร้างประติมากรรมหรือ สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่โดดเด่นของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวหรือ มาพักผ่อนได้อรรถกถาความรู้และเห็นความสำคัญของคูเมือง และรู้สึกภูมิใจในกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ชาวร้อยเอ็ด

๒) **ด้านบุคลากร**

งานบุคคลตามโครงสร้างการบริหารของกรมศิลปากรพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการแต่อย่างใด เพราะเป็นงานราชการ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ดังนั้นบุคลากร ในงานวิจัยนี้จึงหมายเอาการทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นตัวแทนหรือเป็นส่วนหนึ่งของกรมศิลปากร จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๗ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับ กรมศิลปากรน้อยมาก เป็นแต่เพียงผู้ดูแลโบราณคดีเท่านั้น หากจะมีส่วนร่วมบ้างก็มีส่วนในระดับ เสนอความคิดเห็นเท่านั้น คือเมื่อเห็นว่าโบราณคดีชำรุดทรุดโทรม ตนเองในฐานะที่เป็นผู้ดูแลก็เสนอ ขอบุรณะซ่อมแซม หากได้รับอนุญาต ก็ดำเนินการซ่อมแซม ซึ่งต้องเป็นไปในกำกับของกรมศิลปากร การทำงานแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยและร่วมอนุรักษ์ด้วยเพิ่งมีอย่างจริงจัง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา นับเป็นมิติใหม่และเป็นการพัฒนางานอนุรักษ์โบราณคดีไปอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะการทำงานในมิติใหม่ของกรมศิลปากรคือการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์โบราณคดีกับ ชุมชน ได้แก่ อาสาสมัครชุมชนดูแลมรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) เครือข่ายดังกล่าวนี้ พระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ เพราะโบราณสถาน/โบราณคดีจำนวนมากตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด, การจัดโครงการศิลปวัฒนธรรมสู่สถานศึกษา ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชน, การจัดอบรม ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแก่พระสังฆาธิการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีโบราณสถานใกล้เคียง ผู้พิพากษา อัยการ ตำรวจ ในฐานะผู้เกี่ยวข้องกับกฎหมาย โดยการอบรม เริ่มที่ชุมชนที่มีการขุดแต่งโบราณคดีแล้ว และการนำพาไปศึกษาดูงานโบราณคดีที่มีชื่อเสียงหรือ

เป็นต้นแบบ ในส่วนของจังหวัดร้อยเอ็ดยังมีส่วนร่วมน้อยมาก เพราะกรศิลปากรยังไม่สามารถทำได้ทั่วถึง ดังนั้นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมมากขึ้น รัฐบาลและกรมศิลปากรควรได้เพิ่มงบประมาณในการจัดโครงการเหล่านี้และทำต่อเนื่องจนกว่าจะครบทุกพื้นที่ ซึ่งควรให้สำนักศิลปากรทั้ง ๑๒ แห่งมีบทบาทสำคัญในการจัดโครงการดังกล่าว การที่จะให้พระสงฆ์ดำเนินการเองเป็นไปได้ยาก เพราะไม่มีงบประมาณ ไม่มีองค์ความรู้ และขาดแรงจูงใจ

แม้จะเป็นการทำงานเชิงรุกหรือให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วย แต่ก็เป็นการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมอนุรักษ์เท่านั้น โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดก็คงมีสภาพเหมือนเดิมดังที่เคยเป็นมาในอดีต ไม่ได้ได้รับการพัฒนาไปมากกว่านี้ เพราะเป้าหมายหลักของกรมศิลปากรคือการอนุรักษ์ ไม่ได้มีเป้าหมายพัฒนาเชิงท่องเที่ยว ดังนั้นจึงไม่มีการปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงาม หรือการจัดแหล่งเรียนรู้ เป็นต้น ทำให้บรรยากาศการทำงานขาดชีวิตชีวา โบราณคดีเหมือนถูกปล่อยให้ร้าง สถานที่ที่มีสถาปัตยกรรมที่ล้ำค่า แต่สถาปัตยกรรมดังกล่าวก็ให้ประโยชน์แก่ชุมชนได้ไม่มาก หรือแม้ต่อไปในอนาคตโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดจะมีการรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวให้มากขึ้น แต่คงเกิดได้เฉพาะกับบางแห่งเท่านั้น เพราะโบราณคดีส่วนมากตั้งอยู่ไกลจากตัวเมือง นักท่องเที่ยวที่สนใจเดินทางไปเยี่ยมชมมีน้อยมาก การรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จต้องมีองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย และต้องให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เช่น พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้พร้อมๆ กับการพัฒนาระบบคมนาคมไปด้วยกันจึงจะประสบความสำเร็จ

๓) ด้านวัสดุและงบประมาณ

สำนักโบราณคดีมีรูปแบบการทำงานที่ค่อนข้างแตกต่างจากหน่วยงานอื่น ๆ พอสมควร คือมีหน้าที่ดูแลโบราณคดีตามเขตรับผิดชอบของตน วัสดุสำนักงานที่ต้องใช้สอยก็เบิกจ่ายตามระเบียบของงานวัสดุ แต่วัสดุที่มุ่งศึกษาในงานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับกรมศิลปากรเท่านั้น ซึ่งในส่วนนี้สำนักโบราณคดีไม่ได้มีเตรียมไว้ก่อน แต่เมื่อมีการซ่อมแซมจึงมีการใช้งบประมาณจัดซื้อตามรายการที่ซ่อม การจัดซื้อวัสดุด้วยงบประมาณแผ่นดินพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม เพราะเป็นหน้าที่ของสำนักศิลปากร แต่การจัดซื้อหรือจัดหาวัสดุด้วยเงินบริจาคพระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ในฐานะผู้หาเงินบริจาคซื้อวัสดุ แต่ไม่ได้เป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เพราะการกำหนดและการออกแบบวัสดุต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากร เนื่องจากเป็นผู้รู้เรื่องสถาปัตยกรรมหรือศิลปะที่เหมาะสมกับโบราณคดีนั้น ๆ ดีที่สุด

การจัดการโบราณคดีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันให้เป็นไปตามระเบียบหรือพระราชบัญญัติการอนุรักษ์โบราณคดี เช่น เมื่อมีโบราณคดีแห่งหนึ่งแห่งหนึ่งชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหาย เบื้องต้นผู้ดูแล เช่น พระสงฆ์จะต้องแจ้งสำนักโบราณคดีในเขตนั้นๆ ต่อจากนั้นสำนักศิลปากรก็จะแต่งตั้งคณะทำงานออกมาตรวจสอบสภาพโบราณคดี ต่อจากนั้นก็สรุปผลนำเสนอต่อสำนักและประชุมเพื่อหา

ข้อสรุป หากมีมติให้ดำเนินการซ่อมแซม ลำดับต่อไปคือแต่งตั้งคณะกรรมการบูรณะปฏิสังขรณ์ และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการซ่อมแซม ซึ่งการจัดซื้อวัสดุซ่อมแซมและการซ่อมแซมต้องทำตามที่สำนักโบราณคดีกำหนดให้ เมื่อซ่อมแซมเสร็จแล้วสำนักศิลปากรก็ต้องรายงานผลการดำเนินงานต่อกรมศิลปากร เพื่อให้กรมศิลปากรจัดทำรายงานแผนปฏิบัติการประจำปีต่อไป พระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการจัดหาวัสดุซ่อมแซมโบราณคดีก็เฉพาะในกรณีที่พระสงฆ์และชาวบ้านเสนอเป็นผู้ซ่อมแซมเอง โดยการกำกับของกรมศิลปากร

พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหารงบประมาณแผ่นดิน แต่มีส่วนร่วมในการใช้แสวงหาและใช้จ่ายงบประมาณในการดูแลรักษาโบราณคดีเฉพาะการซ่อมแซมด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งพระสงฆ์ก็มีส่วนสำคัญในการซ่อมแซม ข้อดีคือเป็นการได้แบ่งเบาภาระในการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐ เพราะรัฐไม่ต้องจัดสรรเงินงบประมาณเพื่อซ่อมแซมมาก และการได้รับความร่วมมือจากชุมชน ซึ่งชุมชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของมากกว่าการใช้งบประมาณของรัฐซ่อมแซม แต่เรื่องเงินรับบริจาคนี้สัมพันธ์กับปฏิบัตินี้ พระสงฆ์ประพฤติดีเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงนิยมทำบุญด้วย

โบราณคดีที่มีการพัฒนาสภาพทัศนียภาพที่สุดคือคูเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด จากการศึกษาพบว่า ภูมิทัศน์รอบๆ คูเมืองหน้าวัดบูรพาภิราม พระอารามหลวง เป็นชุมชนแออัด และเป็นการยากเหมือนกันที่จะเวนคืนแล้วให้ชุมชนแถวนั้นย้ายไปทำมาหากินในที่อื่น ดังนั้นจึงทำให้คูเมืองโบราณมีภูมิทัศน์ที่ไม่สวยงาม และบางครั้งก็มีเสียงรบกวนจากชุมชน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ไม่ค่อยมีคนไปออกกำลังกายหรือนั่งสูดอากาศแถวคูเมือง ส่วนคูเมืองนอกนี้มีภูมิทัศน์ในระดับที่ใช้ได้ มีคนชอบไปออกกำลังกายพอสมควร เพราะมีเครื่องออกกำลังกาย แต่ก็ทำอะไรไปมากกว่านั้นไม่ได้ เช่นการวิ่งรอบคูเมือง เป็นต้น เพราะสถานที่คับแคบ และมีถนนตัดผ่าน แตกต่างจากบึงปลาอุบซึ่งมีบริเวณโดยรอบ ชาวร้อยเอ็ดนิยมวิ่งรอบบึงออกกำลังกายตอนเย็นในแต่ละวันจำนวนมาก อีกอย่างหนึ่งพบว่าประชาชนขาดจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์ส่วนรวม คือมีการทิ้งเศษขยะบริเวณคูเมือง ทำให้เกิดความสกปรก เทศบาลขาดการรณรงค์เรื่องนี้อย่างจริงจัง และไม่มีการลงโทษตามกฎหมายที่เด็ดขาด ทำให้คนที่ไม่รักษาภาวะเรียบร้อยไม่เกรงกลัวและคงมีการทำผิดต่อไป

๔) ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา

ลักษณะของการอนุรักษ์ของพระสงฆ์คือดูแลรักษาไม่ให้เสียหาย เมื่อเห็นว่า ขำรุดทรุดโทรมหรือเสียหายก็แจ้งกรมศิลปากร ไม่ซ่อมแซมเองโดยพลการ เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อโบราณคดีได้ หรือทำให้โบราณคดีลดคุณค่าลงเพราะใช้วัสดุอุปกรณ์ไม่เหมาะสม ไม่รู้ลักษณะของสถาปัตยกรรมหรือศิลปะ โบราณคดีที่ศึกษามีเพียงสถาปัตยกรรมเท่านั้น คือ ภาชนะดินเผา กู่ ปรางค์ เสม้า และสิมโบราณ ไม่มีพระพุทธรูปสำคัญที่เป็นเหตุจูงใจให้คนไปสักการบูชา

เมื่อเป็นเช่นนั้นโบราณคดีหรือวัดนั้นๆ ก็ไม่มีรายได้และไม่มีแรงจูงใจให้ชวนชายจัดการเพื่อเพิ่มมูลค่าในเชิงการท่องเที่ยว แม้การซ่อมแซมก็มีส่วนน้อยมาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นเพียงผู้ดูแลรักษาเท่านั้น ไม่ได้มีความรู้สึกว่าคุณและชุมชนเป็นเจ้าของโบราณคดีแต่อย่างใด ปัญหาการอนุรักษ์โบราณคดีในปัจจุบันของกรมศิลปากรคือมีบุคลากรน้อย ดังนั้นจึงมีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์กับชุมชนถึงอย่างนั้นการทำงานร่วมกันก็ยังมีน้อย ทั้งนี้เพราะงานดูแลโบราณคดีมีกิจกรรมน้อย ดังนั้นเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจึงไม่ค่อยได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผลเสียของการขาดความสัมพันธ์คือไม่ได้พูดคุยปัญหาที่มีอยู่ด้วยความเป็นกันเอง ดังนั้นแนวทางปฏิบัติคือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรต้องลงพื้นที่พบปะกับชุมชนบ่อยๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคย หรือพยายามทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนบ่อย ๆ และควรหาแนวทางให้ผู้ดูแลสถานที่อาศัยโบราณคดีพัฒนาโบราณคดีด้วยตนเองในมิติที่หลากหลายเพิ่มเติมจากที่ได้ทำอยู่แล้ว และควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ ซึ่งจะประกอบขึ้นเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ในระยะยาว แนวทางการจัดการให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ ปรับสภาพภูมิทัศน์ จัดแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม การจัดงานประจำปี และการจัดการเรียนรู้

๖. แนวทางการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดี

ขั้นตอนและกระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการสถานที่และสิ่งแวดล้อม มีแนวทางดังนี้คือ

๑) ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม

โบราณสถานควรได้ปรับสภาพภูมิทัศน์ให้มีความสวยงาม การจัดการเชิงรุกหรือเพิ่มมูลค่าโบราณคดีสามารถทำได้กับสภาพแวดล้อมหรือภูมิทัศน์ คือการออกแบบให้เหมาะสมและมีความสวยงาม เพื่อดึงดูดใจให้มีคนมาท่องเที่ยว หรือเพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจแก่ผู้มาเยี่ยมชมโบราณคดีและมาทำบุญที่วัด แนวทางในการออกแบบสภาพแวดล้อมให้กายภาพสัมพันธ์กันกับนามธรรม เช่น สร้างประติมากรรมจากฝาผนังตั้งไว้ในบริเวณสวนหย่อม แต่ทั้งนี้กรมศิลปากรต้องให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว ไม่ใช่มีเพียงตั้งบुरुณะซ่อมแซมเท่านั้น เพราะผู้ดูแลพื้นที่เมื่อไม่มีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมก็เป็นเพียงดูแลให้เท่านั้น ไม่คิดจะพัฒนาให้มากกว่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นโบราณคดีจึงมีค่าเพียงสถานที่สำคัญเท่านั้น ไม่ได้รับการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงท่องเที่ยวแต่อย่างใด และควรมีการจัดการความรู้ตามลักษณะของโบราณสถานนั้นๆ เช่น จัดทำคู่มือการศึกษาปรากฏการณ์ สิม จัดทำหลักสูตรชุมชนในการอนุรักษ์ เป็นต้น วิธีการดำเนินงานคือ ระดมความคิดจากผู้เชี่ยวชาญที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ออกแบบหลักสูตรที่พึงประสงค์ วิชาพิเศษแนวทางการดำเนินงานที่ได้นำเสนอบนเวทีสาธารณะ มุ่งงบประมาณสนับสนุนงบประมาณการจัดพิมพ์หลักสูตร เผยแพร่หลักสูตรที่ทำสำเร็จแล้วนั้น และใช้หลักสูตรดังกล่าวเป็นคู่มือในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดีในพื้นที่ของตน

๒) ด้านบุคลากร

สำนักศิลปากรที่ ๘ ควรได้จัดทำโครงการตามแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการประจำปี โดยกำหนดให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณคดีร่วมกับเจ้าหน้าที่สำนักศิลปากร (๒) รูปแบบของโครงการ/กิจกรรม ควรให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร นักกฎหมาย เป็นผู้อธิบาย/ชี้แจงระเบียบการอนุรักษ์และหลักการพัฒนาโบราณคดี พระสงฆ์และผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของโบราณคดีประจำชุมชนแก่เยาวชน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกหวงแหนมรดกทางศิลปะและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณคดีแก่เยาวชน (๓) จัดกิจกรรม เช่น นิทรรศการ งานประจำปี โดยมีการประชุมร่วมวางแผนการดำเนินงาน เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแสดงความคิดเห็น นำเสนองานสร้างสรรค์ที่เป็นผลงานของคนในชุมชน และจัดให้มีการประกวดและตัดสินรางวัลแก่ผู้มีผลงานดีเด่นด้านการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดี

๓) ด้านวัสดุและงบประมาณ

ขั้นตอนและกระบวนการในการจัดซื้อวัสดุของกรมศิลปากรในกรณีเป็นงบประมาณแผ่นดิน พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องได้เฉพาะเสนอเรื่องให้สำนักศิลปากรออกมาตรวจสอบโบราณคดีที่สมควรได้รับการซ่อมแซมเท่านั้น ขั้นตอนต่อจากนั้นไปพระสงฆ์ไม่อาจเกี่ยวข้องได้ เพราะไม่ใช่หน้าที่ของพระสงฆ์ เป็นเรื่องของการจัดทำแผนงบประมาณและการจัดซื้อจัดจ้าง ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงหมายเอาการจัดซื้อวัสดุและงบประมาณในส่วนของการบริจาคเท่านั้น ซึ่งพระสงฆ์ในฐานะผู้จัดหางบประมาณและรับบริจาควัสดุจากชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมได้ทุกขั้นตอน ซึ่งมีแนวทางปฏิบัติดังนี้

(๑) เมื่อพบโบราณคดีชำรุดหรือเสียหาย ก็ให้บันทึกหลักฐานรายการแจ้งเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรให้ออกมาตรวจสอบโบราณคดีนั้นเพื่อประเมินและอนุมัติการซ่อมแซม (๒) เมื่อเจ้าหน้าที่ตรวจสอบและอนุมัติการซ่อมแซมแบบเงินบริจาคแล้ว พระสงฆ์ควรประชุมร่วมกับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรเพื่อปรึกษาหารือหาเกี่ยวกับการซ่อมแซม การได้มาซึ่งงบประมาณดำเนินงาน และแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินโครงการ (๓) ในการจัดหางบประมาณดำเนินการที่เป็นเงินบริจาคของชาวบ้าน สามารถทำได้หลายวิธี เช่น ทอดผ้าป่า จัดงานกุศล จัดโครงการปฏิบัติธรรม จัดงานพุทธาภิเษก เป็นต้น วิธีที่หลีกเลี่ยงเพราะเป็นการรบกวนชาวบ้านคือการออกเรียไ้รตามหมู่บ้านต่าง ๆ (๔) เมื่อได้ปัจจัยมา ก็ควรดำเนินการตามที่ได้ตกลงกัน เฉพาะคณะกรรมการการซ่อมแซมควรได้ประชุมกันเป็นการเฉพาะเพื่อวางแผนงานในส่วนของตนโดยเฉพาะ คำนวณประมาณรายการใช้จ่ายทั้งหมดแล้วจึงลงมือดำเนินการต่อไป (๕) ในการดำเนินการเกี่ยวกับการซ่อมแซม เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจะคอยกำกับตลอดโครงการ โดยเฉพาะอุปกรณ์ที่จะใช้ซ่อมแซม และการออกแบบศิลปะ

ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เพราะต้องทำให้ได้มาตรฐานใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด หากไม่มีการระดมปัจจัยก่อสร้าง (เงิน) อาจระดมวัสดุก่อสร้างก็ได้ ซึ่งเป็นการได้ป้องกันการทุจริตเงินได้อีกด้วย (๖) เกี่ยวกับรายรับรายจ่ายควรจัดทำบัญชีและเก็บหลักฐานการเงินไว้เป็นอย่างดี เพื่อรองรับการตรวจสอบหรือป้องกันปัญหาการร้องเรียนเรื่องการเงินในภายหลัง

๔) ด้านการให้ความร่วมมือดูแลรักษา

แนวทางในการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ควรทำในรูปแบบที่หลากหลายและควรเน้นการมีส่วนร่วมในเชิงรุกมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะสังคมเปลี่ยนแปลงเร็วมาก การเข้าไม่ถึงเทคโนโลยีจะเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ดังนั้นจึงควรได้บูรณาการงานกับเทคโนโลยีให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์มากที่สุด จากการศึกษาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สรุปประเด็นได้ดังนี้คือ

(๑) การประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์เป็นช่องทางเบื้องต้นที่ทำให้คนรู้จักโบราณคดีและมีความสนใจที่จะเดินทางมาศึกษาหรือท่องเที่ยว แนวทางปฏิบัติในการประชาสัมพันธ์ต้องทำให้ครบวงจรคือ กรมศิลปากรหรือสำนักศิลปากรต้องสร้างเครือข่ายกับชุมชนในการอนุรักษ์โบราณคดีมากกว่านี้และทำให้ทั่วถึง เพราะเมื่อชุมชนมีความรู้สึกว่าตนเองก็มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์โบราณคดี เขาก็จะให้ความร่วมมือในส่วนอื่นๆ อีกด้วย เช่น การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น แม้กรมศิลปากรไม่มีงบประมาณดำเนินงานในส่วนนี้โดยตรง พระสงฆ์และชาวบ้านก็สามารถที่จะเสียสละเงินประชาสัมพันธ์เองก็ได้

(๒) การสัมมนา งานสัมมนาเป็นงานหรือกิจกรรมที่กรมศิลปากรได้ดำเนินมาตั้งนานแล้ว แต่ทำในลักษณะความร่วมมือและเครือข่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา คือให้ทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้พิพากษา ตำรวจ พระสงฆ์ และชาวบ้าน ปัญหาของการสัมมนาในปัจจุบันคือการสัมมนายังไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งงบประมาณก็มีจำกัด เมื่อไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ทั้งหมด การดูแลโบราณคดีร่วมกันก็คาดหวังประสิทธิผลได้ยาก รัฐควรให้ความสำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถานมากกว่านี้ และสำนักศิลปากรที่ ๘ ควรได้ให้โครงการดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในจังหวัดร้อยเอ็ดโดยเร็วและต่อเนื่อง

(๓) การศึกษาดูงาน การศึกษาดูงานเป็นอีกโครงการหนึ่งที่กรมศิลปากรได้ดำเนินการมาแล้วกว่า ๒ ปี ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึง เพราะกรมศิลปากรเริ่มที่โบราณคดีต้นแบบก่อน ซึ่งเป็นไปตามหลักการศึกษาดูงาน เพราะจะทำให้รู้ถึงวิธีการทำงานที่ประสบความสำเร็จของสถานที่ที่ไปศึกษานั้น โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดควรได้ไปศึกษาดูงานโบราณคดีที่มีชื่อเสียงต่างจังหวัด และถือเป็นแนวทางในการจัดการโบราณคดีของตนเพื่อพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

(๔) การสร้างเครือข่าย วิธีการสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์โบราณคดีของกรมศิลปากรได้เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา คือให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณคดีในลักษณะ

เครือข่าย แต่ในจังหวัดร้อยเอ็ด วิธีการดังกล่าวไม่เป็นที่รู้จักของชาวบ้านทั่วไป ควรได้พัฒนาให้มีบทบาทและความโดดเด่นมากกว่านี้ เพราะเป็นแนวทางที่ดีแล้วแต่ขาดการสานต่อให้ประสบความสำเร็จเท่านั้นเอง ควรมีเครือข่ายพัฒนาโบราณสถานภายในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งจะต้องทำในลักษณะจิตอาสาโดยการกำกับดูแลของกรมศิลปากร ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลมีงบประมาณสนับสนุนด้านนี้อยู่แล้ว

(๕) **การจัดแหล่งเรียนรู้** วิธีการจัดแหล่งเรียนรู้คือ ศึกษารายละเอียดโบราณคดีให้ชัดเจนแล้วจัดสถานที่ใกล้เคียงกับโบราณคดีให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในลักษณะของการจัดการความรู้คือทำให้เรียนรู้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่น ทำโบชัวร์ หนังสือ คำอธิบายภาพโบราณคดี สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น การจัดแหล่งเรียนรู้ของโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดมีน้อยมาก เพราะเจ้าของสถานที่ขาดความสนใจ ขาดความรู้ และไม่มีการประเมินดำเนินการโดยตรง เมื่อมีการจัดการความรู้แล้วจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ด้วยเพื่อให้คนทั้งหลายได้รู้จัก และที่ควรทำอย่างยิ่งคือทำความเข้าใจร่วมมือกับสถานศึกษาทุกระดับเพื่อให้นักเรียน นักศึกษาได้มาศึกษาเรียนรู้ ต่อไปเมื่อคนรู้จักมากขึ้น สถานศึกษาต่างๆ ก็จะติดต่อเดินทางมาศึกษาเอง ซึ่งจะเป็นผลดีต่อชุมชนและงานอนุรักษ์โบราณคดีหลาย ๆ อย่าง

(๖) **การจัดงานประจำปี** การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีที่พบมากที่สุดภายในจังหวัดร้อยเอ็ดคือการจัดงานประจำปีของโบราณคดีนั้นๆ เพราะโบราณคดีหลายแห่งตั้งอยู่ในวัด พระสงฆ์จึงเป็นเจ้าภาพงาน การจัดงานประจำปีโดยมากมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านมาเที่ยวงานและทำบุญกับทางวัด ดังนั้นจึงมักมีการแสดงมหรสพสมโภชงานประจำปี ที่มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับโบราณคดีจริงๆ มีน้อย ที่พอมีบ้าง เช่น งานนมัสการพระธาตุ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านจึงได้ประโยชน์หรือองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณคดีน้อยมาก การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะทางวัดขาดงบประมาณพัฒนาวัด ดังนั้นจึงต้องอาศัยการจัดงานบุญประจำปี ทำให้สถานะของโบราณคดีเป็นเพียงเครื่องมือให้คนมาทำบุญเพื่อหาปัจจัยพัฒนาวัดเท่านั้น แนวทางในการให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากกว่านี้ควรทำในลักษณะบูรณาการ คือควรเน้นการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับโบราณคดี และควรเน้นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมความสามัคคีของชุมชนเป็นกรณีพิเศษ

๕.๒ อภิปรายผล

นโยบายหรือเป้าหมายในการกำหนดกฎหมายอนุรักษ์โบราณคดีของกรมศิลปากรเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นสิ่งกำหนดทิศทางการทำงานให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้ ปัจจุบันกรมศิลปากรมีจุดมุ่งหมายเพื่ออนุรักษ์โบราณคดี ดังนั้นจึงมีกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์เท่านั้น และเป็นไปในลักษณะข้อห้าม ไม่ได้มีกฎหมายส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าแหล่งโบราณคดีแต่อย่างใด การทำงานของกรมศิลปากรจึงปรากฏเฉพาะการขุดค้น รื้อฟื้น ดูแลรักษา

และบูรณะซ่อมแซมเท่านั้น ไม่ได้มีการส่งเสริมการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น ที่มีการพัฒนาในลักษณะดังกล่าว เช่น การปรับสภาพภูมิทัศน์ การจัดงานบุญประจำปี เป็นต้น ก็เป็นไปตามความต้องการของผู้ดูแลรักษา สภาพการณ์ของแหล่งโบราณคดีในปัจจุบันจึงมีสถานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า เป็นประโยชน์ด้านวัฒนธรรมโดยมาก ไม่มีความหลากหลายของการใช้ประโยชน์ เช่น ด้านการศึกษา เศรษฐกิจ เป็นต้น แนวทางการปฏิบัติในปัจจุบันและอนาคตของกรมศิลปากรคือไม่ใช่เพียงแค่เครือข่ายการอนุรักษ์เท่านั้น แต่ต้องสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยอาศัยระบบเทคโนโลยีและสารสนเทศเป็นสำคัญ เพื่อเพิ่มมูลค่าโบราณคดีในมิติที่หลากหลาย เริ่มต้นแต่การประชาสัมพันธ์ ปรับสภาพภูมิทัศน์ จัดแหล่งเรียนรู้ จัดบุญประจำปี และจัดการเรียนรู้ ซึ่งต้องทำควบคู่กันไปกับ การคมนาคม คือพัฒนาให้เป็นเส้นทางแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ความเป็นไปได้คือหากกรมศิลปากรไม่มีงบประมาณโดยตรง ก็พัฒนาร่วมกับกระทรวงการท่องเที่ยวก็ได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และผู้ได้ประโยชน์มากที่สุดคือชุมชน เป็นการได้พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนด้วย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

รายงานการวิจัยนี้ ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด คณะผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้อีกเกี่ยวกับโบราณคดี ดังนั้นจึงขอเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑. การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในภาคอีสาน
๒. การพัฒนารูปแบบการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดเชิงการท่องเที่ยว

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ พระไตรปิฎกบาลี. ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมศิลปากร. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี.

กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

_____ .วิวัฒนาการพุทธสถานไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด,

๒๕๓๓.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานพระพุทธรเจดีย์, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา,

๒๕๑๕.

_____ . สำนักโบราณคดี. คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน สำหรับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____ . กรมศิลปากร. แนวทางอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐.

_____ . การอนุรักษ์โบราณสถาน: การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม,

๒๕๕๓.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด. แผนพัฒนาจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ.

๒๕๕๗ – ๒๕๖๐ (ฉบับทบทวนใหม่ รอบปี พ.ศ. ๒๕๖๐). ร้อยเอ็ด : สำนักงานจังหวัด

ร้อยเอ็ด, ๒๕๖๐, (อัดสำเนา).

กัญญา ศิริสกุล และคณะ. หลักการประชาสัมพันธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย

รามคำแหง, ๒๕๔๐.

เกษม จันทร์แก้ว., วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔.

ไชแสง ศุขะวัฒน์. การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานผลการเสวนา บทบาทที่พึงประสงค์ของวัด และพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดร้อยเอ็ด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒

คุณ โทชน์. พุทธศาสนากับชีวิต. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, การพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาศาสนา, กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๒๕

จุฬารัตน์ โสตะ. แนวคิด ทฤษฎี และกลยุทธ์การพัฒนาสุขภาพ. (ขอนแก่น : ภาควิชาสุขศึกษา

คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓

เฉลียว บุรีภักดี และคนอื่น ๆ, ทรัพยากรมนุษย์กับการพัฒนา, กรุงเทพมหานคร :

สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๕.

दनัย ไชโยธธา, พระมหากษัตริย์ กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร :

ไอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘.

ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพในยุคโลกาภิวัตน์,

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, (เชียงใหม่ :

สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗

นิตี เอียวศรีวงศ์, พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓.

บุญทัน ดอกไธสง. การบริหารเชิงพุทธ (กระบวนการทางพฤติกรรม). กรุงเทพมหานคร : สถาบัน

บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๘.

บุญรับ ศักดิ์มณี และโสภณ เสือพันธ์, หนังสือเรียน พระพุทธศาสนา ๓ ขรล. ๐๐๐๓,

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เอ็มพันธ์ จำกัด, ๒๕๓๘.

บุรชัย ศิริมหาสาคร. จัดการความรู้สึกสู่ความเป็นเลิศ. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๕๐.

ป.ณ. ปากน้ำ. สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๖.

ประพนธ์ ผาสุขยืด. การจัดการความรู้ ฉบับมือใหม่หัดขับ. กรุงเทพมหานคร : โยใหม่, ๒๕๕๐.

ปูน แดงทัฬห, **บทบาทพระสงฆ์**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://src.ac.th/web/index>.

[๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

พะยอม วงศ์สารศรี, **องค์การและการจัดการ**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภา จำกัด, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

พระราชวรมณี. **บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐.

พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____ . **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

พระมหาสมชาย ทีปภาโส(บุญเกลี้ยง), **ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย**,

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๖

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล, **การบริหารวัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: เอส ที พี เพรส จำกัด, ๒๕๓๙

พิศวง ธรรมพันทา. **สังคมวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: พีระพัทธนา, ๒๕๒๓.

พุทธทาสภิกขุ. **ภาพพุทธประวัติจากหินสลักยุคก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย พ.ศ.**

๓๐๐-๕๐๐, กรุงเทพมหานคร: ซามากราฟิคส์ไชด์, ๒๕๐๙

ไพลิน ผ่องใส, **การจัดการสมัยใหม่**, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะโบราณคดี. **คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภท โบราณสถาน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.

มานิช เวชพันธ์. **การมีส่วนร่วมทางการเมืองของข้าราชการประจำ : ศึกษาเปรียบเทียบ**

ข้าราชการพลเรือน ทหารและตำรวจ. กรุงเทพมหานคร : มปท, ๒๕๓๒.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

_____ . **ศิลปกรรมไทย : พระพุทธปฏิมา พระบรมมหาราชวัง วัด เรือนไทยภาคกลาง**.

พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๑.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปะกับชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอสพีเอฟ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๔๒.

สมพร ไชยภูมิธรรม. **ปางพระพุทธรูป**, กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๓.

สมยศ นาวิการ, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร**, กรุงเทพฯ: ดวงกมล, ๒๕๓๖.

สายันต์ ไพเราะจูจิตร. การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน
โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น
สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

สาโรช บัวศรี, การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์โดยใช้การจัดการเรียนรู้แบบอริยสัจ ๔,
http://202.143.165.163/ebook_think/chapter/chap2_3.pdf (สืบค้นเมื่อ
วันจันทร์ ที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๙)

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. แนวทางอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร :
กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.

_____ . คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, นนทบุรี : โรงพิมพ์วารสารส่งเสริมการ
ปกครองส่วนท้องถิ่น, ๒๕๕๐.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕.
(อัดสำเนา)

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษา
มรดกทางศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

สร้อยสวัสดิ์ ราชกุลชัย, การวางแผนและการควบคุมทางการบริหาร, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จามจุรี,
๒๕๔๓

แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๓๕

สร้อยตระกูล อรรถมานะ, พฤติกรรมองค์การ: ทฤษฎีและการประยุกต์, กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, องค์การและการจัดการ, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาการศึกษา,
๒๕๓๙

อนันต์ วิริยพินิจ, บทบาทของพระสงฆ์ กับการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

อุทัย หิรัญโต, สังคมวิทยาประยุกต์, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๕๑๙.

(๒) รายงานการวิจัย

กฤษฎา พินศรี, และคณะ. การศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้
เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
สำนักงานภาค ๒๕๔๙.

จุไรรัตน์ บุญที่สุด, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี (สุรินทร์ ชุตินฺธโร) วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, รายงานวิจัย** (สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๖).

ณัฐจาพร พิชัยณรงค์, รศ.ดร., และคณะ, **“การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาพ ในชุมชนโดยใช้ประชาคมสุขภาพในการจัดการสุขภาพภาคประชาชน : กรณีศึกษา ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัด มหาสารคาม”**, **รายงานการวิจัย**, (ทุนสนับสนุนมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, **การมีส่วนร่วมของประชาชน, รายงานวิจัย** (ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗

ทวีศิลป์ กุลนภาดล, **“การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ของประชาชน”**, **รายงานการวิจัย**, (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย :มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์, ๒๕๕๑.

พินิจ ลาภอนานนท์. **กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนา ของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน**, **รายงานการวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช**, (สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

ลิขิต อีระเวคิน. **“การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท”**. **รายงานการวิจัย**, (สมาคมวิจัยมหาวิทยาลัยไทยและมูลนิธิ Friedrich Elent. กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม, ราชบัณฑิตยสถาน. **บทบาทของศิลปะต่อศาสนา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต**, **รายงานวิจัย**, **โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, ๒๕๕๕.

(๓) วารสาร

ชวณะ ภวานันท์, **“บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน”**, **คฤศาสตร์ปริทัศน์**, เล่มที่ ๙๖ ตุลาคม ๒๕๒๗.

ณรงค์ ณ เชียงใหม่. **การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. **วารสารรัฐสมิแล**, ๒๕๔๕.
 ไชยพัฒน์ ภูชีสส์ชวกรณ์, โบสถ์-วิหารแบบล้านช้างในประเทศไทย **วารสารหน้าจั่ว** ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย, (ฉบับที่ 9 กันยายน ๒๕๕๕ – สิงหาคม ๒๕๕๖).

ปัทมา สุปกาปิง, “การมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา : สภาพปัญหาและความท้าทายในอนาคต”, บทความ, กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑
ประทีป จันทรสิงห์. การมีส่วนร่วมของบุคลากรเพื่อสนับสนุนการเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ.
ขอนแก่นเวชสาร, ๒๕๔๙.

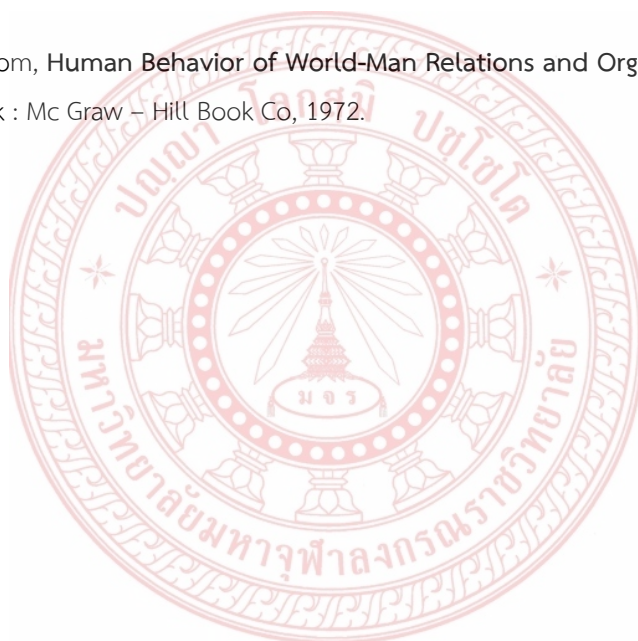
สุรีย์ จันทรมาลี. การมีส่วนร่วมของตัวแทนชุมชนเขตเมือง ในการเผยแพร่ความรู้โรคเอดส์.

วารสารสุขศึกษา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑

เสนห์ จุ้ยโต, องค์การสมัยใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๒, นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,
๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

Davis and Newstrom, Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior,
New York : Mc Graw – Hill Book Co, 1972.

การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี จังหวัดร้อยเอ็ด

Sangha's participation on archaeological places

Management in Roi-Et province

ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

Dr.Phaitoon Suanmafai

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi-Et Buddhist College

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัย เรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด และเพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัยคือ แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มเป้าหมาย ๓๐ รูป/คน เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์เนื้อหาโดยอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า ๑) ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณคดีน้อย ทั้งกฎหมายอนุรักษ์โบราณคดีมีลักษณะเป็นข้อห้าม ไม่ได้ระบุการมีส่วนร่วม ของชุมชน งานการมีส่วนร่วมจึงไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน การปรับสภาพภูมิทัศน์โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น การปรับคูเมืองร้อยเอ็ดให้เป็นสวนสาธารณะเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย การปรับสภาพภูมิทัศน์ควรออกแบบให้เหมาะสมและมีความสวยงาม เพื่อดึงดูดใจให้มีคนมาท่องเที่ยว หรือเพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจแก่ผู้มาเยี่ยมชมโบราณคดีและมาทำบุญที่วัด

๒) ด้านบุคลากร พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในงานบุคคลแต่อย่างใด เพราะเป็นงานราชการ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ บุคลากรในนี้หมายเอาการทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นตัวแทนหรือเป็นส่วนหนึ่งของกรมศิลปากร ตั้งแต่อดีตจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๗ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับกรมศิลปากรน้อยมาก เป็นแต่เพียงผู้ดูแลโบราณคดีเท่านั้น มีส่วนร่วมในระดับเสนอความคิดเห็นเพื่อขออนุญาตกรมศิลปากรบูรณะซ่อมแซมโบราณคดีเท่านั้น การทำงานแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมอนุรักษ์ด้วยเพิ่งมีอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา แต่ยังไม่สามารถทำได้ทั่วถึง ๓) ด้านวัสดุ พัสดุที่มุ่ง

ศึกษา ในงานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการซ่อมแซมโบราณคดีเท่านั้น ไม่ใช่งานพัสดุของหน่วยงาน การจัดซื้อวัสดุด้วยงบประมาณแผ่นดินพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม เพราะเป็นหน้าที่ของสำนักศิลปากร แต่การจัดซื้อหรือจัดหาวัสดุด้วยเงินบริจาคพระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ แต่ไม่ได้เป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เพราะการกำหนดและการออกแบบพัสดุต้องได้รับความเห็นชอบจากช่างผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากร

๔) ด้านงบประมาณ พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหารงบประมาณแผ่นดิน แต่มีส่วนร่วมในการใช้แสวงหาและใช้จ่ายงบประมาณในการดูแลรักษาโบราณคดีเฉพาะการบูรณะซ่อมแซมด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านเท่านั้น ข้อดีคือเป็นการได้แบ่งเบาภาระในการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐ และการได้รับความร่วมมือจากชุมชน ซึ่งชุมชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของมากกว่าการใช้งบประมาณของรัฐซ่อมแซม การรับบริจาคจากชาวบ้านนี้เจ้าอาวาสต้องได้รับความเคารพศรัทธาจากชาวบ้านจึงจะได้รับความร่วมมือ **๕) ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา** ลักษณะของการอนุรักษ์โบราณคดีของพระสงฆ์คือดูแลรักษาไม่ให้เสียหาย เมื่อเห็นว่าชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหายก็แจ้งกรมศิลปากร ไม่ซ่อมแซมเองโดยพลการ เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อโบราณคดีได้ หรือทำให้โบราณคดีลดคุณค่าลงเพราะใช้วัสดุอุปกรณ์ไม่เหมาะสม ไม่รู้ลักษณะของสถาปัตยกรรมหรือศิลปะ พระสงฆ์ไม่ได้มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของ ดังนั้นจึงไม่มีแรงจูงใจให้ชวนช่วยจัดการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าของโบราณคดี ปัญหาสำคัญของงานอนุรักษ์โบราณคดีและการสร้างความร่วมมือกับชุมชนคือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไม่ค่อยได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การแบ่งปันข้อมูลและการทำงานร่วมกันจึงเกิดขึ้นได้ยาก กรมศิลปากรควรหาแนวทางให้ผู้ดูแลสถานที่อาศัยโบราณคดีพัฒนาโบราณคดีด้วยตนเองในมิติที่หลากหลายกว่านี้ และควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ แนวทางการจัดการให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ ปรับสภาพภูมิทัศน์ จัดแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม การจัดงานประจำปี และการจัดการเรียนรู้

Abstract

Research report on " Sangha's participation on archaeological places Management in Roi-Et province" was aimed at studying the state of archeological sites in Roi-Et province, To promote the participation of monks in the management of archeological sites in Roi-Et Province, and to propose ways to manage archeological sites by the participation of monks in Roi Et. The research model is qualitative research. Research area is Archaeological sites in Roi Et The target audience is 30 images / person.

The research found that :

1) location and environment monks play a less conservative role in archeology. Both archaeological conservation laws are taboo. Did not specify community involvement Participation work has no clear goal. The archeological landscape in Roi Et, such as the adaptation of Roi Et moat as a park for recreation. But the priest did not participate. Landscape should be designed to be appropriate and beautiful. To attract people to come, or for the enjoyment of visitors to the archeology and to make merit at the temple. 2) The monk person does not participate in the work of any person, because it is official, not related to monks. The personnel in this place are meant to work together as agents or as part of the Fine Arts Department. From the past until 2004, the monks were very involved in working with the Fine Arts Department. It is only an archaeological administrator. Participated at the proposed level to request permission from the fine arts department to renovate archeology. Community-based work has been very conservative, but it has not been fully implemented yet. 3) The materials used to study in this research relate only to archaeological repairs. Not the agency's job. Purchasing materials with the mainland budget, the monks did not participate, because it is the duty of the fine arts bureau. But the purchase or provision of materials with monks donations can contribute, but not all decision makers, because the design and design of the package must be approved by the specialists of the fine arts department.

4) Monks budget does not participate in the management of the budget, but it is involved in the pursuit of, and expenditures in, archaeological maintenance, only with restorations, with local folk donations. The advantage is to ease the burden of spending the state budget, and getting community support The community will have a sense of ownership over the state budget repair. The abbot of this villager must be respected by the villagers so that they can cooperate. The nature of the archaeological conservation of the monks is to preserve the damage. When it is damaged or damaged, the department of Fine Arts. Do not repair yourself arbitrarily. This may cause damage to archeology, or reduce the value of archeology because of improper materials. I do not know the nature of architecture or art. Monks do not feel like they own it, therefore, there is no incentive to seek development to increase the value of archeology. The important issue of archaeological conservation and community collaboration is that the fine arts department rarely builds relationships with the community. Data sharing and collaboration are rare. The fine arts department should seek a way for archaeologists to develop their own archaeological sites in a broader dimension, and should allocate adequate support budget. The approach to managing the clergy and community participation is public relations. Landscape cultural resources Annual event and learning management.

บทนำ

พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกกันได้อันนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการเชื่อมต่อกับชุมชนจึงทำให้สถาบันสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมโดยส่วนรวม และมีหน้าที่ต้องปฏิบัติเชิงปฏิสัมพันธ์กับสถาบันอื่นในสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง ดังนั้น ความเป็นพระพุทธรูปศาสนาแบบจารีตนิยมกับความเป็นพระพุทธรูปศาสนาแบบพัฒนาสังคมจึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขต่อสังคมเช่นเดียวกัน พระพุทธรูปองค์ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาซึ่งเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จ

พุทธภาวะแล้วก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรมทรงเกี่ยวข้องกับชนชั้นทุกชนชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสำเร็จ แม้จะปรินิพพานไปแล้ว ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของชาวบ้านโดยพื้นฐาน พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่สังคม เรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พระสงฆ์ในอดีตมีหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามที่บัญญัติ คือเป็นผู้ให้ธรรมเป็นทานคือการให้ธรรมะโดยชี้แจง และนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ดีงาม โดยหลักการแล้ว พระสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระสงฆ์รุ่นแรกนับแต่ประกาศพระศาสนาว่า ให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย แม้ในสมัยปัจจุบันบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีก็ไม่ได้หายไปจากสังคมไทย ยังคงมีส่วนร่วมในการจัดการเป็นที่พึงของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือแม้แต่สังคมชนบทก็ตาม การดูแลศาสนสถาน วัด เจดีย์ แหล่งโบราณสถานอื่น ๆ ส่วนมากจะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของชุมชน พระสงฆ์กับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวพันอยู่กับพระสงฆ์ตั้งแต่เกิดไปจนตาย สถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันใหญ่ซึ่งเป็นองค์พหุหนึ่งอันสำคัญของประเทศที่มีบทบาทในทางสังคมมาก พฤติกรรม กิจกรรม และกิจการต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กระทำมีผลกระทบต่อสังคมไปด้วย ความเป็นไปในสังคมก็มีผลต่อสถาบันสงฆ์ จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พระธรรมคำสอนก็ตาม หรือพระสงฆ์ในรูปสถาบันหรือวัดจะไม่เกี่ยวข้องกับสังคมไทย

จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยแหล่งโบราณคดีทั้งที่เป็นทรัพยากร ทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมกระจายตัวอยู่ในวัดและสถานที่ต่าง ๆ ทั่วจังหวัด โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่มีความหลากหลาย ซึ่งล้วนแล้วเป็นผลสะท้อนมาจากปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในอดีตที่เกิดการกลั่นกรองและสรรค์สร้างจนกลายเป็นวิถีการดำรงชีวิต วิธีคิด ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงศิลปกรรมและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ในวัดและสถานที่ต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มชน ถ้ายทอดจากกลุ่มคนรุ่นหนึ่งไปสู่กลุ่มคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบัน ดังนั้น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี แหล่งโบราณคดี ที่กระจาย

ตัวอยู่ในวัดและสถานที่ต่าง ๆ ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด มีความสำคัญและมีบทบาทต่อจังหวัดในแง่ของวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจทั้งในด้านวิชาการ การท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น สามารถสร้างประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ รวมไปถึงกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีที่สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวให้เกิดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น และความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การดำเนินงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดยังคงมีปัญหาเนื่องจากการให้ความสนใจหรือการให้ความสำคัญกับแหล่งโบราณคดีได้จำกัดอยู่ในวงแคบ ไม่มีการส่งเสริม การให้ความรู้แก่ชุมชนอย่างเพียงพอ ทำให้ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาและขาดการตระหนักถึงความสำคัญรวมถึงไม่กล้าเข้าไปทำการจัดการด้วยตนเอง ส่งผลให้การจัดการแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่ถูกจำกัดอยู่ในการดูแลของทางภาครัฐ ในส่วนของทางภาครัฐเองก็ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง เนื่องด้วยปัจจัยทั้งทางด้านระยะเวลา และบุคลากรที่มีจำกัด ไม่เพียงพอต่อจำนวนแหล่งโบราณคดีที่มีจำนวนมาก ส่งผลให้การจัดการแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่จำกัดอยู่เฉพาะแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและสังคมในระดับประเทศเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ละเลยการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีในระดับท้องถิ่น แหล่งโบราณคดีขนาดเล็กในบริเวณพื้นที่ห่างไกลจึงถูกละเลย และเริ่มเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา แหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดบางแห่งยังขาดการจัดการอย่างเหมาะสม ทั้งในด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ร่วมทั้งการดูแลรักษา การอนุรักษ์และการพัฒนาด้านกายภาพของแหล่งโบราณคดีให้มีสภาพเหมาะสมแก่การศึกษาเรียนรู้ และแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น ยังไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างเต็มที่

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาในเรื่องของ “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด” ในกิจกรรมตามความสามารถของพระสงฆ์ และสถานการณ์สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้เกิดงานด้านการจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อสะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ว่ามีความเป็นรูปธรรม มีระบบการจัดการชัดเจนเพียงใด เมื่อพบอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทราบยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการจัดการแหล่งโบราณคดีและการมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและการพัฒนาแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดได้อย่างยั่งยืน และมีส่วนผลักดัน

นโยบายในการจัดการแหล่งโบราณคดี ให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและของรัฐบาลได้อีกด้วย

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีศึกษาวิจัยใน ๓ ประเด็น คือ ๑) สภาพการณ์การบริหารจัดการและปัญหาการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๒) การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๓) แนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด มีวิธีการศึกษาวิจัยดังนี้

การศึกษาเอกสาร ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลวิจัยจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๓๕ อรรถกถา หนังสือ รายงานการวิจัย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ รูปแบบความสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี นี้กำหนดเลือกเอาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดร้อยเอ็ด มีรายละเอียดแหล่งศึกษาข้อมูล ดังนี้ ๑) ห้องสมุดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๓) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ๔) ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ๕) ห้องสมุดประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด ๖) พิพิธภัณฑ์แห่งชาติจังหวัดร้อยเอ็ด และ ๗) แหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

ประชากรกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รายละเอียด ดังนี้ ๑) กลุ่มนโยบาย ได้แก่ พระสงฆ์ชั้นปกครองจังหวัดร้อยเอ็ดระดับตำบล, อำเภอ, จังหวัด เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๑๐ รูป/คน ๒) พระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี โดยกำหนดเลือกเอาจากพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีเลือก แบบเจาะจง จากแหล่งโบราณคดี ๑๒ แห่ง เลือกจำนวน ๑๐ รูป และ ๓) ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด ใช้วิธีเลือกผู้ตอบแบบสอบถามและสัมภาษณ์แบบเจาะจงจากแหล่งโบราณคดีกลุ่มเป้าหมาย ๑๒ แห่ง เลือกจำนวน ๑๐ คน

ผลการวิจัย

โบราณคดี หมายถึง สถานที่ที่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำรงชีวิตโดยเฉพาะกิจกรรมทางวัฒนธรรม มีทั้งสิ่งก่อสร้างและวัตถุ เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวิชาการโบราณคดี ในบรรดาพุทธศิลป์วัตถุทั้งหมด วัดเป็นพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นก่อนพุทธศิลป์วัตถุทั้งหมด วัดในพระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับและต่อเนื่อง โดยเริ่มแรกจากพื้นที่เป็นป่าอันเงียบสงบ ต่อมาจึงมีการเพิ่มเติมก่อสร้างสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับการใช้สอยเพื่อสะดวกในการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุ การก่อสร้างวัด จึงความสวยงามวิจิตรพิสดารมากขึ้นตามลำดับ และถือว่าการสร้างวัดอันเป็นการบำเพ็ญบุญกุศลวิญญูกรรม หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พุทธศิลป์ต่าง ๆ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สี่มา หอไตร ศาลาการเปรียญ กุฏิ เป็นต้น ซึ่งมีบ่อเกิดที่สำคัญคือพุทธประวัติ พระวินัยและพระสูตรก็มีวิวัฒนาการทางศิลปกรรมมาโดยลำดับ ปัจจุบันศาสนวัตถุบางประเภทมีการผสมผสานระหว่างศิลปะแบบอินดูกับพุทธศิลป์

แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ ๑,๘๐๐ - ๒,๕๐๐ ปี โดยอาศัยหลักฐานคือการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี ที่สำรวจและทำการศึกษาแล้ว แบ่งตามยุคสมัยได้ดังนี้

แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ๑) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีในกระดอง อำเภอกเกษตรวิสัย ๒) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อำเภอกเกษตรวิสัย ๓) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านดงเมืองจอก อำเภอกเกษตรวิสัย ๔) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านจวน-เตย ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสวรรณภูมิ ๕) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านตาหยวก อำเภอสวรรณภูมิ ๖) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสังข์ อำเภอสวรรณภูมิ ๗) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาพัน อำเภอสวรรณภูมิ ๘) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน อำเภอสวรรณภูมิ ๙) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเตื่อ อำเภอสวรรณภูมิ ๑๐) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว อำเภอมืองร้อยเอ็ด ๑๑) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านนายเต็ง อำเภอมืองร้อยเอ็ด ๑๒) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีวัดโนนม่วง อำเภอมืองสว่าง ๑๓) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านโนนม่วง อำเภอพนมไพร ๑๔) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสำโรง-หว่านไฟ อำเภอกเกษตรวิสัย

โบราณสถาน/โบราณคดี สมัยทวารวดี ได้แก่ ๑) คูเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ๒) เจดีย์เมืองหงส์ บ้านเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน ๓) คูน้ำคันดิน และภาชนะดินเผา บ้านสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ๔) หนองสิลาเลข อำเภอพนมไพร ๕) เศียรพระพุทธรูป บ้านดงสิงห์ อำเภอจังหาร ๖) เสมา บ้านเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ

โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ได้แก่ ๑) กู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย ๒) กู่โพนระฆัง อำเภอเกษตรวิสัย ๓) กู่โพนวิท อำเภอเกษตรวิสัย ๔) กู่กระโดน อำเภอเกษตรวิสัย ๕) กู่พระโกนา อำเภอสุวรรณภูมิ ๖) กู่เมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย ๗) พระธาตุบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ ๘) ปรางค์กู่ อำเภอธวัชบุรี ๙) กู่คันธนาม อำเภอโพนทราย

โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ได้แก่ ๑) สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ (วัดหนองหมื่นถ่าน) อำเภออาจสามารถ ๒) สิมวัดขอนแก่นเหนือ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ (วัดบ้านตากแดด) อำเภอสุวรรณภูมิ ๔) สิมวัดพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) อำเภอสุวรรณภูมิ ๕) สิมวัดประตู่ชัย (บ้านคำไฮ) อำเภอธวัชบุรี ๖) สิมวัดบ้านศรีฐาน อำเภอทุ่งเขาหลวง

การมีส่วนร่วมที่เห็นได้ชัดในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรม และหลายวัตถุประสงค์ รายงานวิจัยนี้ศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ๒) ด้านบุคลากร ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ๔) ด้านงบประมาณ ๕) ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม พบว่า โดยมากพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพียงระดับแสดงความคิดเห็นเวลาสัมมนาเท่านั้น การมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นไป คือการกำหนดนโยบาย การดำเนินการ กำกับติดตามและประเมินผลมีน้อยมาก ซึ่งทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณคดีน้อย ทั้งกฎหมายอนุรักษ์โบราณคดีมีมติเดียวคือการอนุรักษ์เท่านั้น ไม่ได้ระบุการมีส่วนร่วมเหมือนกับกฎหมายการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือการปกครองท้องถิ่นอย่างชัดเจน งานการมีส่วนร่วมจึงไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน การปรับสภาพภูมิทัศน์โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น การปรับคูเมืองร้อยเอ็ดให้เป็นสวนสาธารณะเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวร้อยเอ็ดและนักท่องเที่ยว พระสงฆ์ก็ไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย ลักษณะภูมิทัศน์เป็นเพียงสวนสาธารณะเพื่อพักผ่อนหย่อนใจเท่านั้น การออกแบบไม่ได้มีมิติทางวัฒนธรรมหรือการให้อำนาจความรู้ เช่น สร้างประติมากรรมหรือสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่โดดเด่นของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่เข้ามาพักผ่อน ใฝ่คว้าความรู้และเห็นความสำคัญของคูเมือง และรู้สึกภูมิใจกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวร้อยเอ็ด

การจัดการเชิงรุกหรือเพิ่มมูลค่าโบราณคดีสามารถทำได้กับสภาพแวดล้อมหรือภูมิทัศน์ คือการออกแบบให้เหมาะสมและมีความสวยงาม เพื่อดึงดูดใจให้มีคนมาท่องเที่ยว หรือเพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจแก่ผู้มาเยี่ยมชมโบราณคดีและมาทำบุญที่วัด แนวทางในการออกแบบสภาพแวดล้อมให้กายภาพสัมพันธ์กันกับนามธรรม เช่น สร้างประติมากรรมจากฝาผนังตั้งไว้ในบริเวณสวนหย่อม แต่ทั้งนี้กรมศิลปากรต้องให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว ไม่ใช่มีเพียงตั้งงบบูรณะซ่อมแซมเท่านั้น เพราะผู้ดูแลพื้นที่เมื่อไม่มีความรู้สึกที่ตนเองมีส่วนร่วมก็เป็นเพียงดูแลให้เท่านั้น ไม่คิดจะพัฒนาให้มากกว่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นโบราณคดีจึงมีค่าเพียงสถานที่สำคัญเท่านั้น ไม่ได้รับการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงท่องเที่ยวแต่อย่างใด

ด้านบุคคล งานบุคคลตามโครงสร้างการบริหารของกรมศิลปากร พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการแต่อย่างใด เพราะเป็นงานราชการ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ดังนั้น บุคลากร ในงานวิจัยนี้จึงหมายเอาการทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นตัวแทนหรือเป็นส่วนหนึ่งของกรมศิลปากร จากการศึกษา พบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๗ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับกรมศิลปากรน้อยมาก เป็นแต่เพียงผู้ดูแลโบราณคดีเท่านั้น หากจะมีส่วนร่วมบ้างก็มีส่วนร่วมในระดับเสนอความคิดเห็นเท่านั้น คือเมื่อเห็นว่าโบราณคดีชำรุดทรุดโทรม ตนเองในฐานะที่เป็นผู้ดูแลก็เสนอขอบูรณะซ่อมแซม หากได้รับอนุญาต ก็ดำเนินการซ่อมแซม ซึ่งต้องเป็นไปในกำกับของกรมศิลปากรการทำงานแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยและร่วมอนุรักษ์ด้วยเพิ่งมีอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา นับเป็นมิติใหม่และเป็นการพัฒนางานอนุรักษ์โบราณคดีไปอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะการทำงานในมิติใหม่ของกรมศิลปากรคือการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์โบราณคดีกับชุมชน ได้แก่ อาสาสมัครชุมชนดูแลมรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) เครือข่ายดังกล่าวนี้พระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ เพราะโบราณสถาน/โบราณคดีจำนวนมากตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด, การจัดการศิลปวัฒนธรรมสัญจรสู่สถานศึกษา ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชน, การจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแก่พระสังฆาธิการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีโบราณสถานใกล้เคียง ผู้พิพากษา อัยการ ตำรวจ ในฐานะผู้เกี่ยวข้องกับกฎหมาย โดยการอบรมเริ่มที่ชุมชนที่มีการขุดแต่งโบราณคดีแล้ว และการนำพาไปศึกษาดูงานโบราณคดีที่มีชื่อเสียงหรือเป็นต้นแบบ ในส่วนของจังหวัดร้อยเอ็ดยังมีส่วนร่วมน้อยมาก เพราะกรมศิลปากรยังไม่สามารถทำได้ทั่วถึง ดังนั้นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมมากขึ้น รัฐบาลและกรมศิลปากรควรได้เพิ่มงบประมาณในการจัดโครงการเหล่านี้และทำต่อเนื่องจนกว่าจะครบทุกพื้นที่ ซึ่งควรให้สำนักศิลปากรทั้ง ๑๒ แห่งมีบทบาทสำคัญในการจัดโครงการดังกล่าว

แม้จะเป็นการทำงานเชิงรุกหรือให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วย แต่ก็เป็นการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมอนุรักษ์เท่านั้น โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดก็คงมีสภาพเหมือนเดิมดังที่เคยเป็นมาในอดีต ไม่ได้รับการพัฒนาไปมากกว่านี้ เพราะเป้าหมายหลักของกรมศิลปากรคือการอนุรักษ์ ไม่ได้มีเป้าหมายพัฒนาเชิงท่องเที่ยว ดังนั้นจึงไม่มีการปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงาม หรือการจัดแหล่งเรียนรู้เป็นต้น ทำให้บรรยากาศการทำงานขาดชีวิตชีวา โบราณคดีเหมือนถูกปล่อยให้ร้าง สถานที่มีสถาปัตยกรรมที่ล้ำค่า แต่สถาปัตยกรรมดังกล่าวก็ให้ประโยชน์แก่ชุมชนได้ไม่มาก หรือแม้ต่อไปในอนาคตโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดจะมีการรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวให้มากขึ้น แต่คงเกิดได้เฉพาะกับบางแห่งเท่านั้น เพราะโบราณคดีส่วนมากตั้งอยู่ไกลจากตัวเมือง นักท่องเที่ยวที่สนใจเดินทางไปเยี่ยมชมมีน้อยมาก การรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอื่นๆ ด้วย และต้องให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เช่น พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้พร้อมๆ กับการพัฒนาระบบคมนาคมไปด้วยกันจึงจะประสบความสำเร็จ

ด้านวัสดุ พบว่า สำนักโบราณคดีมีรูปแบบการทำงานที่ค่อนข้างแตกต่าง จากหน่วยงานอื่นๆ พอสมควร คือมีหน้าที่ดูแลโบราณคดีตามเขตรับผิดชอบของตน วัสดุสำนักงานที่ต้องใช้สอยก็เบิกจ่ายตามระเบียบของงานพัสดุ แต่พัสดุที่มุ่งศึกษาในงานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการซ่อมแซมโบราณคดีเท่านั้น ซึ่งในส่วนนี้สำนักโบราณคดีไม่ได้มีเตรียมไว้ก่อน แต่เมื่อมีการซ่อมแซมจึงมีการใช้งบประมาณจัดซื้อตามรายการที่ซ่อม การจัดซื้อวัสดุด้วยงบประมาณแผ่นดินพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม เพราะเป็นหน้าที่ของสำนักศิลปากร แต่การจัดซื้อหรือจัดหาวัสดุด้วยเงินบริจาคพระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ในฐานะผู้หาเงินบริจาคซื้อวัสดุ แต่ไม่ได้เป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เพราะการกำหนดและการออกแบบพัสดุต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากร เนื่องจากเป็นผู้รู้เรื่องสถาปัตยกรรมหรือศิลปะที่เหมาะสมกับโบราณคดีนั้นๆ ดีที่สุด

การจัดการโบราณคดีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันให้เป็นไปตามระเบียบหรือพระราชบัญญัติการอนุรักษ์โบราณคดี เช่น เมื่อมีโบราณคดีแห่งหนึ่งแห่งหนึ่งชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหาย เบื้องต้นผู้ดูแล เช่น พระสงฆ์จะต้องแจ้งสำนักโบราณคดีในเขตนั้นๆ ต่อจากนั้นสำนักศิลปากรก็จะแต่งตั้งคณะทำงานออกมาตรวจสอบสภาพโบราณคดี ต่อจากนั้นก็สรุปผลนำเสนอต่อสำนักและประชุมเพื่อหาข้อสรุป หากมีมติให้ดำเนินการซ่อมแซม ลำดับต่อไปคือแต่งตั้งคณะกรรมการบูรณะปฏิสังขรณ์ และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการซ่อมแซม ซึ่งการจัดซื้อวัสดุซ่อมแซมและการซ่อมแซมต้องทำตามที่สำนักโบราณคดีกำหนดให้ เมื่อซ่อมแซมเสร็จแล้วสำนักศิลปากรก็ต้องรายงานผลการดำเนินงานต่อกรมศิลปากร เพื่อให้กรมศิลปากรจัดทำรายงานแผนปฏิบัติการประจำปีต่อไป พระสงฆ์จะมีส่วนร่วม

ในการจัดหาวัสดุซ่อมแซมโบราณคดีก็เฉพาะในกรณีที่พระสงฆ์และชาวบ้านเสนอเป็นผู้ซ่อมแซมเอง โดยการกำกับของกรมศิลปากร

ด้านงบประมาณ พบว่า พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหารงบประมาณแผ่นดิน แต่มีส่วนร่วมในการใช้แสวงหาและใช้จ่ายงบประมาณในการดูแลรักษาโบราณคดีเฉพาะการซ่อมแซม ด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งพระสงฆ์ก็มีส่วนสำคัญในการซ่อมแซม ข้อดีคือเป็นการได้แบ่งเบาภาระในการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐ เพราะรัฐไม่ต้องจัดสรรเงินงบประมาณ เพื่อซ่อมแซมมาก และการได้รับความร่วมมือจากชุมชน ซึ่งชุมชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของมากกว่า การใช้งบประมาณของรัฐซ่อมแซม แนวทางในการใช้จ่ายงบประมาณในการซ่อมแซมโบราณคดีคือ ๑) ถ้าเป็นงบประมาณแผ่นดิน ผู้ดูแลโบราณคดีต้องแจ้งความประสงค์ที่จะซ่อมก่อนปีงบประมาณใหม่ เพื่อให้สำนักโบราณคดีและกรมศิลปากรได้จัดทำโครงการซ่อมแซมไว้ในแผนประจำปี หากทำไม่ทันก็ไม่สามารถได้งบประมาณสนับสนุนในปีงบประมาณนั้นๆ ต้องรอปีงบประมาณต่อไป ๒) หากเป็นเงินบริจาค เจ้าอาวาสก็ต้องแจ้งความประสงค์หรือบอกบุญชาวบ้าน ซึ่งต้องมีความโปร่งใสในการทำงาน และเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านจึงจะได้รับความร่วมมือ และวิธีที่จะไม่รบกวนชาวบ้านในการทำบุญคือต้องพยายามสร้างรายได้แก่วัดโดยอาศัยโบราณคดี เช่น ประชาสัมพันธ์โบราณคดีของตน ปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงามตามระเบียบของกรมศิลปากรทั้งในแง่ของการจัดสวน และศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อดึงดูดความสนใจให้คนมาท่องเที่ยวและทำบุญ

ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา พบว่า ลักษณะของการอนุรักษ์ของพระสงฆ์คือดูแลรักษาไม่ให้เสียหาย เมื่อเห็นว่าชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหายก็แจ้งกรมศิลปากร ไม่ซ่อมแซมเองโดยพลการ เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อโบราณคดีได้ หรือทำให้โบราณคดีลดคุณค่าลงเพราะใช้วัสดุอุปกรณ์ไม่เหมาะสม ไม่รู้ลักษณะของสถาปัตยกรรมหรือศิลปะ โบราณคดีที่ศึกษามีเพียงสถาปัตยกรรมเท่านั้น คือ ภาชนะดินเผา กู่ ปรางค์ เสมอ และสิมโบราณ ไม่มีพระพุทธรูปสำคัญที่เป็นเหตุจูงใจให้คนไปสักการบูชา เมื่อเป็นเช่นนั้นโบราณคดีหรือวัดนั้นๆ ก็ไม่มีรายได้และไม่มีแรงจูงใจให้ชวนชวนจัดการเพื่อเพิ่มมูลค่าในเชิงการท่องเที่ยว แม้การซ่อมแซมก็มีส่วนน้อยมาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นเพียงผู้ดูแลรักษาเท่านั้น ไม่ได้มีความรู้สึกที่ตนและชุมชนเป็นเจ้าของโบราณคดีแต่อย่างใด ปัญหาการอนุรักษ์โบราณคดีในปัจจุบันของกรมศิลปากรคือมีบุคลากรน้อย ดังนั้นจึงมีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์กับชุมชน ถึงอย่างนั้นการทำงานร่วมกันก็ยังมึนน้อย ทั้งนี้เพราะงานดูแลโบราณคดีมีกิจกรรมน้อย ดังนั้นเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจึงไม่ค่อยได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผลเสียของการขาดความสัมพันธ์คือไม่ได้พูดคุยปัญหาที่มีอยู่ด้วยความเป็นกันเอง ดังนั้นแนวทางปฏิบัติคือเจ้าหน้าที่

กรมศิลปากรต้องลงพื้นที่พบปะกับชุมชนบ่อยๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคย หรือพยายามทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนบ่อยๆ และควรรหาแนวทางให้ผู้ดูแลสถานที่อาศัยโบราณคดีพัฒนาโบราณคดีด้วยตนเอง ในมิติที่หลากหลายเพิ่มเติมจากที่ได้ทำอยู่แล้ว และควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ในระยะยาว แนวทางการจัดการให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ ปรับสภาพภูมิทัศน์ จัดแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม การจัดงานประจำปี และการจัดการเรียนรู้

อภิปรายผล

นโยบายหรือเป้าหมายในการกำหนดกฎหมายอนุรักษ์โบราณคดีของกรมศิลปากรเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นสิ่งกำหนดทิศทางการทำงานให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้ ปัจจุบันกรมศิลปากรมีจุดมุ่งหมายเพื่ออนุรักษ์โบราณคดี ดังนั้นจึงมีกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์เท่านั้น และเป็นไปในลักษณะข้อห้าม ไม่ได้มีกฎหมายส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าแหล่งโบราณคดีแต่อย่างใด การทำงานของกรมศิลปากรจึงปรากฏเฉพาะการขุดค้น รื้อฟื้น ดูแลรักษา และบูรณะซ่อมแซมเท่านั้น ไม่ได้มีการส่งเสริมการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น ที่มีการพัฒนาในลักษณะดังกล่าว เช่น การปรับสภาพภูมิทัศน์ การจัดงานบุญประจำปี เป็นต้น ก็เป็นไปตามความต้องการของผู้ดูแลรักษา สภาพการณ์ของแหล่งโบราณคดีในปัจจุบันจึงมีสถานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า เป็นประโยชน์ด้านวัฒนธรรมโดยมาก ไม่มีความหลากหลายของการใช้ประโยชน์ เช่น ด้านการศึกษา เศรษฐกิจ เป็นต้น แนวทางการปฏิบัติในปัจจุบันและอนาคตของกรมศิลปากรคือไม่ใช่เพียงแค่เครือข่ายการอนุรักษ์เท่านั้น แต่ต้องสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยอาศัยระบบเทคโนโลยีและสารสนเทศเป็นสำคัญ เพื่อเพิ่มมูลค่าโบราณคดีในมิติที่หลากหลาย เริ่มต้นแต่การประชาสัมพันธ์ ปรับสภาพภูมิทัศน์ จัดแหล่งเรียนรู้ จัดบุญประจำปี และจัดการเรียนรู้ ซึ่งต้องทำควบคู่กันไปกับการคมนาคม คือพัฒนาให้เป็นเส้นทางแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ความเป็นไปได้คือหากกรมศิลปากรไม่มีงบประมาณโดยตรง ก็พัฒนาร่วมกับกระทรวงการท่องเที่ยวก็ได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และผู้ได้ประโยชน์มากที่สุดคือชุมชน เป็นการได้พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนด้วย

ข้อเสนอแนะ

รายงานการวิจัยนี้ ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดี ในจังหวัดร้อยเอ็ด คณะผู้วิจัยเห็นว่า มีประเด็นที่สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้อีกเกี่ยวกับโบราณคดี ดังนั้น จึงขอเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้ การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในภาคอีสาน และ การพัฒนารูปแบบการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดเชิงการท่องเที่ยว

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ พระไตรปิฎกบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมศิลปากร. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี

กรุงเทพมหานคร : กองโบราณคดี กรมศิลปากร กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

_____ สำนักโบราณคดี. คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน สำหรับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____ กรมศิลปากร. แนวทางอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานครบริษัท

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐.

กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด. แผนพัฒนาจังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ.

๒๕๕๗ - ๒๕๖๐ (ฉบับทบทวนใหม่ (รอบปี พ.ศ. ๒๕๖๐). ร้อยเอ็ด : สำนักงานจังหวัด

ร้อยเอ็ด, ๒๕๖๐, (อัตสำเนา).

กัญญา ศิริสกุล และคณะ. **หลักการประชาสัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.

ไชแสง ศุขะวัฒน์. **การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. **รายงานผลการเสวนา บทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

บุญทัน ดอกไธสง. **การบริหารเชิงพุทธ (กระบวนการทางพฤติกรรม)**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๘.

บุรชัย ศิริมหาสาร. **จัดการความรู้สู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๕๐.

ประพนธ์ ผาสุขยัต. **การจัดการความรู้ ฉบับมือใหม่หัดขับ**. กรุงเทพมหานคร : ไยใหม่, ๒๕๕๐.

พจนา ทรัพย์สมาน. **การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนแสวงหาและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พรธิดา วิเชียรปัญญา. **การจัดการความรู้ : พื้นฐานและการประยุกต์ใช้**. กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๗.

พระราชวรมณี. **บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐.

_____. **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะโบราณคดี. **คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทโบราณสถาน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙.

มาโนช เวชพันธ์. **การมีส่วนร่วมทางการเมืองของข้าราชการประจำ : ศึกษาเปรียบเทียบข้าราชการพลเรือน ทหารและตำรวจ**. กรุงเทพมหานคร : มปท, ๒๕๓๒.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

_____. **ศิลปกรรมไทย : พระพุทธปฏิมา พระบรมมหาราชวัง วัด เรือนไทยภาคกลาง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๑.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปะกับชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอสพีเอฟ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด , ๒๕๔๒.

สายันต์ ไพเราะญจิตร์. **การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. **แนวทางอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.

(๒) รายงานการวิจัย

พิจูไรรัตน์ บุญที่สุด, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี (สุรินทร์ ชุตินธโร) วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, **รายงานวิจัย** (สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๖).

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, การมีส่วนร่วมของประชาชน, กรุงเทพมหานคร: **รายงานวิจัย** ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗.

พิสิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร. ศาสนาพุทธ : สถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน, มหาสารคาม : **รายงานวิจัย** สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๒๗.

พินิจ ลาภานานนท์. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ที่พัฒนาในภาคอีสาน, **รายงานการวิจัยกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช**, สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ. “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ : ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **รายงานการวิจัย**. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖.

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม, ราชภัฏ บวรรัตนพันธุ์. บทบาทของศิลปะต่อศาสนา: อดีต ปัจจุบัน อนาคต, **รายงานวิจัย** โครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ. “การจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : สวนสาธารณะ”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

Delen, Corazan Alma G , **People Participation** Philippine Encyclopedia of Social Works, 1977.

Cohen, J.L. & Arato, A, **Civil Society and political theory**, M.I.T.Press, U.S.A, 1997.

Cohen, John M. Uphoff, Norman T. “Rural Development Participation: Concepts and Measures for Project Design Implementation and Evaluation”, Rural Development Monograph No.2. **Rural Development Committee Center for International Studies**, Cornell University, January, 1977.

Kasperson, R.E.&Breitbat,M, Participation Decentralization and Advocacy Planning Resource No.25, Association of American Geographers, Washington D.C,1974.

Putti. **Work values and organizational commitment : A study in the Asian Context**. Human Relations, 1987.

Prusak. **Working Knowledge : How Organization Manage What They Know**. ๒nd edition, Boston, Massachusetts : Harvard Business School Press, 2000.

Reeder, William W, Some Aspects of the informal Social Participation of Farm Families in New York State Cornell University, Unpublished. Ph.D. Dissertation,1974

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น ... เป็นต้น ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านโบราณคดี และการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยความร่วมมือของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด และสำนักโบราณคดีในสังกัดกรมศิลปากร

๒. กิจกรรมด้านวิชาการ

- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เช่น การบริหารจัดการ การจัดการความรู้ การประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยว การสร้างเครือข่าย เป็นต้น

- มีการพัฒนาชุดความรู้เกี่ยวกับการจัดการแหล่งโบราณคดี

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ ศึกษาสภาพการจัดการ แหล่งโบราณคดีในจังหวัด ร้อยเอ็ดศึกษาสภาพการ จัดการแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดร้อยเอ็ด	ได้ทราบถึงสภาพทั่วไปของ แหล่งโบราณคดีในจังหวัด ร้อยเอ็ด	ข้อ ๑-๒	ได้ทราบถึงสภาพทั่วไปของ แหล่งโบราณคดีในจังหวัด ร้อยเอ็ด
๒. ศึกษาวิจัย แหล่ง โบราณคดีในเขตพื้นที่ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่พระสงฆ์ มีส่วนร่วมในการจัดการ โดยเลือกศึกษาวิจัยแหล่ง โบราณคดี แบ่งออกเป็น ๔ สมัยๆ ละ ๓ แห่ง รวม เป็น ๑๒ แห่ง ประกอบด้วย ๑) สมัยก่อน ประวัติศาสตร์ ๒) สมัย ทวารวดี ๓) สมัยสมัย ลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรม ขอม ๔) สมัยอยุธยา- รัตนโกสินทร์	-ได้ทราบสภาพทั่วไปทาง กายภาพแหล่งโบราณคดี จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านบุคลากร ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านงบประมาณ และด้าน ความร่วมมือในการดูแลรักษา -ได้ทราบถึงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะที่เหมาะสม ในการจัดการแหล่งโบราณคดี จังหวัดร้อยเอ็ด	ข้อ ๑-๒	-ได้ทราบสภาพทั่วไปทาง กายภาพแหล่งโบราณคดี จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านสถานที่และ สิ่งแวดล้อม ด้านบุคลากร ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้าน งบประมาณ และด้านความ ร่วมมือในการดูแลรักษา
๓. การเก็บข้อมูลด้วยแบบ สัมภาษณ์พระสงฆ์ชั้น ปกครองจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร	ได้ทราบถึงข้อมูล ความ คิดเห็นของพระสงฆ์ชั้น ปกครองจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัด	ข้อ ๑-๒-๓	ได้ทราบถึงข้อมูล ความ คิดเห็นของพระสงฆ์ชั้น ปกครองจังหวัดร้อยเอ็ด เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร

เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด			งบประมาณ และด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา
๖. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ	ทราบถึงข้อเสนอแนะทั้งในเชิงนโยบายและระดับปฏิบัติ ในส่วนของการจัดการเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์	ข้อ ๑-๒-๓	ได้ข้อเสนอแนะทั้งในเชิงนโยบายและระดับปฏิบัติ ในส่วนของการจัดการเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์
๗. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๒) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๓) เพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด	ข้อ ๑-๒-๓	ได้รายงานการวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

ภาคผนวก ง

ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์

หนังสือขอความอนุเคราะห์เข้าสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (สำหรับกลุ่มนโยบาย)
เรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด”

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งเป็น ๒ ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด คำตอบของท่านจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย ดังนั้นจึงขอความร่วมมือจากท่านให้ตอบตามความเป็นจริง และขอขอบคุณล่วงหน้าท่านมา ณ โอกาสนี้
๒. ผู้สัมภาษณ์ไม่ใช่พระสงฆ์ ไม่ต้องกรอกข้อมูลส่วนตัวชื่อ ฉายา และพรรษา

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล..... อายุ.....
 พรรษา..... วัด/บ้าน..... ตำบล.....
 อำเภอ..... จังหวัด..... ตำแหน่ง/อาชีพ/หน้าที่.....
 วัน/เดือน/ปี ที่ให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

๑. ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม

๑.๑ หน่วยงานของท่าน/คณะสงฆ์ มีแผนในการบริหารจัดการหรือพัฒนาสถานที่และสภาพแวดล้อมของแหล่งโบราณคดีอย่างไรบ้าง ?.....

.....

๑.๒ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานตามแผนงานคืออะไร ? หากมีควรแก้ปัญหาอย่างไร ?

.....

๒. ด้านบุคลากร

๑. ท่านมีส่วนในการกำหนดนโยบายร่วมกับกรมศิลปากรหรือไม่อย่างไร ?.....

๒. ท่านคิดว่ากฎหมายในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในปัจจุบันเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความเหมาะสมในการบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่นนั้นๆ หรือไม่ เพราะเหตุใด ?.....

๓. ด้านวัสดุอุปกรณ์

๓.๑ กรมศิลปากรเคยจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณคดีหรือไม่อย่างไร ?.....

๓.๒ ปัญหาที่พบในการจัดการวัสดุอุปกรณ์โบราณคดีคืออะไร และควรแก้ไขอย่างไร ?.....

๔. ด้านงบประมาณ

๔.๑ กรมศิลปากรได้สนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีแก่ท้องถิ่นที่ดูแลรักษาหรือไม่อย่างไร ?.....

๔.๒ หน่วยงานของท่านได้เคยสนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีหรือไม่ เพราะเหตุใด ?.....

๕. ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา

๕.๑ ปัญหาในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีคืออะไร ?.....

.....

.....

๕.๒ กรมศิลปากรควรมีแนวทางในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีอย่างไร ?.....

.....

.....

๖. ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ

๖.๑ .....

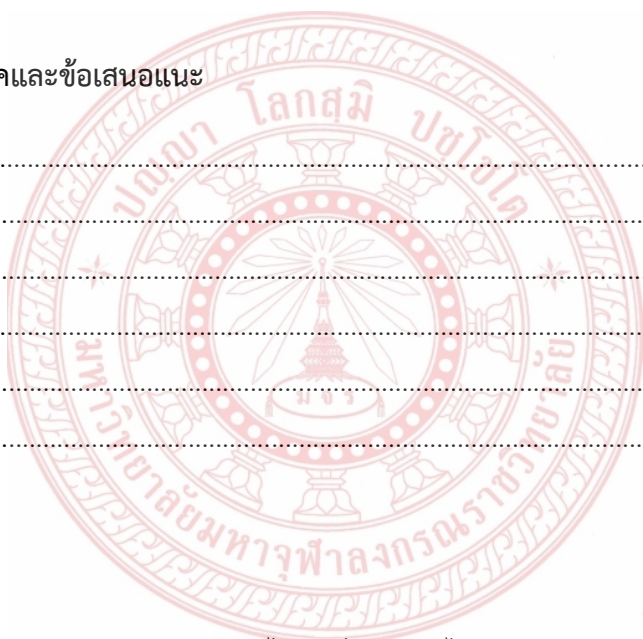
.....

.....

๖.๒ .....

.....

.....

ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

หัวหน้าโครงการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด”

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งเป็น ๒ ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด คำตอบของท่านจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัย ดังนั้นจึงขอความร่วมมือจากท่านให้ตอบตามความเป็นจริง และขอขอบคุณล่วงหน้าท่านมา ณ โอกาสนี้
๒. ผู้สัมภาษณ์ไม่ใช่พระสงฆ์ ไม่ต้องกรอกข้อมูลส่วนตัวช่อง ฉายา และพรรษา

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล..... อายุ.....
 พรรษา..... วัด/บ้าน..... ตำบล.....
 อำเภอ..... จังหวัด..... ตำแหน่ง/อาชีพ/หน้าที่.....
 วัน/เดือน/ปี ที่ให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด

๑. ด้านสถานที่และสภาพแวดล้อม

๑.๑ แหล่งโบราณคดีของท่านคืออะไร และท่านมีส่วนในการดูแลรักษาสถานที่รวมทั้งปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้สวยงามหรือไม่ เพราะเหตุใด ?.....

.....

๑.๒ ปัญหาในการดูแลรักษาสถานที่และสภาพแวดล้อมคืออะไร และปัญหานั้นควรได้รับการแก้ไขอย่างไร ?.....

.....

๑.๓ หากท่านและชุมชนของท่านต้องการปรับปรุงทัศนแหล่งโบราณคดี ต้องดำเนินการอย่างไรบ้าง ?.....

.....

๑.๔ ท่านต้องการให้แหล่งโบราณคดีของชุมชนท่านได้รับการพัฒนาอย่างไร ?.....

.....

๒. ด้านบุคลากร

๑. บุคลากรของกรมศิลปากรสามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร ?.....

.....

๒. มีเสียงสะท้อนว่า “บุคลากรของกรมศิลปากรมีน้อย ไม่เพียงพอต่อการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดี และการทำงานก็มีความล่าช้า” ท่านเห็นด้วยหรือไม่ เพราะเหตุใด ?.....

.....

๓. หากกรมศิลปากรเปิดโอกาสให้ท่านมีส่วนในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีด้วย ท่านจะยินดีหรือไม่ เพราะเหตุใด ?.....

.....

๔. หากท่านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดี ท่านจะมีแนวทางในการจัดการแหล่งโบราณคดีอย่างไร ?.....

.....

๓. ด้านวัสดุอุปกรณ์

๓.๑ มีการกล่าวว่า กรมศิลปากรแสดงความเป็นเจ้าของแหล่งโบราณคดีจนชาวบ้านไม่สามารถมีส่วนร่วมได้ เช่น ไม่อาจบูรณะซ่อมแซมโบราณคดีที่ชำรุดได้เอง เป็นต้น” ท่านมีความเห็นในเรื่องนี้อย่างไร ?.....

.....

๓.๒ ปัญหาที่พบในการจัดการวัสดุอุปกรณ์โบราณคดีคืออะไร และควรแก้ไขอย่างไร ?.....

.....
.....

๔. ด้านงบประมาณ

๔.๑ กรมศิลปากรได้สนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีแก่ท้องถิ่นที่ดูแลรักษาหรือไม่อย่างไร ?

๔.๒ งบประมาณการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ท่านและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการหรือไม่ เพราะเหตุใด ?.....

.....
.....

๔.๓ ท่านและชุมชนได้เคยหางบประมาณสนับสนุนการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีหรือไม่ ? หากเคย ได้ดำเนินการโดยวิธีใดบ้าง ?.....

.....
.....

๔.๔ ท่านคิดว่า การหาแหล่งงบประมาณภายนอกสนับสนุนการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีของกรมศิลปากรควรมีหรือไม่ เพราะเหตุใด ?.....

.....
.....

๕. ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา

๕.๑ ท่านมีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งโบราณคดีหรือไม่ อย่างไร ?.....

.....
.....

๕.๒ ท่านเข้าใจแนวทางในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีมากน้อยแค่ไหน ?.....

.....
.....

๕.๓ ปัญหาอุปสรรคในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีคืออะไร ?.....

.....
.....

๕.๔ ท่านคิดว่ากรมศิลปากรควรปรับปรุงแก้ไขกฎหมายในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี
อย่างไรบ้าง.....
.....
.....

๖. ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ

๖.๑ .....
.....
.....

๖.๒ .....
.....
.....

ที่ พิเศษ/๒๕๕๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ตำบลนิเวศน์
อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐

มีนาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เข้าสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล
นมัสการ .....

ด้วย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติให้
คณะผู้วิจัย ได้ทำโครงการวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัด
ร้อยเอ็ด โดยมี ดร.ไพฑูรย์ สนวนมะไฟ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนจาก
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้มีความรู้ มีความ
เกี่ยวข้อง มีความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างดี ดังนั้น จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ท่านเข้าสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ในวันที่.....เดือน
..... พ.ศ. ๒๕๕๙ ณ.....
เวลา.....น.

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดทราบ และคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คงได้รับความ
อนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี ขอนมัสการขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบนมัสการด้วยความเคารพ

(ดร.ไพฑูรย์ สนวนมะไฟ)

อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด
หัวหน้าโครงการวิจัย

ห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด

โทร. ๐๘๕-๗๓๘๘๘๙๑๙

ที่ พิเศษ/๒๕๕๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ตำบลนิเวศ
อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐

มีนาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เข้าสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

เรียน .....

ด้วย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติให้คณะผู้วิจัย ได้ทำโครงการวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมี ดร.ไพฑูรย์ สนวนมะไฟ เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ มีความเกี่ยวข้อง มีความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างดี ดังนั้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่านเข้าสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ในวันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๕๕๙ ณ..... เวลา.....น.

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ และคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.ไพฑูรย์ สนวนมะไฟ)

อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด

หัวหน้าโครงการวิจัย

ห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด

โทร. ๐๘๕-๗๓๘๘๘๙๑๙

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

๑. พระราชพรหมจริยคุณ (สุเทพ) อายุ ๖๑ ปี ที่อยู่ วัดบ้านเปลือยใหญ่ ตำบลรอบเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๒. พระสุขุมวาทเวที (สถาพร) อายุ ๗๔ ปี ที่อยู่ วัดบูรพาภิราม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๓. พระครูสุนทรปัญญาพิมล อายุ ๕๖ ปี ที่อยู่ วัดไตรภูมิคณาจารย์ บ้านตากแดด ตำบลหัวโตน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
๔. พระครูศุภจริยาภิวัฒน์ อายุ ๕๐ ปี ที่อยู่ วัดไตรภูมิคณาจารย์ บ้านผือฮี ตำบลดงแดง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
๕. พระครูสิริรัตนภิรักษ์ อายุ ๙๒ ปี ที่อยู่ วัดบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๖. พระครูสถิตบูรพานุรักษ์ อายุ ๘๒ ปี ที่อยู่ วัดบูรพากู่กาสิงห์ บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
๗. พระครูกิตติคุณาภรณ์ (ทอง) อายุ ๙๒ ปี ที่อยู่ วัดกู่พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
๘. พระครูกันตธรรมมาภิวัฒน์ อายุ ๗๓ ปี ที่อยู่ วัดขอนแก่นเหนือ บ้านขอนแก่น ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๙. พระครูวิบูลย์เจติยานุรักษ์ อายุ ๕๐ ปี ที่อยู่ วัดธาตุตาเนร บ้านตาเนร ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๐. พระปลัดรัชกร สุนทรวาที อายุ ๓๔ ปี ที่อยู่ วัดคันธนาม ตำบลยางคำ อำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๑. พระอธิการสมาน สมานโต อายุ ๕๕ ปี ที่อยู่ วัดจักรวาลภูมิพินิจ (วัดหนองหมื่นถ่าน) อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๒. พระประทวน ยโสธโร อายุ ๓๙ ปี ที่อยู่ วัดขอนแก่นเหนือ บ้านขอนแก่น ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๓. พระสันต์ สังวโร อายุ ๕๓ ที่อยู่ วัดพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) ตำบลข้างเผือก อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๔. พระอธิการมิ่ง ฐานวโร อายุ ๗๘ ปี ที่อยู่ วัดศรีรัตนาราม บ้าย่างกู่ ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๕. พระอธิการเสาร์ สุจิตโต อายุ ๗๐ ปี ที่อยู่ วัดพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) ตำบลข้างเผือก อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๑๖. พระใบฎีกาสมักร สิริจันโท อายุ ๘๑ ปี ที่อยู่ วัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสณ
ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๗. พระใบฎีกาอนุสรณ์ ปภสสโร อายุ ๔๘ ปี ที่อยู่ วัดท่าสะแบง อำเภอนงนันทบุรี
จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๘. พระบุญทรง พาสารามย์ อายุ ๔๐ ปี ที่อยู่ วัดกุฎีพระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสว่างแดนดิน
จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๙. พระสรารุช อานันโท อายุ ๔๐ ปี ที่อยู่ วัดบูรพาทูกาสิงห์ บ้านกู่กาสิงห์ ตำบลกู่กาสิงห์
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๐. นายอนันต์ ดอนจอก อายุ ๕๒ ปี ที่อยู่ บ้านกู่กาสิงห์น้อย หมู่ที่ ๓ ตำบลกู่กาสิงห์
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๑. นายเลียง เกตุภุญา อายุ ๕๐ ปี ที่อยู่ บ้านกู่พระโกนา หมู่ ๑๒ ตำบลสระคู
อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๒. นายบุญมี แสนพล อายุ ๔๙ ปี ที่อยู่ บ้านเด่นราษฎร์ ตำบลเด่นราษฎร์ อำเภอนองฮี
จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๓. นายชัยมงคล ศรีทองแดง อายุ ๕๗ ปี ที่อยู่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดร้อยเอ็ด
ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๔. นางปริญญา สุขใหญ่ อายุ ๔๖ ปี ที่อยู่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๕. นางสาวอโนชา ทับทิม อายุ ๔๒ ปี ที่อยู่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด
ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๖. นายพันธ์ สุดหนองบัว อายุ ๘๕ ปี ที่อยู่ บ้านตากแดด หมู่ ๒ ตำบลหัวโตน
อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๗. นายบุญมา แก้วธรรมมา อายุ ๕๙ ปี ที่อยู่ บ้านเปลือยใหญ่ ตำบลช้างเผือก
อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๘. นายอุเทน บุญสุวรรณ อายุ ๕๔ ปี ที่อยู่ บ้านปรารังค์กู่ หมู่ ๙ ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี
จังหวัดร้อยเอ็ด
๒๙. นายทองพูน จุฑา อายุ ๕๑ ปี ที่อยู่ บ้านขอนแก่นเหนือ หมู่ ๓ ตำบลขอนแก่น
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด
๓๐. นายสาคร ศรีเมือง อายุ ๔๙ ปี ที่อยู่ บ้านหนองหมื่นถ่าน หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองหมื่นถ่าน
อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด
-

ภาพประกอบการวิจัย

เรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด
เลือกศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดี ๔ สมัย ๆ ละ ๓ แห่ง รวม ๑๒ แห่ง ดังนี้

๑) แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ๓ แห่ง

(๑) ภาพซากหินศิลาแลงแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

(๒) ภาพแหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) ภาพเจดีย์เก่าแหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

(๔) สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนภิรักษ์ เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

(๒) ภาพประกอบโบราณสถานสมัยทวารวดี ๓ แห่ง

(๑) ภาพแหล่งโบราณคดี คูเมืองร้อยเอ็ด ด้านหน้า วัดบูรพาภิราม จังหวัดร้อยเอ็ด

(๒) ภาพในเสมาแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) ภาพเจดีย์เมืองหงส์ บ้านเมืองหงส์ อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) ภาพประกอบโบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ๓ แห่ง

(๑) ภาพกุ้กาสิงห์ ตำบลกุ้กาสิงห์ อำเภอกษัตริย์ จังหวัดร้อยเอ็ด

(๑)

(๒) ภาพกุ้พระโกนา ตำบลสระคู อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) ภาพปราสาทอิฐ กำแพงเมืองเก่า อำเภอวังน้อย จังหวัดอยุธยา

(๔) สัมภาษณ์ พระใบฎีกาอนุสรณ์ ปภัสโร วัดท่าสะแบง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

(๔) ภาพประกอบโบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์

(๒) ภาพสิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ (วัดหนองหมื่นถ่าน) อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) ภาพสิมวัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

(๔) ภาพด้านหน้าสิมวัดxonแก่นเหนือ ตำบลxonแก่น อำเภอมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

(๕) ภาพสิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ (วัดบ้านตากแดด) อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาคผนวก ฉ
ประวัติผู้วิจัย
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ MCU.RS 610757039

ชื่อโครงการ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด
 หัวหน้าโครงการ ดร.ไพฑูรย์ สอนมะไฟ

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

โทรศัพท์ 085-7388919 Email :

ความเป็นมาและความสำคัญ

การวิจัยเรื่อง”การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ด”เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาถึงสภาพการจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อจะหาคำตอบที่ชัดเจนเกี่ยวกับสภาพการจัดการแหล่งโบราณคดีของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดี เป็นอย่างไร และบทบาท และแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด
๒. เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการแหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด
๓. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเป็นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ ๑,๘๐๐ - ๒,๕๐๐ ปี โดยอาศัยหลักฐานคือการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดีที่สำรวจและทำการศึกษาแล้ว แบ่งตามยุคสมัยได้ดังนี้

๑. แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ๑) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีโนนกระด้าง อำเภอกเกษตรวิสัย ๒) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัว อำเภอกเกษตรวิสัย ๓) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านดงเมืองจอก ตำบลศรีโคตร อำเภอกเกษตรวิสัย ๔) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านจาน-เตย ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ ๕) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ ๖) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสังข์ ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ ๗) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาพัน อำเภอสุวรรณภูมิ ๘) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ ๙) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเตือ อำเภอสุวรรณภูมิ ๑๐) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสีแก้ว อำเภอมืองร้อยเอ็ด ๑๑) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านนายเต็ง อำเภอมืองร้อยเอ็ด ๑๒) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีวัดโนนม่วง

อำเภอเมืองสรวง ๑๓) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านโนนม่วง อำเภอพนมไพร ๑๔) ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านสำโรง-หว่านไฟ อำเภออาจสามารถ

๒. โบราณสถาน/โบราณคดี สมัยทวารวดี ได้แก่ ๑) คูเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ๒) เจดีย์เมืองหงส์ บ้านเมืองหงส์ ตำบลเมืองหงส์ อำเภอจตุรพักตรพิมาน ๓) คูน้ำคันดิน และภาชนะดินเผา บ้านสีแก้ว อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ๔) หนองสิลาเลข อำเภอพนมไพร ๕) เศียรพระพุทธรูป บ้านดงสิงห์ อำเภอจังหาร ๖) เสมา บ้านเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ

๓. โบราณสถานสมัยลพบุรีหรือสมัยวัฒนธรรมขอม ได้แก่ ๑) กู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย ๒) กู่โพนระฆัง อำเภอเกษตรวิสัย ๓) กู่โพนวิท อำเภอเกษตรวิสัย ๔) กู่กระโดน อำเภอเกษตรวิสัย ๕) กู่พระโกนา อำเภอสุวรรณภูมิ ๖) กู่เมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย ๗) พระธาตุบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ ๘) ปราสาทกู่ อำเภอธวัชบุรี ๙) กู่คันธนาม อำเภอโพนทราย

๔. โบราณสถานสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ๑) สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ (วัดหนองหมื่นถ่าน) อำเภออาจสามารถ ๒) สิมวัดขอนแก่นเหนือ อำเภอเมืองร้อยเอ็ด ๓) สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ (วัดบ้านตากแดด) ตำบลหัวโตน อำเภอสุวรรณภูมิ ๔) สิมวัดพุทธสีมา (วัดบ้านเปลือยใหญ่) อำเภอสุวรรณภูมิ ๕) สิมวัดประตู่ชัย (บ้านคำโฮ) อำเภอธวัชบุรี ๖) สิมวัดบ้านศรีฐาน อำเภอทุ่งเขาหลวง

การมีส่วนร่วมที่เห็นได้ชัดในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรม และหลายวัตถุประสงค์ รายงานวิจัยนี้ศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการจัดการโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ๒) ด้านบุคลากร ๓) ด้านวัสดุอุปกรณ์ ๔) ด้านงบประมาณ ๕) ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา ซึ่งมีผลการศึกษาดังนี้

๑. ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม พบว่า โดยมากพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพียงระดับแสดงความคิดเห็นเวลาสัมมนาเท่านั้น การมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นไป คือการกำหนดนโยบาย การดำเนินการ กำกับติดตามและประเมินผลมีน้อยมาก ซึ่งทำให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณคดีน้อย ทั้งกฎหมายอนุรักษ์โบราณคดีมีมติเดียวคือการอนุรักษ์เท่านั้น ไม่ได้ระบุการมีส่วนร่วมเหมือนกับกฎหมายการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือการปกครองท้องถิ่นอย่างชัดเจน งานการมีส่วนร่วมจึงไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน การปรับสภาพภูมิทัศน์โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น การปรับคูเมืองร้อยเอ็ดให้เป็นสวนสาธารณะเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวร้อยเอ็ดและนักท่องเที่ยว พระสงฆ์ก็ไม่ได้มีส่วนร่วมด้วย ลักษณะภูมิทัศน์เป็นเพียงสวนสาธารณะเพื่อพักผ่อนหย่อนใจเท่านั้น การออกแบบไม่ได้มีมิติทางวัฒนธรรมหรือการให้อรรถกถาความรู้ เช่น สร้างประติมากรรมหรือสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่โดดเด่นของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น ซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาพักผ่อนได้องค์ความรู้และเห็นความสำคัญของคูเมือง และรู้สึกภูมิใจกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษชาวร้อยเอ็ด

การจัดการเชิงรุกหรือเพิ่มมูลค่าโบราณคดีสามารถทำได้กับสภาพแวดล้อมหรือภูมิทัศน์ คือ การออกแบบให้เหมาะสมและมีความสวยงาม เพื่อดึงดูดใจให้มีคนมาท่องเที่ยว หรือเพื่อความเพลิดเพลิน

เจริญใจแก่ผู้มาเยี่ยมชมโบราณคดีและมาทำบุญที่วัด แนวทางในการออกแบบสภาพแวดล้อมให้กายภาพสัมพันธ์กันกับนามธรรม เช่น สร้างประติมากรรมจากฝาผนังตั้งไว้ในบริเวณสวนหย่อม แต่ทั้งนี้กรมศิลปากรต้องให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว ไม่ใช่มีเพียงตั้งบรูณะซ่อมแซมเท่านั้น เพราะผู้ดูแลพื้นที่เมื่อไม่มีความรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมก็เป็นเพียงดูแลให้เท่านั้น ไม่คิดจะพัฒนาให้มากกว่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นโบราณคดีจึงมีค่าเพียงสถานที่สำคัญเท่านั้น ไม่ได้รับการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงท่องเที่ยวแต่อย่างใด

๒. ด้านบุคคล พบว่า งานบุคคลตามโครงสร้างการบริหารของกรมศิลปากรพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแต่อย่างใด เพราะเป็นงานราชการ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ดังนั้นบุคลากรในงานวิจัยนี้จึงหมายเอาการทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นตัวแทนหรือเป็นส่วนหนึ่งของกรมศิลปากร จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๗ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับกรมศิลปากรน้อยมาก เป็นแต่เพียงผู้ดูแลโบราณคดีเท่านั้น หากจะมีส่วนร่วมบ้างก็มีส่วนในระดับเสนอความคิดเห็นเท่านั้น คือเมื่อเห็นว่าโบราณคดีชำรุดทรุดโทรม ตนเองในฐานะที่เป็นผู้ดูแลก็เสนอขอบูรณะซ่อมแซม หากได้รับอนุญาต ก็ดำเนินการซ่อมแซม ซึ่งต้องเป็นไปในกำกับของกรมศิลปากร การทำงานแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยและร่วมอนุรักษ์ด้วยเพิ่งมีอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นต้นมา นับเป็นมิติใหม่และเป็นการพัฒนางานอนุรักษ์โบราณคดีไปอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะการทำงานในมิติใหม่ของกรมศิลปากรคือการสร้างเครือข่ายอนุรักษ์โบราณคดีกับชุมชน ได้แก่ อาสาสมัครชุมชนดูแลมรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) เครือข่ายดังกล่าวนี้พระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ เพราะโบราณสถาน/โบราณคดีจำนวนมากตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด, การจัดโครงการศิลปวัฒนธรรมสัญจรสู่สถานศึกษา ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชน, การจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานแก่พระสังฆาธิการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีโบราณสถานใกล้เคียง ผู้พิพากษา อัยการ ตำรวจ ในฐานะผู้เกี่ยวข้องกับกฎหมาย โดยการอบรมเริ่มที่ชุมชนที่มีการขุดแต่งโบราณคดีแล้ว และการนำพาไปศึกษาดูงานโบราณคดีที่มีชื่อเสียงหรือเป็นต้นแบบ ในส่วนของจังหวัดร้อยเอ็ดยังมีส่วนร่วมน้อยมาก เพราะกรมศิลปากรยังไม่สามารถทำได้ทั่วถึง ดังนั้นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมมากขึ้น รัฐบาลและกรมศิลปากรควรได้เพิ่มงบประมาณในการจัดโครงการเหล่านี้และทำต่อเนื่องจนกว่าจะครบทุกพื้นที่ ซึ่งควรให้สำนักศิลปากรทั้ง ๑๒ แห่งมีบทบาทสำคัญในการจัดโครงการดังกล่าว

แม้จะเป็นการทำงานเชิงรุกหรือให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วย แต่ก็เป็นการร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมอนุรักษ์เท่านั้น โบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดก็คงมีสภาพเหมือนเดิมดังที่เคยเป็นมาในอดีต ไม่ได้รับการพัฒนาไปมากกว่านี้ เพราะเป้าหมายหลักของกรมศิลปากรคือการอนุรักษ์ ไม่ได้มีเป้าหมายพัฒนาเชิงท่องเที่ยว ดังนั้นจึงไม่มีการปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงาม หรือการจัดแหล่งเรียนรู้ เป็นต้น ทำให้บรรยากาศการทำงานขาดชีวิตชีวา โบราณคดีเหมือนถูกปล่อยให้ร้าง สถานที่ที่มีสถาปัตยกรรมที่ล้ำค่า แต่

สถาปัตยกรรมดังกล่าวก็ให้ประโยชน์แก่ชุมชนได้ไม่มาก หรือแม้แต่ไปในอนาคตโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ดจะมีการรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวให้มากขึ้น แต่คงเกิดได้เฉพาะกับบางแห่งเท่านั้น เพราะโบราณคดีส่วนมากตั้งอยู่ไกลจากตัวเมือง นักท่องเที่ยวที่สนใจเดินทางไปเยี่ยมชมมีน้อยมาก การรณรงค์เชิงการท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอื่น ๆ ด้วย และต้องให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เช่น พัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้พร้อม ๆ กับการพัฒนาระบบคมนาคมไปด้วยกันจึงจะประสบความสำเร็จ

๓. ด้านวัสดุ พบว่า สำนักโบราณคดีมีรูปแบบการทำงานที่ค่อนข้างแตกต่างต่างจากหน่วยงานอื่น ๆ พอสมควร คือมีหน้าที่ดูแลโบราณคดีตามเขตรับผิดชอบของตน วัสดุสำนักงานที่ต้องใช้สอยก็เบิกจ่ายตามระเบียบของงานพัสดุ แต่พัสดุที่มุ่งศึกษาในงานวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการซ่อมแซมโบราณคดีเท่านั้น ซึ่งในส่วนนี้สำนักโบราณคดีไม่ได้มีเตรียมไว้ก่อน แต่เมื่อมีการซ่อมแซมจึงมีการใช้งบประมาณจัดซื้อตามรายการที่ซ่อม การจัดซื้อวัสดุด้วยงบประมาณแผ่นดินพระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม เพราะเป็นหน้าที่ของสำนักศิลปากร แต่การจัดซื้อหรือจัดหาวัสดุด้วยเงินบริจาคพระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมได้ในฐานะผู้หาเงินบริจาคซื้อวัสดุ แต่ไม่ได้เป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เพราะการกำหนดและการออกแบบพัสดุต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากร เนื่องจากเป็นผู้รู้เรื่องสถาปัตยกรรมหรือศิลปะที่เหมาะสมกับโบราณคดีนั้น ๆ ดีที่สุด

การจัดการโบราณคดีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันให้เป็นไปตามระเบียบหรือพระราชบัญญัติการอนุรักษ์โบราณคดี เช่น เมื่อมีโบราณคดีแห่งหนึ่งแห่งหนึ่งชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหาย เบื้องต้นผู้ดูแล เช่น พระสงฆ์จะต้องแจ้งสำนักโบราณคดีในเขตนั้น ๆ ต่อจากนั้นสำนักศิลปากรก็จะแต่งตั้งคณะทำงานออกมาตรวจสอบสภาพโบราณคดี ต่อจากนั้นก็สรุปผลนำเสนอต่อสำนักและประชุมเพื่อหาข้อสรุป หากมีมติให้ดำเนินการซ่อมแซม ลำดับต่อไปคือแต่งตั้งคณะกรรมการบูรณะปฏิสังขรณ์ และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการซ่อมแซม ซึ่งการจัดซื้อวัสดุซ่อมแซมและการซ่อมแซมต้องทำตามที่สำนักโบราณคดีกำหนดให้ เมื่อซ่อมแซมเสร็จแล้วสำนักศิลปากรก็ต้องรายงานผลการดำเนินงานต่อกรมศิลปากร เพื่อให้กรมศิลปากรจัดทำรายงานแผนปฏิบัติการประจำปีต่อไป พระสงฆ์จะมีส่วนร่วมในการจัดหาวัสดุซ่อมแซมโบราณคดีก็เฉพาะในกรณีที่พระสงฆ์และชาวบ้านเสนอเป็นผู้ซ่อมแซมเองโดยการกำกับของกรมศิลปากร

๔. ด้านงบประมาณ พบว่า พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการบริหารงบประมาณแผ่นดิน แต่มีส่วนร่วมในการใช้แสวงหาและใช้จ่ายงบประมาณในการดูแลรักษาโบราณคดีเฉพาะการซ่อมแซมด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านเท่านั้น ซึ่งพระสงฆ์ก็มีส่วนสำคัญในการซ่อมแซม ข้อดีคือเป็นการได้แบ่งเบาภาระในการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐ เพราะรัฐไม่ต้องจัดสรรเงินงบประมาณเพื่อซ่อมแซมมาก และการได้รับความร่วมมือจากชุมชน ซึ่งชุมชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของมากกว่าการใช้งบประมาณของรัฐซ่อมแซม แนวทางในการใช้จ่ายงบประมาณในการซ่อมแซมโบราณคดีคือ ๑) ถ้าเป็น

งบประมาณแผ่นดิน ผู้ดูแลโบราณคดีต้องแจ้งความประสงค์ที่จะซ่อมก่อนปีงบประมาณใหม่ เพื่อให้สำนักโบราณคดีและกรมศิลปากรได้จัดทำโครงการซ่อมแซมไว้ในแผนประจำปี หากทำไม่ทันก็ไม่อาจได้งบประมาณสนับสนุนในปีงบประมาณนั้น ๆ ต้องรอปีงบประมาณต่อไป ๒) หากเป็นเงินบริจาค เจ้าของอาคารก็ต้องแจ้งความประสงค์หรือบอกบุญชาวบ้าน ซึ่งต้องมีความโปร่งใสในการทำงานและเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านจึงจะได้รับความร่วมมือ และวิธีที่จะไม่รบกวนชาวบ้านในการทำบุญคือต้องพยายามสร้างรายได้แก่วัดโดยอาศัยโบราณคดี เช่น ประชาสัมพันธ์โบราณคดีของตน ปรับสภาพภูมิทัศน์ให้สวยงามตามระเบียบของกรมศิลปากรทั้งในแง่ของการจัดสวน และศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อดึงดูดความสนใจให้คนมาท่องเที่ยวและทำบุญ

๕. ด้านความร่วมมือในการดูแลรักษา พบว่า ลักษณะของการอนุรักษ์ของพระสงฆ์คือดูแลรักษาไม่ให้เสียหาย เมื่อเห็นว่าชำรุดทรุดโทรมหรือเสียหายก็แจ้งกรมศิลปากร ไม่ซ่อมแซมเองโดยพลการ เพราะอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อโบราณคดีได้ หรือทำให้โบราณคดีลดคุณค่าลงเพราะใช้วัสดุอุปกรณ์ไม่เหมาะสม ไม่รู้ลักษณะของสถาปัตยกรรมหรือศิลปะ โบราณคดีที่ศึกษามีเพียงสถาปัตยกรรมเท่านั้น คือ ภาชนะดินเผา กู๋ ปรางค์ เสมมา และลิมโบราณ ไม่มีพระพุทธรูปสำคัญที่เป็นเหตุจูงใจให้คนไปสักการบูชา เมื่อเป็นเช่นนั้นโบราณคดีหรือวัดนั้น ๆ ก็ไม่มีรายได้และไม่มีความสนใจให้ชวนขายจัดการเพื่อเพิ่มมูลค่าในเชิงการท่องเที่ยว แม้การซ่อมแซมก็มีส่วนน้อยมาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นเพียงผู้ดูแลรักษาเท่านั้น ไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโบราณคดีแต่อย่างใด ปัญหาการอนุรักษ์โบราณคดีในปัจจุบันของกรมศิลปากรคือมีบุคลากรน้อย ดังนั้นจึงมีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์กับชุมชน ถึงอย่างนั้นการทำงานร่วมกันก็ยังมีน้อย ทั้งนี้เพราะงานดูแลโบราณคดีมีกิจกรรมน้อย ดังนั้นเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจึงไม่ค่อยได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผลเสียของการขาดความสัมพันธ์คือไม่ได้พูดคุยปัญหาที่มีอยู่ด้วยความเป็นกันเอง ดังนั้นแนวทางปฏิบัติคือเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรต้องลงพื้นที่พบปะกับชุมชนบ่อย ๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคย หรือพยายามทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนบ่อย ๆ และควรรหาแนวทางให้ผู้ดูแลสถานที่อาศัยโบราณคดีพัฒนาโบราณคดีด้วยตนเองในมิติที่หลากหลายเพิ่มเติมจากที่ได้ทำอยู่แล้ว และควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ในระยะยาว แนวทางการจัดการให้พระสงฆ์และชุมชนมีส่วนร่วม ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ ปรับสภาพภูมิทัศน์ จัดแหล่งเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม การจัดงานประจำปี และการจัดการเรียนรู้

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำความรู้เกี่ยวกับการจัดการแหล่งโบราณคดีที่เหมาะสมไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนรายวิชาพุทธศิลปะ

- ๒) แหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดที่เกี่ยวข้องทุกแห่ง ได้ข้อมูลสารสนเทศเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการจัดการแหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ของแหล่งโบราณคดีแต่ละแหล่งที่เหมาะสม
- ๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กรมศิลปากร, คณะสงฆ์จังหวัด, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเพื่อการพัฒนาแหล่งโบราณคดีในระยะยาว

การประชาสัมพันธ์

- มี การ ประชา สัม พันธ์ กิจกรรม และ ผลงาน ทาง อิน เตอร์ เน ต
http://www.mcu.ac.th/site/major/major_index.php ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งตีพิมพ์
อยู่ในระหว่างดำเนินการ

